

Долбоор Европа Биримдиги
тарабынан каржыланат

international
alert

**International Alert уюмунун
«Дин жана демократия боюнча
конструктивдүү пикир алышуу»
долбоорунун алкагында өткөрүлгөн
изилдөөлөрдүн биринчи жыйнагы**

Бишкек – 2019

International Alert уюмунун
«Дин жана демократия боюнча
конструктивдүү пикир алышуу»
долбоорунун алкагында өткөрүлгөн
изилдөөлөрдүн биринчи жыйнагы

Бул жыйнак International Alert уюмунун "Дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышуу" долбоорунун алкагында өткөрүлгөн төрт изилдөөнү өзүнө камтыйт. Изилдөөлөр 2017-2018-жылдары долбоордун алкагында окуулардан өткөн жаш изилдөөчүлөр тарабынан жүргүзүлгөн.

Жыйнактын жалпы редактору – Расул Момуналиев,
International Alert долбоорунун менеджери.

Редакциялык коллегия:

Шакират Токтосунова – International Alert уюмунун
Кыргызстандагы өкүлү жана долбоордун директору;

Расул Момуналиев – International Alert долбоорунун менеджери

Сьюзан Калнан (Улуу Британия),

Виктория Хрундина (Улуу Британия)

Максим Блюм (Кыргызстан).

Котормочулар:

Гульнара Абдыкалыкова (англис тилине)

Миргуль Исмаилова (кыргыз тилине).

Бул басылма Европа Биримдигинин колдоосу менен даярдалды. Басылманын мазмуну International Alert уюмунун жоопкерчилигинин предмети болуп саналат жана Европа Биримдигинин көз караштарын чагылдырбайт.

© 2019. Internatioanl Alert. Бардык укуктар корголгон.

Бул басылмадагы жыйынтыктар, талкуулар жана бүтүмдөр изилдөөнүн авторлоруна таандык жана сөзсүз түрдө International Alert уюмунун көз карашын чагылдырбайт. Жыйнакта камтылган материалдарды чагылдырууда жана колдонууда International Alert уюмуна шилтеме жасоо талап кылынат.

Мазмуну

Киришүү	5
БИШКЕКТЕГИ РЕАЛДУУ ЖАНА ЭЛЕСТҮҮ ИСЛАМОФОБИЯ	8
Аннотация	9
1-ГЛАВА. Киришүү	10
1.1. Проблематиканын сыпаттамасы	10
1.2. Изилдөөнүн максаты жана милдеттери	11
1.3. Изилдөө маселелери	11
1.4. Изилдөө гипотезасы	11
2-ГЛАВА. Изилдөө методологиясы	12
2.1. Изилдөө методдору жана тандап алуу	12
3-ГЛАВА. Бишкек шаарынын тургундарынын исламды кабыл алуусу	13
3.1. Бишкек шаарынын калкын сурамжылоо	13
3.2. Маек жана ФТТ	18
4-ГЛАВА. Исламды кармангандардын тажрыйбасы	21
4.1. Сурамжылоого катышкандардын демографиялык мүнөздөмөлөрү	21
4.2. Тереңдетилген маектердин анализи жана исламды кармангандар менен ФТТ	26
5-ГЛАВА. Эксперттик ой-пикирлердин талдоосу	32
5.1. Исламофобиянын аныктамасы жана тарыхы	32
5.2. Исламофобиянын Кыргызстандагы деңгээли	33
5.3. Исламофобиянын себептери жана формалары	33
5.4. Исламофобиянын булактары	33
5.5. Исламофобиянын оң жана терс жактары	34
5.6. Эксперттердин сунуштары	34
6-ГЛАВА. Тыянактар жана сунуштар	35
6.1. Тыянактар	35
6.2. Сунуштар	36
Глоссарий	38
Библиография	41
КЫРГЫЗ УЛУТТУК БААЛУУЛУКТАРЫ ЖАЛПЫ ЖАРАНДЫК ИДЕНТТҮҮЛҮКТҮ ТҮЗҮҮ ФАКТОРУ КАТАРЫ	42
Резюме	43
Киришүү	44
Изилдөө методологиясы	45
Сурамжылоонун натыйжалары	46
Мамлекеттик жана расмий тилдер	46
Иденттүүлүк	50
Баалуулуктар	50
Жалпы жарандык биримдикти калыптандырган каада-салт, үрп-адат жана майрамдар	52
Корутунду	55
Пайдаланылган адабияттар	56

ДИН МАСЕЛЕЛЕРИН ЧАГЫЛДЫРУУДА, ОШОНДОЙ ЭЛЕ ДИН ЖАНА ДЕМОКРАТИЯ БОЮНЧА КОНСТРУКТИВДҮҮ ПИКИР АЛЫШУУЛАРДЫ КУРУУДА ЖМКНЫН РОЛУ	58
Резюме	59
Киришүү	60
Методология	61
1-глава. Дин маселелерин чагылдырган жарыялоолордун негизги мүнөздөмөлөрү	63
1.1 www.azattyk.org веб-сайтын контент-анализи	63
1.2 www.ktrk.kg веб-сайтынын контент-анализи	67
1.3 24.kg маалымат агенттигинин веб-сайтынын контент-анализи	69
2-глава. Дин жана демократия маселелерин ЖМКда чагылдырууга жаштардын мамилеси: сурамжылоонун натыйжалары	72
2.1. Респонденттердин негизги мүнөздөмөлөрү	72
2.2. Дин жөнүндө маалымат булактары	72
2.3. Дин маселелерин ЖМКнын чагылдыруусуна респонденттердин баасы	73
2.4. Дин жана демократиянын өз ара аракеттешүүсүндө ЖМКнын ролуна респонденттердин мамилеси	73
3-глава. ЖМКнын өкүлдөрү жана дин менен демократия маселелерин чагылдыруу: маектердин натыйжалары	75
3.1. ЖМКнын өкүлдөрү	75
3.2. Материалдарды даярдоо жана жарыялоо жол-жоболору	75
3.3. ЖМКнын ишмердиги жана дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясат	77
3.4. Идеологиялык артыкчылыктар, көз караштар жана ынандар	79
Корутунду	80
Иште пайдаланылган булактар	81
Тиркеме	82
Эксперттик маектердин суроолору	82
Сурамжылоонун жыйынтыктары	82
ДИНИЙ УЮМДАРДЫН ЖАНА ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨЗ АЛДЫНЧА БАШКАРУУ ОРГАНДАРЫНЫН ӨЗ АРА АРАКЕТТЕШҮҮСҮ: КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЧҮЙ ЖАНА ТАЛАС ОБЛАСТАРЫНЫН МИСАЛЫНДА ДИНИЙ УЮМДАРДЫН ЖЕРГИЛИКТҮҮ ДЕҢГЭЭЛДЕ ЧЕЧИМДЕРДИ КАБЫЛ АЛУУ ПРОЦЕССИНЕ ЫКТЫМАЛ ТААСИРИН ТИЙГИЗҮҮНҮН СЕБЕПТЕРИ ЖАНА МАЗМУНУ	88
Резюме	89
Терминдер жана аббревиатуралар	90
Киришүү	91
Изилдөө методологиясы	93
Изилдөөнүн жыйынтыктары	95
Дин жана мамлекет	95
Дин жана коом	105
Дин жана инсан	108
Тыянактар	110
Сунуштар	111
Пайдаланылган булактардын тизмеси	112
1-тиркеме. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө жалпы маалыматтар	114

Киришүү

Урматтуу окурман!

Отчеттордун бул биринчи жыйнагы International Alert уюмунун "Дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышуу" долбоорунун алкагында 2017-жылдын ноябрынан тартып 2018-жылдын май-июнуна чейинки аралыкта жаш изилдөөчүлөр тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыктары боюнча даярдалган. Долбоордун максаты – дин жана ишенимдер эркиндиги, диндин адамдардын жашоосундагы орду, мамлекет менен дин институттарынын ортосундагы өз ара мамилелери тууралуу, демократиялык жана светтик мамлекетте динге карата мамлекеттик саясат жөнүндө маселелерди ачык, эл алдында талкуулоо. Долбоор Европа Биримдигинин финансылык колдоосу менен, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу "Ыйман" диний маданиятты өнүктүрүү фондунун өнөктөштүгү менен ишке ашырылып жатат.

Долбоордун милдеттери: дин жана демократия предметин ар тараптан карап чыгып, Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик, диний жана светтик эксперттер, жарандык коом менен жаштар арасында кеңири талкууга шарт түзүү; мамлекеттик түзүмдөргө, эксперттик коомчулукка жана жарандык секторго, анын ичинде жаштарга маалымат берүү; коомдо ишенбестиктин жана карама-каршылыктардын келип чыгышына таасирин тийгизген бузуку ойлорго каршы аракеттерди жана стратегиялык сунуштарды иштеп чыгууга көмөктөшүү максатында илимий колдонмо изилдөөлөрдү жүргүзүүгө колдоо көрсөтүү. Ошентип, бул изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн натыйжасында алынган жыйынтыктар жана сунуштар сабырдуу болууга жана коомдо өз ара түшүнүшүүгө жардам берет деген ишеничтебиз.

Изилдөө жүргүзүү жаатындагы тажрыйбалуу эксперттердин, насаатчылардын (устаттардын), жетекчилиги астында изилдөөлөрдү жүргүзүү жана аярлуу темаларга изилдөөлөрдү жүргүзүү көндүмдөрүнө үйрөтүү, ошондой эле изилдөөлөрдү жүргүзүү методдору боюнча консультацияларды өзүнө камтыган изилдөө программасына катышуу үчүн, Кыргыз Республикасындагы жаш изилдөөчүлөрдүн дараметин жогорулатуу жана аярлуу темалар боюнча объективдүү маалыматтарды алуу максатында Кыргыз Республикасынын аймактарынан жаш 29 изилдөөчү конкурстук негизде тандап алынып, окутуудан өттү. Жаш изилдөөчүлөрдү окутуу эки тренингден, тренерлердин консультацияларынан жана изилдөө жүргүзүү жаатындагы тажрыйбалуу изилдөөчүлөрдүн насаатчылыгынан, ошондой эле ар тараптуу изилдөө топторунун мүчөлөрүнүн ортосундагы өз ара окутууларынан турду.

Биринчи алты күндүк тренинг (2017-жылдын 25-30-сентябры) жаш изилдөөчүлөрдүн сандык жана сапаттык изилдөөлөрдү жүргүзүү жаатындагы дараметин жогорулатууга багытталып, жаш 29 изилдөөчү (магистранттар, аспиранттар жана Кыргыз Республикасынын ЖОЖдорунун акыркы курстарында окуган студенттер) тиешелүү илимий сабактар боюнча окутуулардан өтүшкөн. Тренингдин жалпы көлөмү 42 саатты түзгөн. Экинчи үч күндүк тренинг (2018-жылдын 9-11-марты) жаш изилдөөчүлөрдүн аналитикалык отчетторду, ошондой эле биринчи тренингдин жана 2017-жылдын ноябрында, 2018-жылдын январында тренерлер тарабынан өткөрүлгөн консультациялардын натыйжасында чогултулган жана анализделген маалыматтардын негизиндеги илимий макалаларды жазуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган. Экинчи тренингдин жалпы көлөмү 24 саатты түзгөн.

Бул жыйнакта төмөндөгү 4 изилдөөнүн отчеттору камтылган:

Бишкектеги реалдуу жана элестүү исламофобия. Бул изилдөө исламофобия феноменин – Бишкек шаарындагы жарандардын исламга жана мусулмандарга карата терс мамилесин изилдеп чыккан. Изилдөөгө алынган кубулуш эки жагынан: жалпы калк тарабынан жана мусулман динин үйрөнүүчүлөр тарабынан каралган. Изилдөө, биринчи кезекте, исламофобия

хижап, сакал, сүннөт (мусулмандар кийими) ж. б. сыяктуу динге байланыштуу тышкы, элестүү көрүнүштөрдүн негизинде калыптана тургандыгын айгинеледи. Исламофобия Бишкекте иденттүүлүктү түшүнүү жана калыптануу маселелеринде дагы байкалып тургандыгын, шаардын көптөгөн тургундары жаңы диний иденттүүлүктү салттуу улуттук иденттүүлүккө карама-каршы коюп келип, бул дагы деле тышкы кебете-кешпир менен кийимге, ошондой эле ар кандай улуттук каада-салттар жана ырым-жырымдар маселесине тиешелүү экендигин ачыктады.

Кыргыз улуттук баалуулуктары жалпы жарандык иденттүүлүктү түзүүнүн фактору катары. Изилдөө Кыргызстандын эки чоң шаарында – Бишкекте жана Ошто жүргүзүлдү. Бүгүнкү күндө ар кандай маданий багыттардын таасир этүүсүнүн жалпы дүйнөлүк процесстерине байланыштуу кыргыз улуттук баалуулуктарын сактоо негизги көйгөйлөрдүн бири болуп калууда. Бул – бир баалуулук башка баалуулуктардын таасири астында сүрүп чыгарылып же жалпы эле алмаштырылып жаткандыгын билдирет.

Баалуулуктар өңүтүнөн алып карай турган болсок, заманбап кыргыз коому ар түрдүүчө. Өзүн-өзү бирдейлештирүүгө, бир коомго жана мамлекетке таандык болууга негизделген жалпы жарандык иденттүүлүктү түзүү маселеси Кыргызстандын өкмөтүнүн өзгөчө кызыкчылыгын жаратып келет, анткени өзүнүн бирдейлигин, маданий көп түрдүүлүгүн, республикада жашаган этностордун тилин сактоо, ошондой эле санарип дүйнөсүндө мындан ары өнүгүү үчүн мейкиндикке ээ болуу – коомдун гармониялуу өнүгүүсүнүн олуттуу аспекти болуп саналат.

Дин маселелерин чагылдырууда, ошондой эле дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууларды курууда ЖМКнын ролу. Бул изилдөө Бишкек жана Ош шаарларында жүргүзүлүп, дин маселелерин ачык чагылдырууга мүмкүнчүлүк түзүп берет, ошондой эле Кыргыз Республикасындагы дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууларды курууда жалпыга маалымдоо каражаттарынын заманбап ролун изилдөөнүн биринчи эле аракетин сунуш кылат.

Изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн жыйынтыгында төмөнкүдөй негизги тыянакка келдик: дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууну жөнгө салуу – мамлекет менен жарандык коом ЖМКлардын ишмердигине активдүү көмөк көрсөткөн учурда, ошондой эле Кыргызстандын элинин улуттук жана салттуу баалуулуктарын, ата мекендик журналистиканын калыптануусунун тарыхый этаптарын эске алуу менен, заманбап журналистика үлгүлөрү адаптацияланганда гана ишке ашуусу мүмкүн.

Диний уюмдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара аракеттешүүсү: Кыргыз Республикасынын Чүй жана Талас областарынын мисалында диний уюмдардын жергиликтүү деңгээлде чечимдерди кабыл алуу процессине потенциалдык таасир тийгизүүсүнүн себептери жана мазмуну. Бардык сурамжыланган жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары өздөрүнүн ыйгарым укуктарынын алкагында диний уюмдар менен өз ара аракеттенип келишет. Бир катар айылдарда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын башчыларынын жетекчилиги астында жергиликтүү бийлик органдарынын, жергиликтүү коомдоштуктун өкүлдөрүнүн жана диний лидерлердин катышуусундагы дин иштери боюнча коомдук комитеттер (платформалар) иштешет. Эреже катарында, бул платформалар радикализмге жана экстремизмге каршы аракеттерди талкуулоо жана анын механизмдерин иштеп чыгуу, конфессиялар аралык чыр-чатактарды алдын алуу, сабырдуулукту жылдыруу боюнча иш-чараларды уюштуруу үчүн пайдаланылат.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен диний уюмдардын өз ара аракеттешүү чөйрөсүндөгү абдан аярлуу маселелердин бири – бюджетти бөлүштүрүү жана жер участкаларын бөлүп берүү маселелери болуп эсептелет. Изилдөөлөрдүн жыйынтыктарына ылайык, бул маселелер боюнча чечимдерди кабыл алуу процессине таасир эткен негизги факторлордун бири болуп чечимди кабыл алган адамдын кесиптик сапаттары саналары аныкталды.

Биз бул изилдөөлөрдүн жыйынтыктары жана алардагы сунуштар бардык кызыкдар адамдарга, анын ичинде мамлекеттик жана жергиликтүү бийлик органдарына, коомдук уюмдарга, ошондой эле көз карандысыз изилдөөчүлөр жана эксперттер үчүн пайдалуу болот деген үмүттөбүз.

"International Alertтин" атынан жаш изилдөөчүлөрдү окутууга жана алардын дараметин жогорулатууга түздөн-түз да, кыйыр түрдө да колдоо көрсөткөндөрдүн бардыгына, анын ичинде: тренерлер Жаркын Шадымановага, Аида Алымбаевага жана Рита Исмаиловага; эксперт-насаатчылар Эмил Насритдиновго (ОААУнун доценти), Зайлабидин Ажимаматовго (ОшМУнун доценти), Маметбек Мырзабаевге (ИИИИИунун мүдүрү), Индира Аслановага (КОСУ ЮНЕСКО кафедрасынын доценти), Икбалжан Мирсаитовго (Интерньюстун коопсуздук маселелери боюнча эксперти, п.и.к.) жана Шерадил Бактыгуловго (мамлекеттик башкаруу маселелери боюнча эксперт); редакторлор Сюзан Калнан жана Виктория Хрундианага (Улуу Британия), Максим Блюмга (Кыргызстан) жана котормочулар Гульнара Абдыкалыкова жана Миргул Исмаиловага (Кыргызстан), долбоордун Эксперттик-консультациялык жумушчу тобунун бардык мүчөлөрүнө изилдөө темаларын аныктоого жана жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн отчетторун талкуулоого активдүү катышып бергендери үчүн ыраазычылык билдирем.

Ошондой эле төмөндөгү кесиптештеримдин Стюарт Мойер жана Дэвид Акерстин (International Alert-Лондон), Расул Момуналиев, Медер Мусакожоев, Жазгуль Жаныбекова, Эльза Насырова, Муслим Буриев, Искендер Усупбаев, Айчурок Калиева жана Азиз Эмильбек уулунун кошкон салымдарын баса белгилегим келет (International Alert-Бишкек).

Урматым менен,

Шакират Токтосунова –

International Alert, Кыргыз Республикасындагы өкүлү

Бишкектеги реалдуу жана элестүү исламофобия

Изилдөөчү топ: Урмат Калеев, Изаура Масаитова

Топтун насаатчысы:

Д-р. Эмиль Насритдинов – PhD, Борбордук Азиядагы Америка университетинин Антропология факультетинин доценти

Аннотация

Бул изилдөө исламофобия феноменин - Бишкек шаарындагы жарандардын исламга жана мусулмандарга карата терс мамилесин изилдейт. Изилдөөгө алынган көрүнүш эки жагынан: жалпы калк тарабынан жана Ислам динин бекем кармагандар тарабынан каралат. Изилдөө, биринчи кезекте, исламофобия хижаб, сакал, сүннөт (мусулмандар кийими) ж. б. сыяктуу динге байланыштуу тышкы, элестүү көрүнүштөрдүн негизинде калыптана тургандыгын айгинеледи. Советтик идеологиянын динге каршы үгүттөө шарттарында чоңойгон улуу муундар исламга жана мусулмандарга көбүнесе терс мамиле жасаары көрүнүп калды. Ага караганда азыраак болсо да, исламофобия баары бир жаштар арасында да байкалат. Бишкек шаарындагы исламофобиянын абдан күчтүү гендердик түскө ээ экендиги кызык болду. Изилдөө так эле аялдар карама-каршы тараптардын эки жагында тең жүрө берерин көрсөттү, алсак: эркектерге караганда аялдарда исламофобия күчтүүрөөк байкалат, ошол эле учурда аялдар эркектерге караганда исламофобиядан көбүрөөк жабыр тартышат. Исламофобия Бишкекте иденттүүлүктү түшүнүү жана калыптануу маселелеринен дагы байкалып турат. Шаардын көптөгөн тургундары жаңы диний иденттүүлүктү салттуу улуттук иденттүүлүккө карама-каршы коюп келет. Бул дагы деле тышкы кебете-кешпир менен кийимге, ошондой эле ар кандай улуттук каада-салттар жана ырым-жырымдар маселелерине тиешелүү. Изилдөө шаардын борборунун тургундары шаардын четинде жашагандарга караганда азыраак динчил жана көбүрөөк исламофобиялуу экендигин айгинеледи. Бул борбордо жашагандардын динге көп аралашпаган мүнөзү мүмкүн алардын жаш курагы, улуту ж. б. жагдайларда шартталганы менен түшүндүрүүгө болот. Изилдөөнүн жыйынтыктары мамлекеттик органдар, дин жамааты, ЖМК жана жарандык коомдун өкүлдөрү үчүн сунуштарды иштеп чыгууга жардам берди. Сунуштар бул иштин жыйынтыктоочу бөлүгүндө берилди.

1-ГЛАВА. Киришүү

1.1. Проблематиканын сыпаттамасы

Акыркы жылдары Кыргызстандын калк арасында динчилдиктин жана ислам диний тажрыйбаларынын өсүшүн байкоого болот. Мындай тенденция көп учурда калктын дин анчалык аралашпаган бөлүгүндө көп маанилүү реакцияны жаратат. Кимдир-бирөө бул нерсеге оң же арсар карайт, ошону менен бирге эле айыптаган, сын айткан же жөн гана нааразычылыгын билдирген адамдар да жок эмес. Мисалы, КРнын экс-президенти Аскар Акаевдин билдирүүсү үлгүлүү болуп саналат:

"Мени республикабызда жашоонун бардык чөйрөлөрүн камтып бара жаткан исламдашуу фактысы тынчсыздандырууда. Бул жакшылыкка алып барбайт. Биз Сирияда эмне болуп жаткандыгын көрүп эле жатпайбызбы, баса, ал жерде миңге жакын кыргызстандыктар регион үчүн эбегейсиз чоң кыйратуучу күч болуп саналган "Ислам мамлекети" тарабында согушуп жатат. Бул адамдар мекенине кайтып келип, террор уюштуруп жиберши ыктымал".¹

2016-жылы "Борбор Азияда тынчтыкты сактоо жана медиатехнологиялар мектебинин" алкагында өткөрүлгөн изилдөө өлкөдөгү социалдык агрессиянын пайда болушунун үчтөн бирине жакыны исламофобияга негизделип, бул нерсе терс кесепеттерге алып келерин айгинелеген:

"Мусулмандарга карата терс мамиленин мындай тенденциясы алардын аракетинде андан оолактоо жана айыптоо процессин пайда кылып, бул дин катары исламга жалпы терс мамиле жасоого алып келет".²

Бул изилдөө исламофобиянын негизинде жасалуучу кылмыштардын санын өсүп жаткандыгын айгинелейт. Мисалы, "Мутакалим" аялдар уюмуна бүткүл Кыргызстан боюнча жыл сайын кыздардан жана ата-энелеринен алардын конституциялык укуктарынын бузулушуна, диний таандуулугу боюнча кодулоого: аларга окуу жайларда жоолук оронуп жүргөнгө уруксат беришпейт, ал эми эгерде кыздар жоолук оронуп жүрүшсө, анда аларды баарынын көзүнчө ачык эле кемсинтип, окуу процессинде бааларын максаттуу төмөндөтүп коюшат деген даттануу менен жүздөгөн арыздар келип түшөт. Окуучу кыздарга кол көтөргөн, башындагы жоолукту чачы менен кошо күчтөп жулуп алган учурлар да болгон. Ошондой эле жоолук оронуп жүргөндүн айынан жумушка орношо албаган аялдардан да даттануулар келип түшүүдө. 2009-жылы "Мутакалим" КРнын Билим берүү жана илим министрлигинен окуу жайларда баш кийимдерди кийип жүрүүгө тыюу салган аталган ведомствонун өз буйругун жокко чыгартууга жетишүү менен бул маселени чечкен. Мындан кийин даттануулар азайгандыгы менен биротоло токтоп калган жок. Дагы деле кодулоонун айынан арыздар келип түшүүдө, анткени мектеп директорлору өздөрүнүн ынанымдары боюнча буйрукту жокко чыгарган документти кабыл алгылары келбейт же аны жөн гана тоготушпайт. Маселе чечилбей келгендиктен, көптөгөн кыздар жана алардын ата-энелери сабактарга катышпай, мектептерге жана ЖОЖдорго барбай калышты. Бул көйгөй күчөгөндөн күчөп баратат.

Коомдогу бөлүнүү, жада калса үй-бүлөлүк мамилелердин деңгээлинде – ата-энелер менен балдардын, жубайлардын ортосунда, ошондой эле калктын динчил бөлүгү менен жалпы эле мамлекеттин ортосунда да болуп жатат. Бул катастрофалык кесепеттерге: үй-бүлөлүк баалуулуктардын жоголушуна, үй-бүлөлөрдүн ажырашышына, диндин негизинде ич ара араздашууга, ошондой эле айлана-чөйрөдөгүлөрдөн көп учурда исламофобияны сезген

1 "Спутник Кыргызстан" (2017-ж., 19-сентябрь). "Акаев: Кыргызстанды камтып бара жаткан исламдашуу жакшылыкка алып барбайт", төмөнкү шилтеме боюнча жеткиликтүү: <https://ru.sputnik.kg/Radio/20170919/1035291686/akaev-totalnaya-islamizaciya-kyrgyzstana-k-dobru-ne-privedet.html>

2 Исманов А., "Жаңы жүздөр" (2016-ж., 20-апрель). "Кыргызстандагы исламофобиянын себептери эмнеде?", төмөнкү шилтеме боюнча жеткиликтүү: <http://nlkg.kg/ru/society/religion/v-chem-prichina-islamofobii-v-kyrgyzstane>

адамдардын психикасынын бузулушуна жана анын натыйжасында алардын чечкиндүү түрдө каршы турган инсандарга айланышына алып келиши мүмкүн. Динчил калк өзүн алсыз, адилетсиз маргиналдашкандай сезип, калктын калган бөлүгүнөн обочолонуп калышы мүмкүн.

Биз бул изилдөөдө биздин регион үчүн жаңы болуп саналган жана ошонун кесепетинен ага ушул кезге чейин жетиштүү көңүл бурулбай келген феноменди изилдеп жатабыз. Диний эксперт Канатбек Мурзахалилов "Ушул убакта бул проблема боюнча комплекстүү системалуу изилдөөлөр жок, исламофобия маселесин чечүүдө илимий мамилелер байкалбайт" деп белгилейт.³ Исламофобия бүгүнкү күнгө чейин медиа айдыңында гана изилденип келгендиктен, бул көрүнүштүн масштабын жана мүнөзүн шаарыбыздын көчөлөрүндөгү элдин арасынан карап көрүп, баа берүүнү чечтик.

Биз республикабыздын борбор калаасы болгон Бишкек шаарына гана токтолууну чечтик, анткени мында көбүн эсе этникасы жана конфессиясы боюнча өтө эле ар түрдүү эл жашайт. Биз шаардын борбору менен кичи райондорундагы исламофобиянын деңгээлин көптөгөн ички мигранттар жашаган жаңы конуштар менен салыштырып, айырмачылыктарын изилдегиз келди. Ошондой эле жаш курак, жыныстык, улут жана конфессиялык таандуулук сыяктуу факторлордун ролун эл ичиндеги исламофобия деңгээлинде карап чыгабыз. Биздин изилдөөнүн уникалдуулугу – феноменди объективдүү, эки тарабынан: бир жагынан – исламга жана мусулмандарга жасаган мамилесинде коркуу сезимин башынан өткөргөн адамдарды жана экинчи жагынан – калктын дин аралашпаган бөлүгүнүн өзүнө карата исламофобиясын баштан өткөргөн Ислам дининин кармангандарды сурамжылоо менен изилдегенге аракет кылганыбызда.

1.2. Изилдөөнүн максаты жана милдеттери

Изилдөөнүн негизги максаты – исламофобия көйгөйүн Бишкек шаарынын калкынын арасында шаардын борборунун, кичи райондорунун жана жаңы конуштардын мисалында исламды тескери кабыл алуу деңгээлине таасирин тийгизген факторлорду табуу максатында изилдеп чыгуу.

Изилдөө милдеттери:

1. Бишкекте исламофобиянын өнүгүү даражасын аныктоо;
2. Исламофобиянын себептерин жана формаларын табуу;
3. Исламофобиянын өнүгүшүнө таасирин тийгизген негизги факторлорду табуу.

1.3. Изилдөө маселелери

Биз изилдөөнүн максаттарынан жана милдеттеринен келип чыккан төмөнкүдөй негизги изилдөө маселелерин так аныктадык:

1. Бишкек шаарында исламофобиянын деңгээли канчалык жогору?
2. Исламофобияны эмне пайда кылат жана ал шаарда кандай формаларга ээ болот?
3. Исламофобия кайсыл тараптан келип чыгат?

1.4. Изилдөө гипотезасы

Бул изилдөөнүн авторлору төмөнкүлөрдү божомолдошот:

1. Кыргызстанда исламофобиянын жашыруун формасы көбүрөөк өнүккөн, анткени ал көчөгө караганда көп учурда интернетте пайда болот.
2. Исламофобиянын деңгээлине жаш курак, жыныстык, улут жана конфессиялык таандуулук сыяктуу факторлор таасир этет.

³ Мурзахалилов К., "Акипресс" (2017-ж., 6-сентябрь). "Кыргызстанда исламофобиянын негизги себептери, мүнөздөмөсү жана пайда болуу формалары", төмөнкү шилтеме боюнча жеткиликтүү: http://mnenie.akipress.org/unews/un_post:9130

2-ГЛАВА. Изилдөө методологиясы

Бул изилдөө төмөнкүдөй эки усулдук мамилени айкалыштырат:

- сандык: анкеталык сурамжылоо – негизги мыйзам ченемдүүлүктөрдү табууга жардам берет;
- сапаттык: тереңдетилген маек, фокус-топтордогу талкуу (ФТТ) жана эксперттик маек – табылган мыйзам ченемдүүлүктөрдү түшүндүрүүгө, аларды конкреттүү мисалдар менен сүрөттөп берүүгө, ошондой эле исламофобия темасында негизги болгон дискурстарды ачып берүүгө жардам берет.

2.1. Изилдөө усулдары жана тандап алуу

Изилдөө төмөнкүдөй негизги усулдарды пайдаланууга негизделген:

- адамдардын исламга карата мамилесин аныктаган **шаар калкын анкеталык сурамжылоо**. Өкүлчүлүктүү, кокусунан тандап алуу 396⁴ адамды төмөнкүчө квоталаштырган:
 - калктын дин аралашпаган бөлүгү тарабынан аларга карата терс тажрыйбанын деңгээлин аныктаган **Исламды кармангандарды сурамжылоо**; 102 адамды ыңгайлуу тандап алуу: 43 эркек жана 59 аял;
 - **тереңдетилген маек: жашоочулар жана Исламды кармангандар менен ФТТ** – 20 адам:
 - динди карманбагандар – 10 адам;
 - Исламды кармангандар – 10 адам;
 - **жаштар менен фокус-топтордогу талкуулар** – 3 топ:
 - динди карманбагандар;
 - Исламды карманган жаш кыздар;
 - Исламды карманган эркек балдар;
 - **дин жаатындагы эксперттер, социолог, тарыхчылар ж. б. менен маек** – 8 адам.

Изилдөө методологиясы отчеттун өзүнүн түзүмүнүн кандайча уюштурулгандыгында чагылдырылды. Биринчи глава – тажрыйбага негизделген глава ислам жана мусулмандар Бишкек шаарынын тургундары тарабынан кандайча кабыл алынарын караштырат, ал эми экинчиси – Исламды кармангандардын шаардын азыраак динчил бөлүгү менен өз ара мамилелешүү чөйрөсүндөгү тажрыйбаны изилдейт. Эки глава тең сурамжылоонун жана маек/ФТТнын талдоосун камтыйт. Андан кийин эксперттердин ой-пикиринин талдоолору, жыйынтыктары жана сунуштары берилет.

4 1 млн. адамдан турган калк үчүн (Бишкектин калкынын болжолдуу саны) репрезентативдүү тандап алуу -ишенимдүүлүк деңгээли 95% жана мүмкүн болгон каталык 5% болгон учурда - 384 адамды түзөт. Ошентип, 396 адамды түзгөн сурамжылангандардын саны тандап алуунун репрезентативдүүлүгүн камсыз кылат. өӨҮҮҢ

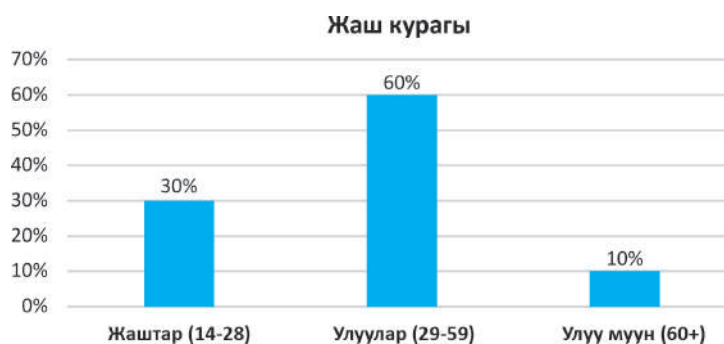
3-ГЛАВА. Бишкек шаарынын тургундарынын исламды кабыл алуусу

Тажрыйбага негизделген талдоонун биринчи главасында биз Бишкек шаар тургундарынын исламды кандайча кабыл аларын карап көрөбүз. Бул бап эки бөлүктөн турат: 1) исламофобия деңгээлине таасирин тийгизген негизги мыйзам ченемдүүлүктөрдү жана факторлорду табууга жардам берүүчү анкеталык сурамжылоонун жыйынтыктарынын талдоосу; 2) исламофобия чөйрөсүндөгү негизги темаларды жана дискурстарды табуу максатында калктын дин аралашпаган бөлүгүнүн өкүлдөрү менен жүргүзүлгөн маектин жана ФТТнын талдоосу.

3.1. Бишкек шаарынын калкын сурамжылоо

Шаар калкын сурамжылоого катышкандардын демографиялык мүнөздөмөлөрү

Сурамжылоого 396 адам катышты: 51%ы – аялдар, 49%ы – эркектер. Негизги этникалык топ – кыргыздар (89%) жана орустар (5,8%). Ошондой эле сурамжылоого этникалык украиндер, өзбектер, казактар, татарлар, кавказ элдеринин өкүлдөрү, түрктөр, корейлер жана уйгурлар. Негизги жаш курагына ылайык топ – чоңдор (60%). Андан кийин жаштар (30%ы) жана улуу муун (10%ы) түзөт (1-сүрөттү кар.).

1-сүрөт. Респонденттердин жаш курагы

Билим деңгээли абдан эле жогору: респонденттердин көбүнүн (56%ы) жогорку, 26%ы – орто, 14%ы – техникалык орто жана 4%ы – башталгыч билими бар. Сурамжылоого катышуучулардын көпчүлүгү мусулмандар (87,3%). Христиандар 7,2%ды, атеисттер – 3,4%ды жана башкалар – 2,1%ды түздү.

Биз тандап алууну бир жагынан борбордун жана кичи райондордун, экинчи жагынан жаңы конуштардын ортосунда бирдей бөлүштүрүүгө аракет жасадык. Ошондой эле сурамжылоого катышкандардын туулган жерин белгилей кетүү да маанилүү болду.

2-сүрөт. Респонденттердин жашаган жери

3-сүрөт. Респонденттердин төрөлгөн жери

Диний тажрыйба

3,4%ы гана өздөрүн атеистпиз деп айтып, ал эми калгандары өздөрүн кайсы бир динге таандыктыгын билдирген, бизге диний тажрыйбанын канчалык деңгээлде өнүккөндүгүн билүү маниилүү болду. Мындан улам:

- 28%ы гана намаз окуй тургандыгы/сыйынаары жана 18%ы гана күнүгө сыйынаары;
- 30%ы толук жана 11%ы жарым-жартылай орозо кармаары белгилүү болду.

Кызыгы, ар кандай жаш курактагы топтордун сыйынуу тажрыйбасында анчалык деле чоң айырмачылык болгон эмес: 28%ы – жаштар, 28%ы – чоңдор жана 30%ы – улуу муундагылар. Мечитке/чиркөөгө баргандарында гана бир аз айырмачылык бар: жаштар (39%) жана улуу муундагылар (38%) чоңдорго (31%) караганда көбүрөөк барышат. Бул чоңдордун жумушуна байланыштуу убактысы тартыш экендиги болушу мүмкүн. Ошондой эле орозо кармоодо дагы айырмачылык бар: жаштар бул жагынан активдүүрөк келишет.

4-сүрөт. Орозо кармагандар жөнүндө маалыматтардын жаш курагы боюнча бөлүнүшү

Христиандардын сыйынуу тажрыйбасында активдүүрөк болгондугу – 41%ы, ошол эле учурда мусулмандардын ичинен 28%ы гана намаз окугандыгы абдан кызык болду. Ошондой эле мусулмандардын (33%ы) мечитке барганына караганда христиандар (70%ы) чиркөөгө көп барышат.

Ошентип, райондордо жашагандар менен шаарда жашагандардын айырмасы бар. Кичи райондордун жана жаңы конуштардын жашоочулары шаарыбыздын борборунда жашагандарга караганда намаз окууда көбүрөөк активдүү келишет (5-сүрөттү кар.). Мындан тышкары, жаңы конуштардын жашоочулары орозо кармоодо активдүүрөк болушат (6-сүрөттү кар.).

5-сүрөт. Намаз окугандар жөнүндө маалыматтардын жашаган жери боюнча бөлүнүшү

6-сүрөт. Орозо кармагандар жөнүндө маалыматтардын жашаган жери боюнча бөлүнүшү

Жаштар, жаңы конуштун тургундары жана христиандар Бишкек шаарынын калкынын дин жагынан абдан активдүү топ болуп санала тургандыгы жөнүндө жалпы жыйынтыктарды чыгарсак болот. Улгайган адамдар намаз окууда жана мечитке барууда чоңдорго караганда активдүүрөк, ал эми чоңдор орозо кармоодо улгайгандардан активдүүрөк келишет.

Исламга карата мамиле жана исламофобия деңгээли

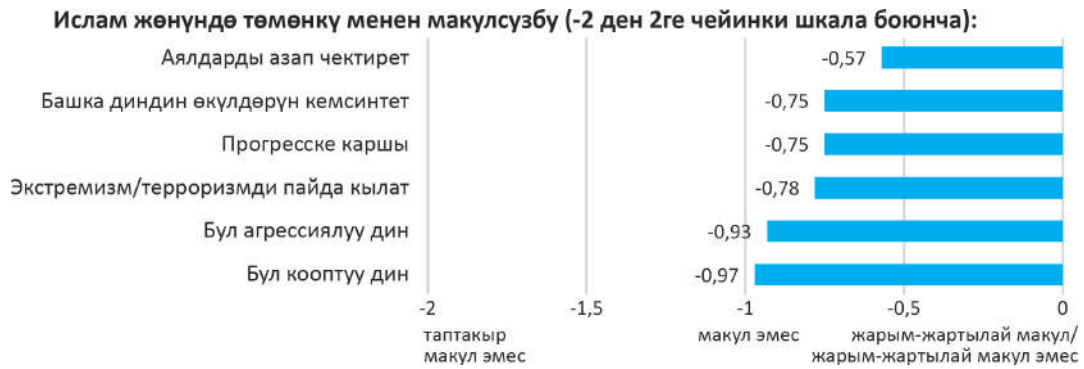
Бишкектеги адамдар исламга кандай мамиле жасарын аныктоо үчүн биз ислам менен көбүрөөк ассоциацияланган ар кандай аспектилерди жана маселелерди өз-өзүнчө карап чыгууну чечтик жана бардык респонденттерди (-2ден) – "абдан терс" (+2ге чейин) – "абдан түз" өлчөмү боюнча жооп берүүнү сурандык, (0) деген баа "нейтралдуу" позицияда дегенди билдирет. Анализдин жыйынтыктары мындан кийинки, төмөндөгү графикте берилген. Исламофобиянын негизги факторлорун аныктоого ошол терс жооптор бизге жардам берет деп божомолдонгон. Эң эле терс мамиле болуп көп аял алуу, андан кийин исламга байланыштуу белгилүү үч көрүнүш саналгандыгын байкадык: жаштардын сакал өстүрүшү, эркектердин мусулманча кийиниши жана аялдардын хижабы. Бул эмнени билдирет? Бишкектеги исламофобия көп аял алуудан тышкары, баарынан мурда көзгө биринчи урунган жана "адаттагыдай" көрүнөө шаардык образга карама-каршы турган мусулмандардын элестүү көрүнүштөрүнүн негизинде калыптанат дегенди билдирет.

7-сүрөт. Респонденттердин исламдын ар кандай аспектилерине карата мамилеси

Ошол эле мезгилде графиктин "оң" деген жагында шаардыктардын жалпы эле исламга, ошондой эле ислам майрамдарына карата мамилеси түз экенин көрүп турабыз. Сурамжылоого катышкандардын ичинен мечиттердин курулушуна, катуу сүйлөткүч аркылуу айтылган азанга, жума күнү түштөнүүгө тыныгуу убактысын узартууга жана мамлекеттик мекемелердеги намазканаларга карата оң көз караштагылары азыраак кездешет.

Биз ошондой эле шаар тургундарынын исламга байланыштуу негизги терс стереотиптер менен канчалык деңгээлде макул экендигин текшерип көрүүнү чечтик. Натыйжалар сурамжылоого катышкандар сунушталган бир дагы стереотиптер менен орточо макул эмес экендигин, бирок макул эместиктин даражасы айырмаланып тургандыгын айгинеледи. Баарынан көп макул болгондор – ислам аялдарды азап чектирген дин катары терс образ дегендер (-0,57), азыраагы – ислам – кооптуу (-0,97) жана агрессивдүү (-0,93) дин дегендер болду.

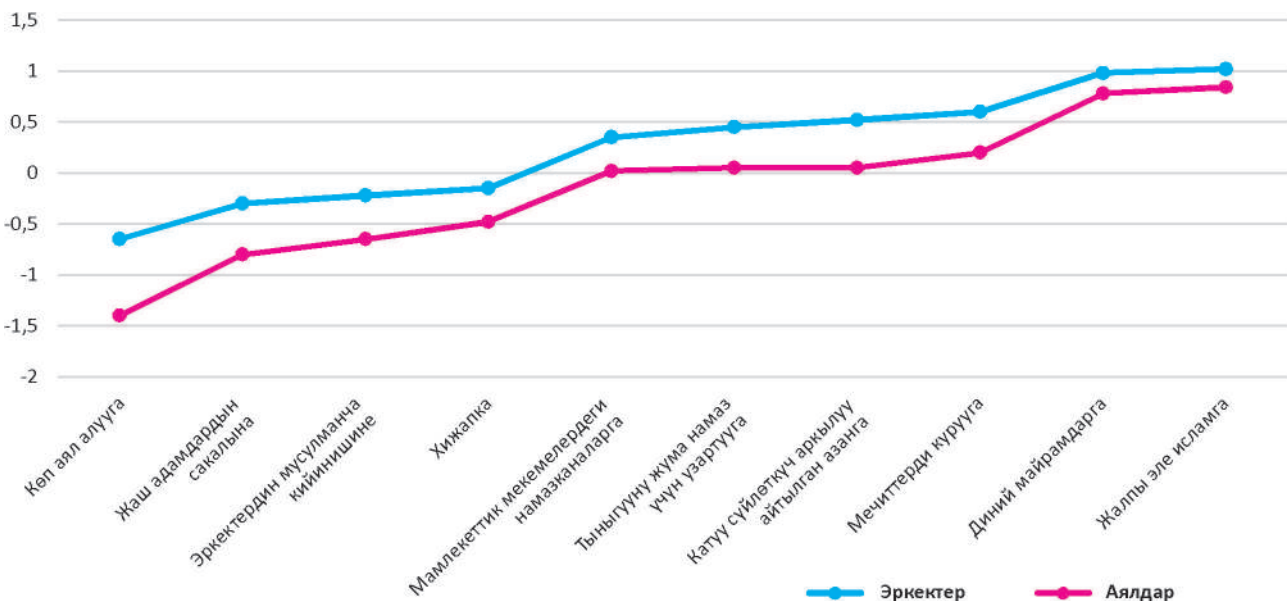

8-сүрөт. Респонденттердин исламга байланыштуу терс стереотиптер менен макул болуу деңгээли

Башкача айтканда, кайтадан эле (мурунку графиктеги көп аял алуу сыяктуу эле) исламофобиядагы негизги аспект бизде гендердик мамилелерге байланыштуу экендигин байкадык. Муну кандай деп түшүндүрсөк болот? Бул өткөн жүз жылдыктын 20-30-жылдарында башталган "хужум" тажрыйбасынан берки аялдарга боштондук берүүнүн көп жылдык саясатынын натыйжасы деп божомолдоого болот. Кызыктуусу – исламды кооптуу/агрессивдүү дин деп эсептешпейт. Оболу муну Кыргызстанда кандайдыр бир олуттуу террористтик актынын болбогондугу менен, ал эми исламга карата мамлекеттин саясаты (ага ылайык – мамлекеттик риторика) башкаларга салыштырмалуу либералдык маанайда болгондугу менен түшүндүрүүгө болот. Мындай изилдөө, ал жерде мамлекеттик саясат көбүрөөк репрессивдүү жана исламдын коркунуч катары дискурсу абдан популярдуу болгон Борбор Азиянын коңшу республикаларында башка жыйынтыктарды көрсөтүшү мүмкүн эле.

Талдоо процессинде кайчылаш табуляциялоо усулун пайдалануу менен, биз сурамжылоонун катышуучуларынын исламга карата мамилесине таасир этүүчү бир нече негизги факторлорду таап чыктык. Алардын эң маанилүү факторлорунун бири болуп гендер саналат. Бардык 10 көрсөткүч боюнча аялдар эркектерге караганда көбүрөөк исламофобиялуу келишет. Эркектер менен аялдардын көрсөткүчтөрү жалпы эле исламга жана диний майрамдарга карата гана аздыр-көптүр окшош (9-сүрөттү кар.). Кийинки олуттуу факторлордун дагы бири – респонденттердин жаш курагы: адамдардын жашы канчалык улуу болсо, ошончолук алар исламофобиялуу болушат. Кийинки эки график аялдар менен эркектердин ортосундагы жана ар кандай жаш курактагы респонденттердин ортосундагы айырмачылыкты сүрөттөп берет.

Сиздин төмөнкүгө карата мамилеңиз (-2ден 2ге чейинки шкала боюнча):

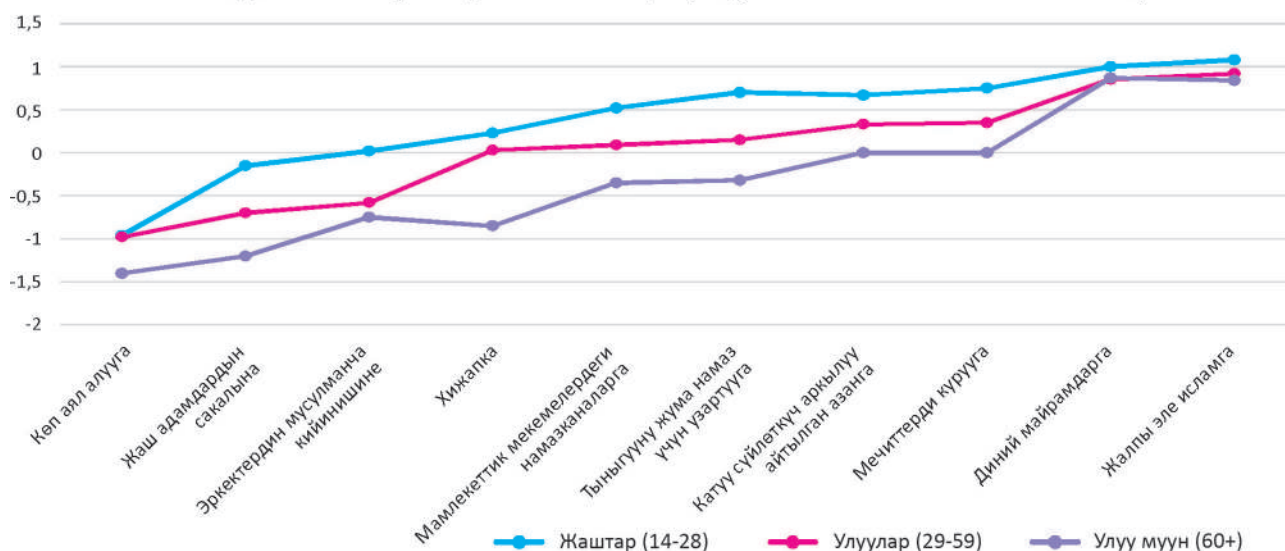

9-сүрөт. Исламдын ар кандай аспектилерине карата мамиленин жыныстар боюнча бөлүнүшү

Улгайган адамдар арасындагы оң көрсөткүчтөр жалпы эле исламга жана диний майрамдарга карата гана байкалат. Калган бардык көрсөткүчтөр боюнча улуу муун терс баа берди, мында баарынан көп жаш балдардын сакалы нааразычылык жаратат, эми бул нерсе түшүнүктүү да, себеби бул улгайып калган респондерттердин өздөрү сакал коюшпагандыктан, жаш балдардын сакалдарын көрүп кыжырданышат. Эң жакшы бааны жаштар берип, чоңдордун жообу алардын ортосунда турат. Бул трендди муундардын айырмачылыгы менен түшүндүрүү жеңил: улуу муун абдан күч алган советтик динге каршы үгүттөө мезгилинде чоңоюп, алардын динге болгон көз карашы анчейин өзгөргөн деле жок, ал эми ошол эле убакта бул маселе боюнча жаштар аларга караганда ачыгыраак.

Кийинки маанилүү факторлордун бири болуп дин саналат.

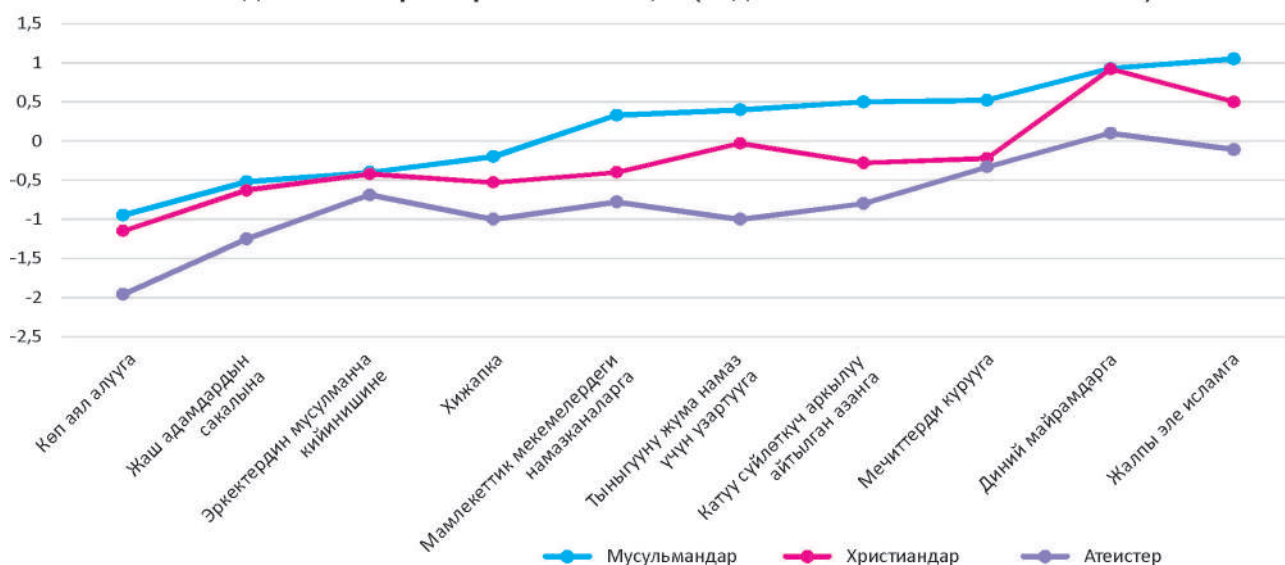
Сиздин төмөнкүгө карата мамилеңиз (-2ден 2ге чейинки шкала боюнча):

10-сүрөт. Исламдын ар кандай аспектилерине карата мамиленин жаш курактар боюнча бөлүнүшү

Мусулмандардын исламга карата абдан түз мамилеси логикага ылайык келет деп айтсак болот. Христиандар менен атеисттердин ортосундагы айырмачылык кызык: атеисттер көбүрөөк исламофобиялуу болушат. Алар үчүн жалгыз жана абдан начар оң көрсөткүч – бул диний майрамдарга карата мамилеси, калган бардыгы боюнча алар терс жактарды гана байкашат (11-сүрөттү кар.).

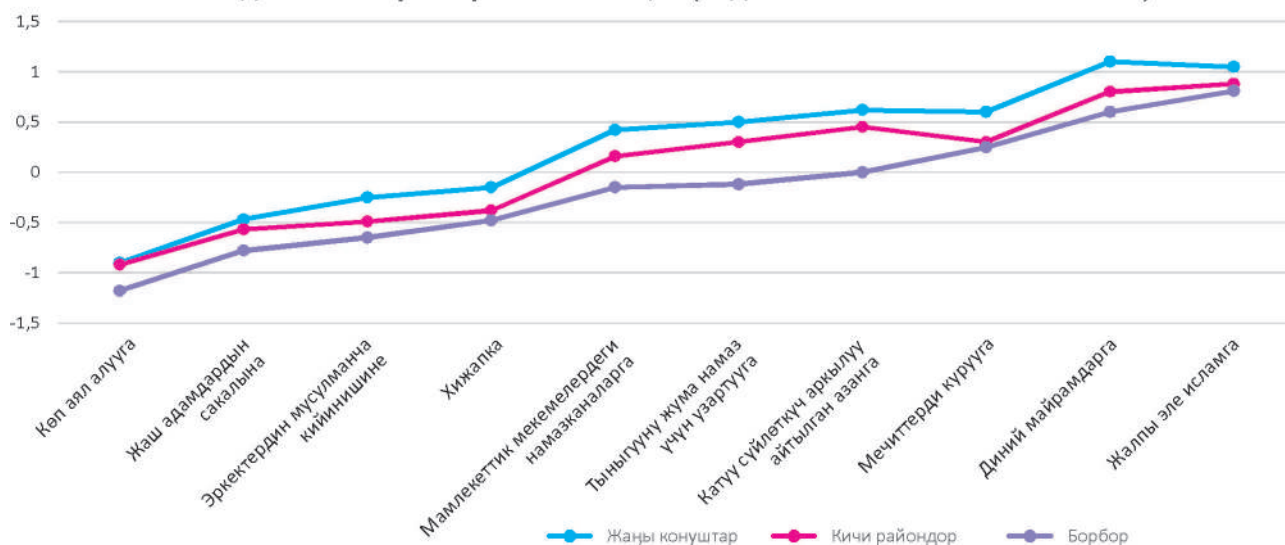
Сиздин төмөнкүгө карата мамилеңиз (-2ден 2ге чейинки шкала боюнча):

11-сүрөт. Респонденттердин исламга карата мамилесинин ишенимдер жана ынанымдар боюнча бөлүнүшү

Ошентип, биз калк жашаган негизги үч аймак менен исламофобиянын ортосундагы байланышты ийгиликтүү таап көрсөтүп бердик. 12-сүрөткө ылайык исламга карата абдан эле оң көз карашка багыт алган аймак болуп жаңы конуштар саналат. Андан кийин алардын артында кичи райондор менен борбор турат.

Сиздин төмөнкүгө карата мамилеңиз (-2ден 2ге чейинки шкала боюнча):

12-сүрөт. Респонденттердин исламга карата мамилесинин жашаган жери боюнча бөлүнүшү

Бул талдоо бизге исламдын шаар тургундары тарабынан кабыл алынышы жөнүндө негизги жыйынтыктарды чыгарууга жана Бишкектин эң исламофобиялуу тургунунун "фото-роботун (сүрөтүн)" түзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Жыйынтыктарыбызга ылайык, бул – шаардын борборунда жашаган атеист аял. Анчалык исламофобиялуу эмес болуп жаңы конушта жашаган мусулман бала саналат.

3.2. Маек жана ФТТ

Изилдөөнүн жүрүшүндө динди үйрөнүп жаткан жана кандайдыр бир диний тажрыйбаларга карата сын көз карашты карманган калктын дин аралашпаган бөлүгүнүн өкүлдөрү менен фокус-топтордон он чакты маек алынып, бир талкуу өткөрүлдү. Талдоо процессинде биз жооптордун төмөнкүдөй үч негизги категориясын белгилеп алдык: 1) диний лидерлер жана диний идеология; 2) улуттук жана исламдык иденттүүлүк; 3) тышкы кебете-кешпири.

Диний идеология жана динди үгүттөө ишмердиги

Респонденттердин бири (Наргиза – 37 жашта, Гүлназ – 35 жашта) Эржан (32 жашта) сыяктуу мурдагы башкы муфтий Чубак ажы Жалиловду жактырышкан, Эржан Чубак ажыга жакшы мамиле жасаганы менен, диний ишмер колдогон көп аял алууга каршы чыгат. Калган сурамжылоого катышкандар кыргыз диний ишмерлердин, лидерлердин жана окумуштууларынын ишмердиги тууралуу эч нерсе билишпейт. Санира (43 жашта) аттуу респондент Кадыр Маликов сыяктуу теолог-окумуштуулардан тышкары бардык диний ишмердик менен алектенгендерге тескери көз карашта. Ошондой эле ал ислам университетин туура көрөт.

Назгүл (39 жашта) төмөнкүлөрдү белгилеген:

"... Азыр диний ишмерлерге сактануу менен салкын мамиле жасашат, себеби диний лидерлер динди үгүттөөдө көп учурда маалыматты тарбиялык багыты жок беришет. Башкача айтканда, араптардан алган гранттарды "иштеп берип" жаткандай туюлат. Бара-бара аларда колун жүзүнө тийгизген учурлардагыдай "жеке адамга сыйынуу" да пайда боло баштайт".

Талкуулоонун көптөгөн катышуучулары диний лидерлер (көбүнчө чала молдолор) көп учурда начар уюшулгандыктан, даярдыгы начар болгондуктан, исламды туура эмес чечмелеп берүүдө деп эсептешет. Мындан тышкары, катышуучулардын ою боюнча исламды жөнөкөй кармангандар да исламды туура эмес чечмелешет. Ошондой эле респонденттер "аша чаап кетүүнү" жана "идеологияны таңулоону" белгилешет.

"Исламдын канондорун туура эмес чечмелөө жакшылыкка алып барбайт. Мисалы, жогорку билими бар элиталык үй-бүлө бир убакта эле мусулмандардын үй-бүлөсүнө айланып, алардын пикири боюнча ислам канондоруна ылайык коомдун төбөлдөрү болгон элита менен алар сүйлөшпөөгө тийиш. Балдарына достору менен сүйлөшүүгө тыюу салышкан" (Назгүл – 39 жашта).

Сурамжылоонун катышуучусу Санираны дагы (43 жашта) Кыргызстан боюнча статистика чочутат: бир ислам университети, тогуз ислам институту, 102 медресе, булардын ичинен иштегени – 88, булар анын ойу боюнча өтө эле көп.

Көптөгөн респонденттер динге үгүттөө ишмердигине терс көз карашта. Мисалы, көпчүлүккө элдерди мечитке чакырган даватчылар жакпайт.

"Акыркы мезгилде эл арасында жүрүп, элдерди исламды үйрөнүүгө үндөгөн, кеңеш берген, консультация берген, айрым учурларда сен кыргыз болгондон кийин мусулман болушуң керек, беш убак намазга жыгылып, орозо кармашың керек, мечитке үзбөй барышың керек ж. б. деп урушкан даватчылар көбөйүп кетти" (Бакыт Турарович – 56 жашта).

Самарга (39 жашта) эл арасында башка өлкөлөрдө "биздин мусулман бир туугандарыбызды уруп жатышат" деген өңдүү жалган маалыматты тараткандары жана башка элдерге карата жек көрүүнү тутандыргандары жакпайт.

Улуттук жана исламдык иденттүүлүк

Исламды сындаган талкуулоонун абдан чоң бөлүгүн улуттук жана диний иденттүүлүктү карама-каршы коюу түзөт, анын үстүнө диний иденттүүлүк кыргыз каада-салттарына жат кылып көрсөтүлөт.

"Төмөнкүдөй көрүнүштү элестетип көрүңүз: Элечекчен аялдар биздин тоолордун фонунда абдан эле кооз көрүнөт. Ошол эле тоонун фонунга кара кийимчен аялды коюп көргүлө, таптакыр башка көрүнүш болуп калат. Башкача айтканда, мындай кийим таптакыр туура келбейт. Дин менен бирге башка, бөтөн маданият келип, абдан тез ылдамдыкта жайылып бараткандыгы мага жакпайт. Биздин жаштарыбыз акырына чейин өзүнүн кылган ишин түшүнө бербестен, бул динге өтүп жатышат" (Самар – 39 жашта).

Талкуунун катышуучусу Перизат (24 жашта) бөтөн маданиятты кабыл алгандан тышкары "... тигил дүйнөнүн жакшылыктарын алабыз, бардык күнөөлөрүң кечирилет ж. б. деп божомолдоп, өздөрүнүн ысымдарын арабчага алмаштырууда" деп белгилейт.

Наргиза (37 жашта) мусулман кыздарынын "карабай эле көчүрүп кийген" кийимдин стилин жактырган жок. Иденттүүлүк маселеси көбүнчө тышкы кебете-кешпирге байланыштуу экенин байкап жатабыз.

Тышкы кебете-кешпири

Сурамжылоонун жыйынтыктары исламдын көрүнөө символдору исламофобиялуу дискурстун калыптанышында абдан маанилүү ролду ойногондуктан көрсөттү. Биз бул бөлүмдө сурамжылоонун жыйынтыктарын ФТТдан жана эксперттик маектерден алынган цитаталар менен бышыктайбыз.

Талкуунун катышуучусу Самар (39 жашта) төмөнкүлөрдү белгилейт:

"Азыркы биздеги исламды мен "эл көрсүн" ислам деп атамакмын: мусулманча кийингени менен кадимкидей эле жашап жатышат. Мисалы, аларга карызга акча берсең, алар адат боюнча кайтарып беришпейт".

Айзада (27 жашта):

"...бир изилдөөгө ылайык кыздар хижаб кийип жүрүшөт, бирок кийин араптарга, мусулман өлкөлөрүнүн тигил же бул өкүлүнө пайда табуу максатына тийүү үчүн кийгендиги белгилүү болду" деп айтып берди.

Башка катышуучу Асель (38 жашта) ата-энелери кичинекей кыздарды хижаб кийүүгө мажбурлаганына нааразычылыгын билдирди:

"Көпчүлүк кийинүүнүн маанисин түшүнбөйт, көрбөй эле көчүрүү жүрүп жатат. Мисалы, 3-4 жаштагы кичинекей кыздарды кыйнап мусулманча кийиндирип жатышат, алар деген бала боюнча эле да".

Респондент Кубатка (38 жашта) намаз окуган кыздардын "толук чүмкөнүп алгандыгы" жакпайт. 24 жаштагы Перизат "дин жолунда жүргөн кыздарга көп нерсеге тыюу салынып, аларда кыймыл-аракет, ой-пикир эркиндиги ж. б. жок болгондугун" белгилеп кетти.

Жаш балдардын сакалы сыяктуу тышкы атрибут боюнча талкуунун катышуучулары Эркинай (30 жашта) менен Наргизанын (37 лет) сөзү боюнча азыркы учурда бул көрүнүшкө "баш ийип берүү" жүрүп жатат:

"Азыр жаш балдардын сакалына орточо мамиледе карап калышты. 5-6 жыл мурда жаш балдар арасында сакал коюу, пакистандыктардын кийимин кийип жүрүү жана башка исламдын атрибуттары модага айлана баштаган. Азыр эл бул көрүнүшкө көнүп калгандай".

Калктын дин аралашпаган бөлүгүнүн ой-пикирин талдоо жыйынтыктарын чыгаруу менен, негизги нааразычылык белгилүү диний лидерлердин сүйлөгөн сөздөрү, Ислам кармангандардын сырткы көрүнүшү жана улуттук иденттүүлүк маселелери сыяктуу коомдук жана эл алдындагы жашоонун бир бөлүгү болуп баштаган дин элементтеринин тегерегинде топтолоорун божомолдой алабыз.

4-ГЛАВА. Исламды кармангандардын тажрыйбасы

Биз мурунку главада Бишкектеги коом исламды жана мусулмандарды кандай кабыл аларын карап чыктык. Эми бизге башка тараптын – Исламды кармангандардын тарабынын көз карашын түшүнүү жана алардын шаардагы жашоодо тажрыйбасы менен ишмердигин, калктын анчалык динчил эмес бөлүгү менен мамилелешүүсүн анализдеп чыгуу маанилүү. Мурунку главадагыдай эле бул глава дагы эки бөлүктөн турат: 1) анкеталык сурамжылоону талдоо; 2) тереңдетилген маектердин жана исламды кармангандар менен ФТТ талдоосу.

4.1. Исламды кармангандарды сурамжылоо

Сурамжылоого катышкандардын демографиялык мүнөздөмөлөрү

Сурамжылоого 102 адам катышты. Алардын 58%ы – аялдар жана 42%ы – эркектер. Катышуучулардын басымдуу көпчүлүгү (95) – этникалык кыргыздар, ошондой эле бир казак кызы, түрк кызы, өзбек жана уйгур катышты. Респонденттер жаш курагы жана жашаган жери боюнча төмөнкүчө бөлүштүрүлдү:

13-сүрөт. Исламды кармангандардын – респонденттердин жаш курагы боюнча бөлүнүшү

14-сүрөт. Исламды кармангандардын – респонденттердин жашаган жери боюнча бөлүнүшү

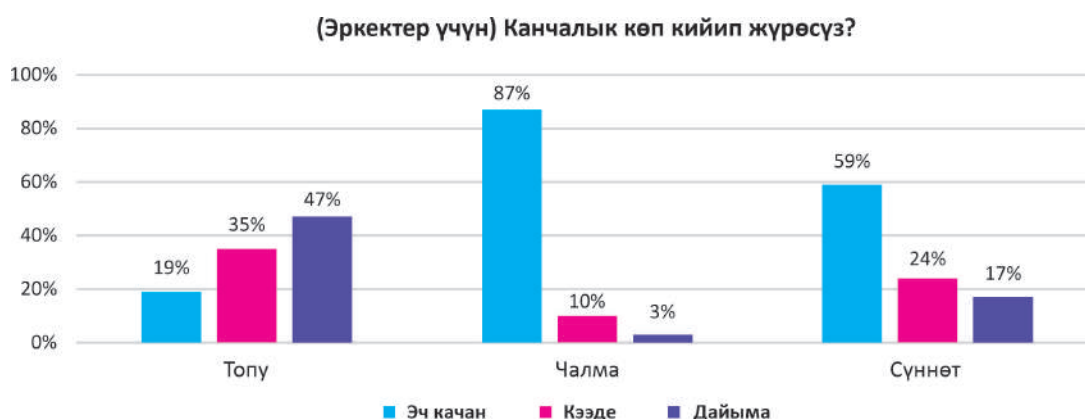
Респонденттердин билим деңгээли абдан эле жогору: 52%ы – жогорку, 13%ы – техникалык орто жана 35%ы – орто. Респонденттер өздөрү чыккан областтар боюнча бирдей жайгаштырылды.

Диний тажрыйба

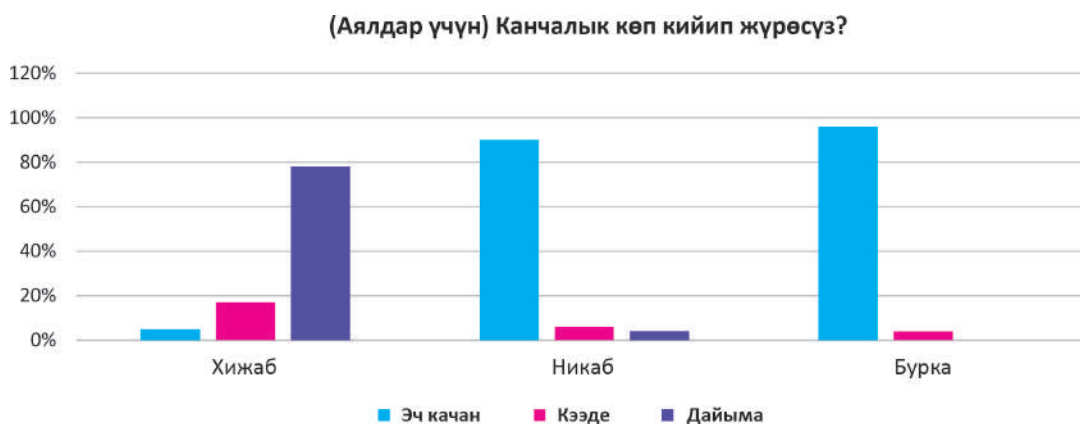
Сурамжылоонун бардык катышуучулары орточо алганда намазды күнүнө 4,94 жолу үзбөй окушат. Эркектердин 100%ы жана аялдардын 42%ы мечитке барат. Мечитке күнүгө барган эркектер бул нерсени орто эсеп менен күнүнө 3,7 жолу жасашат; мечитке азыраак каттагандар – жумасына 5,1 жолу барат. Мечитке жума сайын барган аялдардын орточо саны – жумасына 2,4 жолу, андан азыраагы – жылына 4,6 жолу барат. Сурамжылангандардын 91%ы орозону толук кармайт, 6%ы – жарым-жартылай жана 3%ы гана орозо кармабайт.

Катышуучулар жактырган топтордун арасынан даватчылар (Таблиги жамаат) эң эле популярдуу болуп чыкты – 54%. Эки – "Хизмет" жана "Нуржулар" түрк тобу боюнча – аларды катышуучулардын 4төн пайызы жактырат. Катышуучулардын арасынан сулейманчилер менен салафилерди эч ким жактырбайт.

Элестүү көрүнүштөр исламофобиянын деңгээлине өтө күчтүү таасир этери тууралуу мурдагы главадагы талдоо тастыктаганын эске алсак, бизге биздин респонденттердин көрүнөө тажрыйбалары жөнүндө билүү маанилүү болмок. Аларды кийинки график сүрөттөп берет. Эркектерде эң популярдуу көрүнөө символу болуп баш кийими топу саналарын көрүп турабыз. Андан кийин мусулмандар кийими (сүннөт) жана баарынан чалма азыраак тараган. Аялдарда эң жайылтылган баш кийим болуп хижаб саналат. Никаб менен бурканы сурамжылоого катышкандардын эч кимиси деле кийбейт.

15-сүрөт. Эркектер кандай мусулмандар кийимин кийип жүрөт

16-сүрөт. Аялдар кандай мусулмандар кийимин кийип жүрөт

Исламофобия тажрыйбасы

Сурамжылоонун алкагында биз исламды кармангандардын өздөрүнө карата терс мамилени канчалык көп сезишкендигин билүүгө аракет кылып көрдүк. Кийинки график, биринчиден, кодулоо тажрыйбасы абдан төмөн болгондугун көрсөтөт. 4 баллдык шкала боюнча (0 – эч качан, 1 – сейрек, 2 – кээде, 3 – тез-тез, 4 – өтө тез-тезден) орто маанилер "сейрек" деген белгиден ашпайт жана "эч качанга" жакын. Эгерде маанилерди бири-бири менен салыштырсак, биз анда баарынан да терс мамиле көчөдөгү бейтааныш адамдар жана ЖМКлар тарабынан жасалгандыгын көрөбүз.

17-сүрөт. Ислам динин кармангандар өзүнө карата терс мамилени кайсы жерде жана ким тарабынан сезишет

Биз исламофобиянын башка дагы формалары тууралуу билгенге аракет жасадык жана респонденттерге бул көрсөткүч "сейрек" деген белгинин жанында турса дагы баарынан көп дин маселелери жөнүндө талашып-тартышууга туура келгендигин билдик. Андан да аз маанилүү көрсөткүчтөр – жумушка же окууга кабыла алуудан баш тартууда жана күч колдонгон зомбулукта.

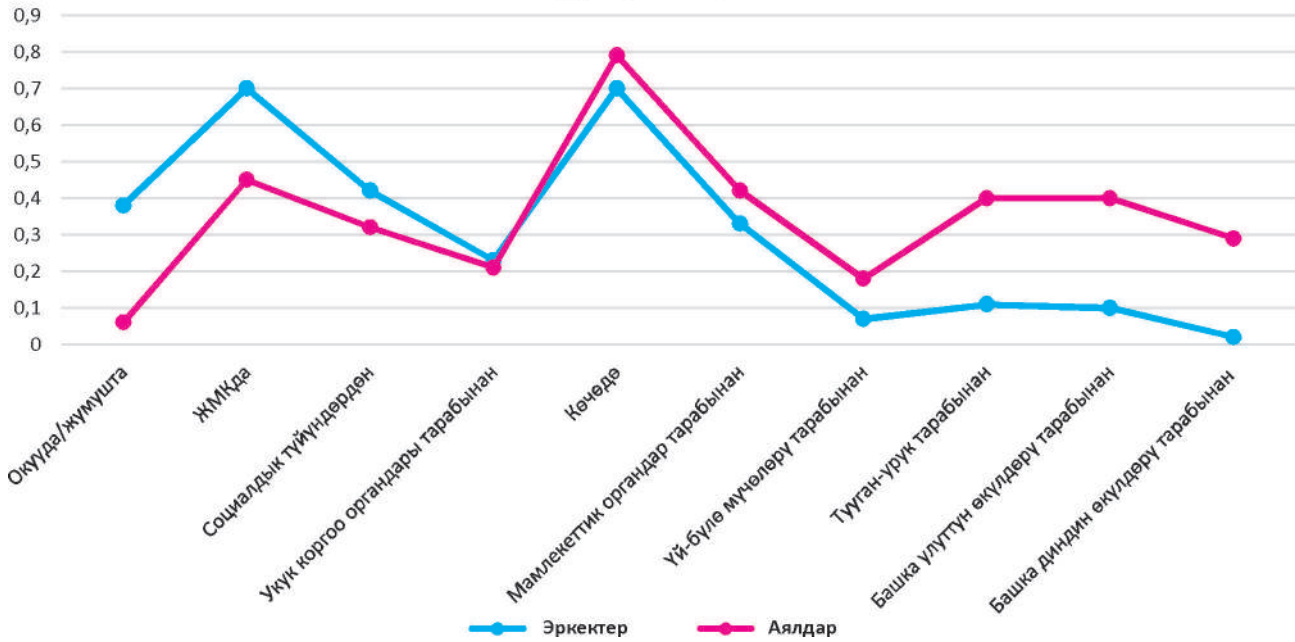

18-сүрөт. Ислам динин кармангандар исламофобиянын кандай түрлөрүн сезишет

Ислам динин кармангандарды сурамжылоонун жыйынтыктарын талдоо жана аларды калкты сурамжылоонун (айрым бир аспекттерде исламга карата мамиле абдан эле терс) жыйынтыктары менен салыштыруу менен, кандайдыр бир даражада Бишкектеги исламофобия көмүскөлүү болуп саналат деп божомолдоого болот, башкача айтканда, калктын ой-пикиринде бар болгону менен, бирок конкреттүү аракеттеринде же айткандарында билинбейт, ага ылайык ислам динин кармангандар чыныгы жашоодо исламофобия менен өтө сейрек кездешет.

Ага карабастан мусулмандар азыраак даражада болсо дагы баары бир исламофобияга дуушар болушат. Ага кимдер көбүрөөк кезигет? Биздин изилдөө аялдар эркектерге караганда исламофобияга көбүрөөк кабылып каларын көрсөттү. Төмөнкү эки график бул айырмачылыкты сүрөттөп берет.

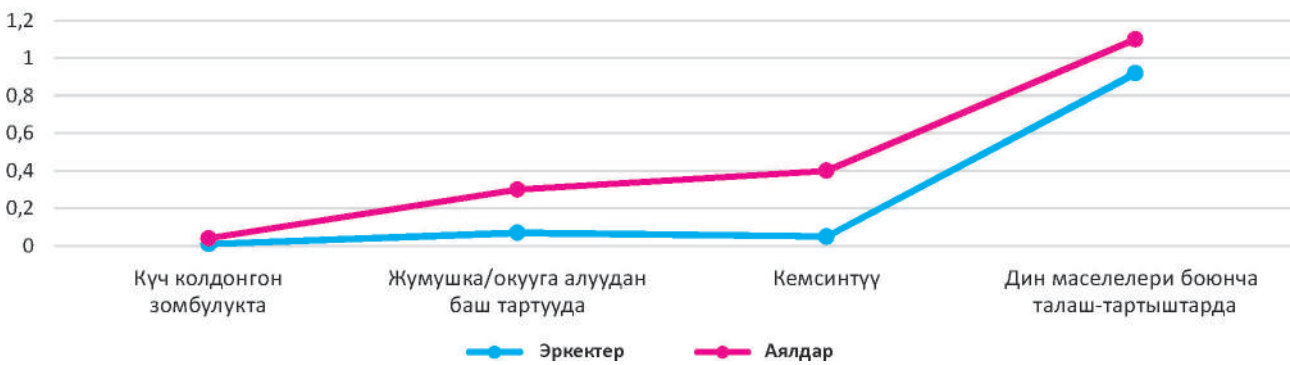
Одон 4кө чейинки шкала боюнча, сиз диниңизге байланыштуу канчалык көп терс мамилеге дуушар болосуз?

19-сүрөт. Ислам динин кармангандар исламофобияга кайсы жерде көбүрөөк дуушар болушат

Ислам динин карманган аялдар башка диндердин же башка улуттардын өкүлдөрү тарабынан, ошондой эле үйдөгү чөйрөдө – туугандары жана үй-бүлө мүчөлөрү тарабынан (алар эркектерге караганда үй шартында көбүрөөк болушу мүмкүн), мамлекеттик органдардан же көчөдөн көбүрөөк терс мамилеге кабылып калышкандыгы кызык. Ал эми эркектер терс мамилени окууда жана иште, ЖМКда, социалдык түйүндөрдө жана укук коргоо органдары тарабынан көбүрөөк байкашат.

Одон 4кө чейинки шкала боюнча, сиз диниңизге байланыштуу канчалык көп зомбулукка кабыласыз

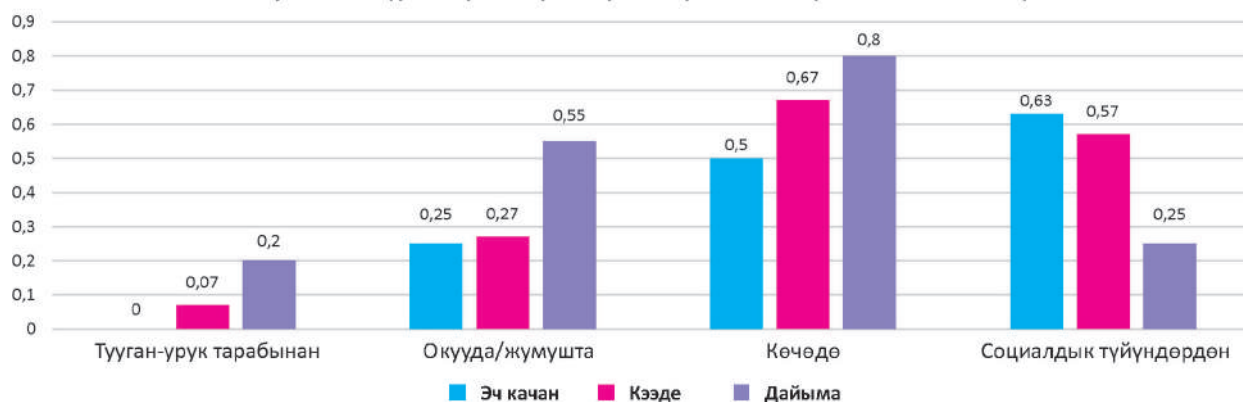
20-сүрөт. Басмырлоонун кандай түрүнө кабылышат

Биз бул жерден аялдар эркектерге караганда көбүрөөк кемсинтүүлөргө жана жумушка кабыл алуудан баш тартууларга дуушар болорун көрөбүз. Анысы да, мунусу да хижап кийүүгө байланыштуу болушу да мүмкүн. Андан тышкары, аялдар көбүрөөк кара күч колдонулган зомбулукка дуушар болуп, дин маселелери боюнча көбүрөөк талашып-тартышат.

Графиктердин кийинки сериясында исламофобиянын деңгээлине мусулмандардын тышкы атрибутикасы кандай таасир этерин көрсөткүбүз келет. Талдоо анын бар болушу исламофобиянын бардык көрсөткүчтөрүнө таасир кылаарын айгинеледи. Мисалы, эркектер мусулмандардын баш кийимин (топу) жана мусулмандардын кийимин (сүннөт) кийип жүргөндө, баарынан мурда көчөдө, ошондой эле сабакта жана жумушта жүргөндө терс мамилеге кабылышы мүмкүн. Топу кийип же сүннөттө жүргөн эркектер аларды кийибеген эркектерге

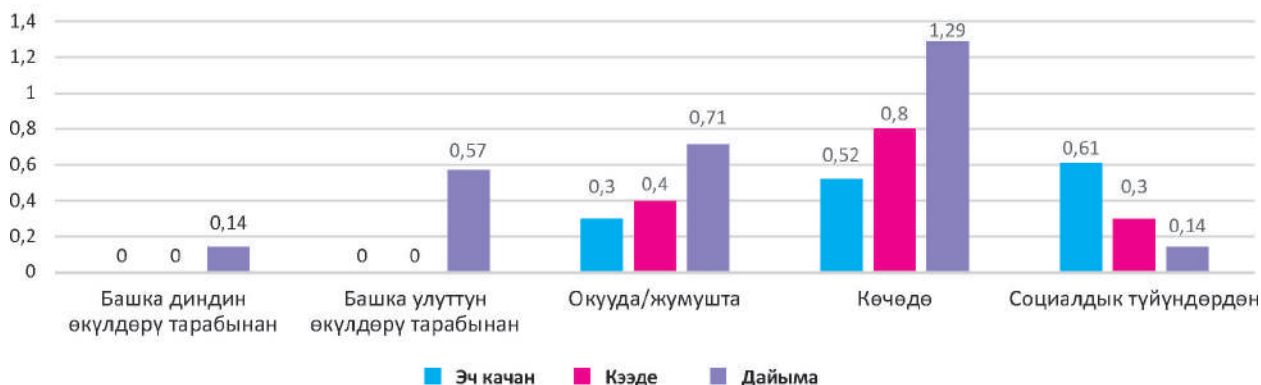
караганда социалдык түйүндөрдөгү кодулоого азыраак дуушар болору абдан кызык. Бул исламофобиянын өсүшүндө элестүү көрүнүштөрдүн маанилүүлүгү жөнүндөгү божомолдорду дагы бир жолу ырастайт – анткени социалдык түйүндөрдө кийим экинчи планга жылып кетет.

Топу кийип жүргөн эркектерге карата терс мамиле (0-4 шкала боюнча):

23-сүрөт. Топу кийип жүргөн эркектерге мамиле

Сүннөтчөн жүргөн эркектерге карата терс мамиле (0-4 шкала боюнча):

24-сүрөт. Сүннөт кийип жүргөн эркектерге мамиле

Хижап кийген аялдар көчөдө жүргөндө, ошондой эле башка улуттун өкүлдөрү жана мамлекеттик органдар тарабынан терс мамилеге көбүрөөк кабылышат. Кызыгы, эркектерден айырмаланып, аялдардагы тышкы атрибутика социалдык түйүндөрдө аларга карата терс мамилени баары бир күчөтөт.

Хижаб кийген аялдарга карата терс мамиле (0-4 шкала боюнча):

25-сүрөт. Мусулман аялдарды үстүнө кийген кийими үчүн ким жана кайсыл жерде басмырлайт

Төмөндөгү графикте көрсөтүлгөндөй, хижаб кийген мусулман аялдарга көбүрөөк талаш-тартыштарга катышууга туура келип, алар кемсинтүүгө жана жумушка кабыл алуудан баш тартууга көбүрөөк дуушар болушат.

26-сүрөт. Мусулман аялдарды басмырлоо түрлөрү

Исламды кармангандардын исламофобия тажрыйбасына талдоо жыйынтыктарын чыгарып жатып, төмөнкүдөй корутунду жасоого болот: "аракеттеги" исламофобиянын деңгээли "кабыл алуудагы" деңгээлден төмөн. Бул жерде анын көмүскө мүнөзү жөнүндө сөз болууда: элдер ислам тууралуу терс пикирде болгону менен, аны ачыкка чыгарбайт. Мындан мурунку главанын корутундусун ырастаган башка олуттуу тыянак: исламофобия диндин сырткы атрибуттарына – эркектердин топосу менен сүннөтүнө жана аялдардын хижабына каршы ачык билдирилет.

4.2. Тереңдетилген маектердин анализи жана исламды кармангандар менен ФТТ

Изилдөөнүн алкагында он чакты – беш-бештен эркектер менен аялдардан терең маек алынып, исламды кармангандар менен фокус-топтордо бир талкуу өткөрүлдү. Маектер жана ФТТ бизге мындан мурунку бөлүмдөгү сандардын артындагы мусулмандардын жашоосунан алынган чыныгы окуяларды көрүүгө жардам берет.

Диний жана социалдык тажрыйба

Сурамжыланган мусулман аялдардын кээ бири бала чагынан бери исламда, бири динчил үй-бүлөдө тарбияланса, башкалары ислам тууралуу динчил туугандарынан билген. Исламды диний окуу жайларына тапшырганда үйрөнгөндөр дагы бар. Аялдардан айырмаланып, көптөгөн эркек респонденттер исламга жетилген куракта келишкен.

Сурамжылангандардын бүт бардыгы исламды кармангандар болуп саналат жана исламдын канондорун сактоого аракет жасашып, мечиттерге барышат, дарстарды угушат, өзүнүн дини тууралуу билимдерге ээ болууга аракеттенишет.

Респонденттердин көпчүлүгү (аялдар да, эркектер да) социалдык жактан активдүү болуп чыгышты – алар иштешет, окушат, тез-тез коомдук жерлерде болуп, чет өлкөлөргө чыгышат.

Исламофобия тажрыйбасы

Иш жүзүндө бардык эле маалымат берүүчү эркектер "исламофобия" деген терминди билишет жана туура түшүнүшөт, ал эми аялдар тууралуу антип айта албайсың, себеби алардын көпчүлүгү бул сөздү мурда угуп көрүшпөгөн жана анын маанисин түшүнө беришпейт, айрымдары болсо укканы менен аны туура эмес түшүнүшөт.

Ошондой болсо да, сурамжылангандардын бардыгы жашоолорунда өздөрүнө карата исламофобияга кабылышкан. Өзгөчө аялдар – алар өздөрүнө карата айыптоо жана кастык сөздөрүн угуп, тышкы кебете-кешпиринин айынан кодулоого дуушар болушкандыгын айтып беришти. Исламды карманган эркектерге караганда Исламды карманган аялдар өздөрүнүн тышкы көрүнүшүнөн улам бөлүнүп калышып, эркектерге караганда исламофобияга көбүрөөк дуушар болушат. Сурамжылангандардын бири, официант болуп иштеген 32 жаштагы Салтанат төмөнкүлөрдү айтып берди:

"Эгерде ооруканага барсаң, жаныңда турган жоолугу жок аялга башка мамиле жасалат, эгерде андан кийин жоолук оронгон мен кирсем, мага таптакыр башка мамиле жасашат. Бизди башкалардан жакшы же жаман кабыл алышарын деле түшүнбөй калдым?! Бирок бизди жакшы көрбөй тургандыгы билинип эле турат".

Эркектерде дагы терс эскерүүлөрү бар:

"Жаш, жаңы гана үйрөнүп баштаган убакта терс кабыл алышып, "Мындан эмне пайда? Сага мунун эмне кереги бар?" деп айтышчу" (Мухтар, 51 жашта).

Өзүнүн тескери тажрыйбасы менен 45 жаштагы Рина төмөнкүчө бөлүштү:

"Биз айылда жашачубуз, кызым айылдык мектепке барчу, кийин шаарга көчүп келдик, андан көп өтпөй, кайра айылга бардык. Кызымды ошол эле мектептин экинчи классына бергенге аракет кылганымда, класс жетекчиси кызымды өзүнүн классына кабыл алуудан баш тартып койду. Мен баш тарткандыгынын себеби тууралуу сураганымда класс толуп калгандыгын айтып, башка класска берүүмдү өтүндү. Мен кызым ушул класска жазылганын жана өзүнүн классташтарына көнүп калгандыгын айттым. Бирок ал өзүнүкүн берген жок. Кийин билсем, ал менин жоолук оронгонумдун айынан кабыл албай койгон экен. Кийин ал чогулушта энелери кыздарына жоолук салбоосун, себеби директор ага жол бербей тургандыгын жана ата-энелер өздөрүнүн кыздарын жоолук оронгонго мажбурлап жаткандыгын айткан имиш".

Респонденттер көп учурда исламофобия сөз түрүндө гана болорун белгилешкен, бирок күч колдонуп, зомбулук көрсөткөн учурлар да болгон. Арзыгүл (34 жашта) анын айылында болуп өткөн окуя тууралуу төмөнкүлөрдү айтып берди:

"Өткөн жылы айылдагы мектепте кыздар биринин артынан бири жоолук ороно баштаган окуя болду. Андан кийин мугалим сабак учурунда окуучу кыздардын бирине келип, башындагы жоолугун жулуп алат. Ошол учурда жоолукта сайылып турган ийне кыздын тамагын сайып кетет. Кыздын ата-энеси менен мектептин кызматкерлеринин ортосунда чоң чатак чыгат. Ал мугалимдин үстүнөн сотко арыздангысы келген. Бирок айылдаштары ал кыздын энесин токтотуп калышкан. Бул окуяны угуп, мен дагы абдан жиним келди. Жоолукту чечкенге анын кандай укугу бар? Өзү жоолук оронгондун ордуна кыздардын башындагы жоолуктарды жулат".

22 жаштагы Ислам университетинин бүтүрүүчүсү Раяна өзүнүн жашоосунан алынган окуяны айтып берди:

"Ооруканада бир окуя болду. Биз окуп жүргөн учурда, жатаканада жашоо үчүн медициналык маалымкат алуу керек эле. Биз ооруканага келгенде студенттер көп болчу, анан кезек абдан узарып кетти, болжол менен 200дөй студент бар эле. Биз 22 же 23-болуп турганбыз. Төртөө элек. Экөөбүз жоолукка оронгонбуз, экөө жоолугу жок эле турган. Биз кезегибизди күтүп турганда башкы дарыгер чыгып, бизге келип: "Жоолукка оронуп келипсиңер" деп бизди артка жылдырып салды. Эгерде ал жөнөкөй пол жуугуч болсо түшүнөт элек, бирок ал бизди текшерип көрүп, бизге маалымкат бере турган башкы дарыгер. Ошондо мен чыдабай кетип: "Сиз эмнеге бизди түрткүлөйсүз? Биз эрте келип, кезекке турганбыз" деп, өзүмдүн ордума келип туруп алдым. Анда ал мени артка эки жолу түрткүлөдү, бирок мен баары бир өз ордума келип туруп алдым. Ал эми менин курбум: "Эже, мен бул жерде тургам" дегенине карабастан, эң акыркы кезекке тургузуп салды. Дарыгер ага: "Каяша айтсаң мен сени таптакыр кабыл албай деле коё алам" деп койду. Медициналык маалымкаттарды

алып, үйгө бара жатып курбум: "Мен акыркы окуу жылында маалымкат алгым келгенде, Аллах мени бул жерден дагы сынап көрдү. Экинчи мени бул жерге алып келбесин деп Кудайдан тилеп жатам" деп айтты".

Биздин убакта исламофобия өткөн жылдарга салыштырмалуу бир топ эле сейрек көрүнө баштаган фактыны эркектер да, аялдар да белгилешти. Эркектер коомдо өзүнө карата терс мамилеге дуушар болбой деле калышты, бирок сурамжылангандардын көбүнүн сөзү боюнча мурда андай учурлар көп болгон. Муну исламдын коомдук жашоонун көбүрөөк көндүм болгон бөлүгүнө айланып, элдер дагы ага сабырдуураак мамиле жасап калгандыгы менен түшүндүрүүгө болот.

Исламофобия булактары

Маалымат берүүчүлөр менен исламофобияны алар кимдер тарабынан көбүрөөк сезишери тууралуу маселени талкуулоонун жыйынтыктары боюнча булактардын үч категориясын бөлүп алууга болот.

Биринчи категория – бул жашы улуу адамдар, алар өздөрүнүн коммунисттик режимдин шарттарында тарбиялангандыгынан улам исламдыкармангандарга, өзгөчө аялдарга абдан терс мамиледе болуп, алардын дарегине кордогон, жемелеген сөздөрдү айтып, мында да аларды ачык эле кодулап киришет (жумушка кабыл алуудан, социалдык кызмат көрсөтүүлөрдөн баш тартуу ж. б.). Мисалы, Надира (29 жашта, кесиби боюнча журналист) аны менен автобуста болгон окуяны айтып берди:

"Бул 5-6 жыл мурда болгон. Мен бир күнү автобуска түштүм, жанымда жаш балдар жана кыздар отурушкан. Кийин жаныбызга кары киши келип, мага кордогон сөздөрдү айтып, ордумдан тургузуп, ары басып кетүүгө мажбур кылды. Мен ага: "Байке, сиздин жаныңызда жаш балдар отурат го, ошолордон орун бошотуп берүүнү суранбайсызбы?" дедим. Ошондо ал бүт автобуска: "Силердин диниңер ушуга үйрөтүп жатабы?" деп кыйкырып кирди".

Ушуга окшош эле окуя суражмылоого катышкан дагы бир кызда болгон:

"Мен коомчулук тарабынан мага карата орой мамиленин айынан азап чегип, ыйлаган күндөрүм да болгон. Бир жолу университетке барган автобуста кары адам жол бою мени урушуп, тилдеп, каралап барды. Аны токтотуп: "Антип айтпаңыз, андай кылбаңыз" деп айткан бир дагы адам болбоду. Мен: "Байке, мен орозо кармап жаткан элем, мага сүйлөбөңүзчү" дедим, бирок ал мени токтобой уруша берди. Мен автобустан түшүп кетким келди, бирок сабакка кечигип жаткандыктан, отура бердим. Андан кийин ыйлап жибердим. Эсимде, 60 жаштарда, көз айнек тагынган, узун бойлуу киши эле. Азыркыга чейин ошол оор элес көз алдымдан кетпейт".

Экинчи категория – аягандар жана "Жаш туруп, жоолук оронуп эмне кыласың?", "Ысыган жоксуңбу?" же "Күйөөгө тийе албайсың, жумуш таба албайсың" деген кеңештери менен бөлүшкөндөр. Медресенин 26 жаштагы мугалими Жылдыз аны туугандары хижапты чечтирүүгө кантип көндүргөндүгү тууралуу айтып берди:

"Менин эле туугандарым мага: "Эмне антип кийинип алгансың? Ушунун айынан сен жумушка орношо албай жүрөсүң, баарынан калып каласың, күйөөгө тийбей каласың ..." деп жатышты. Ал эми көчөдө: "Ысыкта кантип хижап кийип жүрөсүң? Кадимкидей эле кийинбейсиңби" дешкендер болду.

Жыпара (32 жашта, үй кожойкеси) төмөнкүлөрдү айтып берди:

"Биз жаңы гана үйлөнгөнүбүздө жолдошум жолук оронумду суранды. Ал учурда ал ислам университетинде мугалим болуп иштетчү. Кайненем ошондо баласына: "Эмнеге аның жоолук оронушу керек? Ал азыр жаш, керек болсо чолок шым деле кийип жүрө берет" деп айткан. Анда күйөөм унчуккан эмес. Кийин мен баары бир анын тилин алып, жоолук орондум".

Үчүнчү категория – бул мусулмандар менен жалпы эле исламды экстремизм жана терроризм менен ассоциялагандар. Алар мусулмандарга ишенбестик менен, шектенүү, күмөн саноо менен карап, алардан качышы мүмкүн. Кызыгы, ал нерсе көчөдө гана эмес, үй-бүлөсүндө, туугандар арасында да болот. Төмөнкү эки окуя ушуга далил болуп берет.

Мээрим (28 жашта) төмөнкүлөрдү айтып берди:

"Азыр мен экинчи никем менен жашайм. Биринчи никемдеги күйөөм мени жоолук оронгондугум үчүн жемелеп, мени террорист деп айтчу. Өзү болсо динден алыс эле. Кечке эле мени: "Аллаху Акбар! Силерден коркуш керек, чыныгы террористтер – силерсиңер" деп шылдыңдачу. Анын ата-энеси: "Эмне оронуп алдың? Чеч аларыңдын баарын" деп айтчу. Азыр Кудайга шүгүр, экинчи жолдошум менен баары жакшы. Мен дин боюнча курстарга, лекцияларга барам".

Рина (45 жашта) төмөнкүчө ой бөлүштү:

"Исламды каралап, аны терроризмге байланыштыргандыктан баары андан корко баштады. Мисалы, диндин маанисин билбеген башка диндин, башка улуттун өкүлдөрү башка бирөөлөр маанисин түшүнбөй туруп жихад жасаганы үчүн исламдан коркушат. Мисал үчүн: биз Кыз Куранга исламдын негиздери боюнча курска барганда, биздин күйөөлөрүбүз бизди Сирияга даярдап жатышканын жана биз ал тууралуу билбей калышыбыз мүмкүн экенин, себеби азыр андайлар көп болуп жатканын айтышып, кооптонушат экен".

Раяна (22 жашта) дагы бир окуяны айтып берди:

"Биз сиңдим экөөбүз маршруткада бара жатканбыз. Ал учурда ал жаңыдан гана жоолук оронуп, динге кызыга баштаган. Анын телефонунда "Аллаху Акбар!" деген сөздөр менен башталган обон бар эле. Биз кетип бара жатканбыз, бир учурда эле коңгуроо келди. Жүргүнчүлөрдүн бардыгы чочуп, бизди корккон көздөрү менен карап калышты, абдан жаман көрүп карашты. Андан кийин баары бир аяндамадан түшүп кетишти. Анын үстүнө сиңдим кара жоолукчан эле. Андыктан мен Кыргызстандын бардык мусулмандарын кара түстөгү жоолук оронбой, улуттук стилдеги кийим кийүүгө чакырат элем. Бул тууралуу Чубак ажы дагы айткан".

Исламофобияга улуу муундун өкүлдөрү менен аялдар көбүрөөк жакын болору жөнүндө айтылган анкеталык сурамжылоонун жыйынтыктарына карама-каршы бир нече эркек респонденттер айрым учурларда исламофобия аларга жашташ эркектерден да келип чыгарын белгилешти. Мисалы, 29 жаштагы Элдияр бир жолу коомдук транспортто бир топ жаш балдар аны карап, сөгүп, жаман көздөрү менен карагандыгын айтып өттү.

Кызыгы, эркектер социалдык түйүндөрдөгү исламофобияга дуушар болушат, бирок аялдар сыяктуу анчалык көп эмес. Аны анкеталык сурамжылоонун жыйынтыктары толук тастыктап берет жана ал көп эркек респонденттер маалымат булагы катары YouTube көбүрөөк белгилеп, ал эми аялдар ар кандай ЖМКны жана Facebook сыяктуу социалдык түйүндөрдү белгилегендигине байланыштуу болушу мүмкүн.

Исламофобиянын себептери

Айрым маалымат берүүчүлөр исламофобия тышкы күчтөр тарабынан максаттуу жылдырылып жаткандыгына ишенип, аны геосаясаттын бир бөлүгү деп эсептешет. Алардын пикири боюнча исламофобия үгүттөө катары фильмдерде, музыкада, ошондой эле мусулмандардын терс жактарын көрсөткөн ЖМКларда атайылап жылдырылууда. Ушул эле маалымат берүүчүлөр бул нерсеге ислам тууралуу маалыматты туура нукта жеткирбеген мусулмандардын өздөрү күнөлүү деп эсептешет. Алардын пикири боюнча ЖМКга жетүү мүмкүнчүлүгү бар уюмдар өзүнүн динин чынында эле кандай болсо, ошол боюнча көрсөтүү үчүн исламга туура багытта үгүттөөлөрү зарыл. Мисалы, сурамжылангандардын Бексултан аттуу бирөөсү:

"Мусулмандар өзүнүн динин туура көрсөтө албайт, негизгиси – алар башкалар буга кандай карайт деп ойлонбостон, өздөрү туура деп эсептегендей эле динди тута беришет".

Ошондой эле көптөрү исламофобиянын олуттуу себептеринин арасында диний сабатсыздыкты, адамдарда ислам жана анын чыныгы баалуулуктары тууралуу жөнөкөй билимдердин жоктугун көрсөтүшкөн.

Исламафобияга реакция кылуу

Респонденттердин көбү – аялдар да, эркектер да коомчулук тарабынан диний белгилер боюнча терс мамилени кезиктирүү менен, алар ичинен сыздап, ызаланып, бирок аны унутууга жана Аллахтын сыноосу катары кабыл алууга аракет жасашат. Маалымат берүүчүлөрдүн сөзү боюнча аларга терс мамиле жасагандардын бардыгына карата сабырдуу болууга аракеттенишип, жооп берүү чараларынан карманып, тескерисинче, аларга өкүнүү жана түшүнүү менен мамиле жасашат.

Мисалы, Азим төмөнкүлөрдү айтып берди:

"Андай адам кандайдыр бир манипуляцияга берилип, айткысы келген нерсени айта албагандай эле сезиле берет. Мен мындай адамдарга жумшак, сыпайылык менен мамиле жасап, алар менен талашып-тартышпастан, бир нерсени далилдеп отурмак эмесмин, эмне үчүн муну жасап жаткандыгымды түшүндүрүп берүүгө аракеттенеммин".

Бексултан өз ойлору менен төмөнкүчө бөлүшө кетти:

"Мен бизге байланыштуу болгондордун баарын жасамакмын, ал эми адам өзү кандай тандоо жасайт – бул бизге байланыштуу болбойт. Исламды алымдын жетишинче көрсөтүп бермекмин, баарын эмес, өзүм билген нерселерди гана көрсөтүп берем. Ар ким жаңылышы мүмкүн, эч качан таптакыр эле катасыз адам болбойт. Ал эми өзүм жөнүндө айтсам, мен мындай адамга ислам эмне экенин туура түшүндүрүп берүүгө аракеттенем, ал эми ал акырында кандай тыянакка келет, ал нерсе мага көз каранды болбойт экен".

Сунуштар

Сурамжылангандардын көпчүлүгү комплекстүү чараларды – ислам тууралуу өздөрүнүн оюн социалдык түйүндөр жана ЖМК аркылуу жеткирүү менен бирдиктүү жана бардык багыттар боюнча аракеттенүүнү сунуш кылышат. Алар биринчи кезекте, ислам – тынчтыктын дини экендигин билдирип, аны өзүнүн мисалында көрсөтүүсү зарыл: тыкан, заманбап кийинүү; "кыйкырган", экстреваганттуу, экзотикалык кийимдерди кийбөө керек деп эсептешет.

Ошондой эле маалымат берүүчүлөр жалпы адамдык сапаттарды – жакшылыкты, чынчылдыкты, салабаттуулукту көрсөтүү маанилүү деп эсептешет. Алар эгерде сөз менен гана эмес, ошондой эле иш-аракеттери менен диндин асылдыгын жана тазалыгын үгүттөө менен бардык мусулмандар ушундай иш жасашкан болсо, анда исламофобия да азыраак болот деп ишенишет.

Мындан тышкары сурамжылоого катышкандар руханий өнүгүүнү, ошондой эле илимди жана технологияны өнүктүрүүнү колдошот. Алар мусулмандар, биринчи кезекте өздөрүн өнүктүрүп, жаштар менен иштөөгө тийиш деп эсептешет, себеби "жаштар – бул негизги күч". Диндин негизинде чыр-чатактар чыккан учурда мамлекет салмактуу чечимдерди кабыл алып, чагымчылдыкка жол бербей жана диний ишмерлердин ишин көзөмөлдөөгө тийиш. Ошондой эле мамлекетке ислам жөнүндө маалыматты жайылтууда активдүүрөөк болуу сунушталат.

Бексултан төмөнкүлөрдү белгилейт:

"Исламофобия темасы мурда да көтөрүлгөн, көтөрүлөт жана көтөрүлө берет. Биз ислам – тез жайылуучу дин экендигин көрүп, түшүнүп турабыз, ошондуктан ага асылгандар да көп. Бирок ислам жаман нерсе алып келбейт, элдер андан адилеттүүлүктү издеп келишет".

Бул главада биз Исламды кармангандардын статистикасын жана тарыхын, алардын калктын анча динчил эмес жана дин аралашпаган бөлүгү менен коммуникация тажрыйбасын талдап чыктык. Талдоо исламофобиянын жана Кыргызстандагы калктын анча динчил эмес жана дин аралашпаган топтору менен сүйлөшүүнүн терс тажрыйбасынын деңгээли жалпысынан анчалык жогору деле эмес экендигин жана жыл сайын төмөндөп жаткандыгын көрсөттү. Ошондой болсо да, бул маселени конкреттүү окуялардын мисалында майдалап карап чыгып, биз жеке тажрыйба абдан трагедиялуу болуп калышы мүмкүн экенин байкадык. Исламофобия теңсиздиктин жана кодулоонун, мисалы, гендердик адилетсиздик сыяктуу башка формаларына түшүрүлгөндө бул абдан билинет. Исламофобия Кыргызстандын салттуу патриархалдык (дин аралашпаган болсо деле) коомунда мусулман аялдарды эки эсе алсыз кылат.

5-ГЛАВА. Эксперттик ой-пикирлердин талдоосу

Изилдөөнүн жүрүшүндө сегиз эксперт сурамжылоого катышты. Алардын бардыгы динди изилдөө чөйрөсүндөгү адистер болуп саналат жана изилдөө жүргүзүүнүн көп жылдык тажрыйбаларына ээ. Биз эксперттердин ой-пикирлерин төмөнкүчө түзүмдөштүрдүк.

5.1. Исламофобиянын аныктамасы жана тарыхы

Эксперттердин исламофобия деген эмне деген жоопторун анализдөө менен аныктамалардын кызыктуу үч категориясын: исламофобия табигый процесс катары, саясий курал жана сезимдер менен эмоциялар катары ажыратууга болот. Биз ар бир категорияны өз-өзүнчө карап чыгабыз.

Бир катар эксперттер исламофобия – бул, анда жашоонун ар кандай чөйрөлөрүндө, анын ичинде динде өзгөрүүлөр болуп жаткан коомдун өнүгүү процессинин бир бөлүгү деп эсептешет. Мисалы, Кыргыз мамлекеттик юридикалык академиянын философия жана социалдык-гуманитардык илимдер кафедрасынын доцентинин милдетин аткаруучу Нургүл Эсенаманова бул процессти "табигый" процесс деп атайт. Ислам таануу илимий-изилдөө институтунун директору Маметбек Мырзабаев "... бул процесстин өзү, бирок идеология эмес" деп так ажыратат. Нурлан Исманова, Кара-кулжа районунун акиминин орун басары, бул өсүп жаткан диний жана дин аралашпаган коомдоштуктун ортосундагы тирешүү процесси деп тактоо киргизет.

Башка эксперттер бул тирешүү анчалык деле табигый да, залалсыз да эмес деп эсептешет. Тескерисинче, алар исламофобияны өзүнүн саясий максаттарында пайдаланган кандайдыр бир топтордун куралы катары көрүшөт. КОСУнун дүйнөлүк маданиятты жана диндерди изилдөө боюнча ЮНЕСКО кафедрасынын улук мугалими Индира Асланова да ушундай пикирде., саясат таануучу, эксперт Икбалжан Мирсаитов "... Азыркы учурда исламофобия социалдык мазмундан көбүрөөк саясий чөйрөгө өтүп, саясий күрөштүн формаларын кабыл алууда" деп белгилейт. "Тилекке каршы, – дейт ал, – радикализмге жана күчкө салган экстремизмге каршы аракеттенүү ислам менен күрөшүүгө келип такалып калып атат".

"Дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышуу" долбоорунун менеджери Расул Момуналиев жана КМУУнун Тарых жана социалдык-укуктук бирим берүү институтунун директору Назира Курбанова исламофобиянын артында адамдарды исламдан качыруу максатында аны каралаган айрым бир топтор турат деп эсептешет.

Ошентип, бир нече эксперт исламофобияга аныктама берип жатып, коркунуч, кооптонуу, кастык ж. б. ушул сыяктуу кандайдыр бир терс сезимдерге жана эмоцияларга шылтоо жасашууда. Айрымдары исламдан дин катары, терроризм алдындагы коркунуч катары, ошондой эле коомдун радикалдашуу коркунучу катары кооптонушкандарын белгилешет. Мисалы, Нургүл Эсенаманова ДАИШ (орусчасы – ИГИЛ) сыяктуу болгон уюмдар менен байланышкан мусулмандардан коркуу, Кыргызстан ал жерде динди жамынган, сабаты аз динчил адамдар же имамдар жашаган Афганистанга окшошуп калып, мамлекетибизди фанатиктер коомуна айландырышат деген коркунучту исламофобия деп атаган. Индира Асланова мындай коркунуч коомдун бардык чөйрөлөрүнө жайылтылышы мүмкүн экендигин белгилейт.

Көптөгөн эксперттер исламофобиянын башаттары тууралуу сөз козгоо менен бул феномен Мухаммед пайгамбардын мезгилинде жаралган диндин өзү менен пайда болгон деп эсептешет. Мисалы, М. Мирсаитовдун ою боюнча "Аравия жарым аралынын өзүнүн жашоочулары биринчи исламофобдор болгон, алар исламды түшүнүшпөй, келечектин дини катары кабыл алышкан эмес". Эксперттер исламофобиянын заманбап формалары тууралуу сөз козгоо менен, АКШдагы 2001-жылдын 11-сентябрындагы террордук актты жана анын изи менен келген Батыштын Афганистан, Ирак, Сирия сыяктуу ж. б. мусулман өлкөлөрүндө жүргүзүп жаткан жана медиа айдыңындагы "исламга каршы согуш" менен коштолгон "террорго каршы согушту" бурулуш окуялар деп эсептешет.

5.2. Исламофобиянын Кыргызстандагы деңгээли

Исламофобиянын Кыргызстандагы деңгээлине баа берүүдө эксперттердин ой-пикирлери айырмаланып турат. Мисалы, Маметбек Мырзабаев исламофобиянын деңгээлин өтө бийик белгисинде көрүп, бул тренд өсүүдө деп эсептейт. Чоң пайызды ошондой эле Нурлан Исманова берет – 80%, андан кийин, төмөндөн жогору карай Элиана Сатарова, "Умма" журналынын башкы редактору, ЖМКдагы исламофобия болжол менен 70%га жетет деп далилдеген медиаэксперт Инга Сикорскаянын маалыматтарына шилтеме жасайт. Ошондой эле И. Асланова исламофобияга өсүп жатат деп баа берет жана аны коомдогу күчөп бараткан динчилдикке светтик калктын реакциясы деп түшүндүрөт. Н. Эсенаманова бул пикирге кошулбайт жана исламофобиянын биздин өлкөдөгү деңгээли өтө жогору эмес жана турмуштагы кастыктын чектеринен ашпай деп эсептейт.

Исламофобиянын деңгээлин башка өлкөлөргө салыштыруу менен Назира Курбанова бизде сын, мисалы, Россияга салыштырмалуу абдан жумшак формада пайда болот деп эсептейт. М. Мырзабаев Турцияны эскерет, ал жерде исламофобия кандайдыр бир социалдык мүнөздөмөлөр боюнча бөлүнүүгө коюлат: "...секуляристтер, кемалчылар, жогорку билимдүү адамдар ЖОЖдо окубаган мусулмандарга каршы чыгышат, б. а. элита – билими жок жөнөкөй калкка каршы". Р. Момуналиев Кыргызстанда кырдаал өтө жаман эмес деп эсептейт. Ал Борбор Азиянын Тажикстан, Түркмөнстан жана жакында эле болуп өткөн Өзбекстан сыяктуу коңшу өлкөлөрүндөгү мусулмандардын укуктарын кемсинтиши мүмкүн болгон мыйзамдардын күчөтүлүшүн терс мисал катары келтирет.

Э. Сатарова исламофобия көптөгөн өлкөлөрдө бар, бирок "...бардыгы түзүлүшү кандай, саясаты кандай, өлкөнүн кандай каада-салттары, өткөнү, тарыхы кандай болгондугуна көз каранды" деп эсептейт. Ал ошондой эле исламофобия – бул "дүйнөдөгү жалпы түшүнүктү, жалпы багытты түзгөн акыркы окуяларга байланышкан дүйнөлүк тенденция" деп эсептейт. Ошондуктан бизде бардыгы өз ара байланыштуу".

5.3. Исламофобиянын себептери жана формалары

Эксперттер исламофобиянын Кыргызстандагы бир нече себептерин айтышат. Мисалы, Р. Момуналиев субъективдүү жана объективдүү себептерди ажыратып кароону сунуштайт. Анын ою боюнча субъективдүү фактор катары жеке тажрыйба менен тарбия адамдардын исламга карата мамилесине катуу таасир этиши мүмкүн. Анык маалыматтын жоктугу жана светтик калктын дагы, диний топтордун дагы диний сабатсыздыгы сыяктуу себептер абдан көп айтылат. Эксперттер калкта ислам тууралуу анык маалымат аз болгондугун жана ал болгон күндө дагы көбүнесе терс көрүнүштө берилерин белгилешет. Анын үстүнө эксперттер диний ишмерлер өздөрү жетишерлик билими жок туруп, динди үгүттөп, сабатсыз жайылтышууда деп эсептешет. Ошондой эле калктын светтик бөлүгүн акыркы убактагы көптөгөн мечиттердин курулушу кооптондурут. Акырында жарандарыбыздын Афганистан, Сирия, Ирактагы согуш аракеттерине катышуу үчүн чет жакка чыгышы дагы исламофобиянын күчөшүнүн себеби болушу мүмкүн.

Исламофобия кантип пайда болот? Исламофобия негизинен эл алдына чыгып сүйлөгөн да, жеке айтылган сөздөрдө дагы байкалат. Ошондой эле исламофобия көрүнүшүнүн олуттуу формалары болуп ЖМКдагы маалыматтык үгүттөө жана социалдык түйүндөрдөгү талкуу саналат. И. Мирсаитов исламофобия "мусулмандарга асылуудан, алардын ишин сындоодон" келип чыгат деп эсептейт. Р. Момуналиев исламофобия кара күч формасында ("...айрым учурларда кол көтөрүүгө, мазактоого чейин барууда") дагы, саясий формада дагы – "...дин тутуу эркиндигин чектеген мыйзам чыгаруу демилгелеринде" пайда болушу мүмкүн экендигин кошумчалайт.

5.4. Исламофобиянын булактары

Р. Момуналиев исламофобиялуу дискурсту өздөрү сезбей жанданткандар менен аны билип туруп, атайылап жасагандардын ортосунда айырмачылык бар деп эсептейт: "... аңдап-билген топтор түзүлүүдө, алар элдердин негизги массасын сындоо менен атайылап өздөрүнүн атын

чыгарууда жана өздөрү түшүнбөй туруп исламофобиялык дискурсту жайылткандар, алар өздөрүнүн нааразычылыгын исламдын атрибуттары аркылуу билдирген учурда да исламофобияны көрсөтүп жатканын түшүнүшпөгөндөр дагы бар".

Биринчи топко, мисалы, улуу муунду киргизүүгө болот. Мисалы, М. Мырзабаев "...баарынан көп исламофобияны светтик принципти карманган калк, атеисттик тарыхы бар улуу муун, советтик мезгилде билим алган интеллектуалдар билдиришет" деп эсептейт. Н. Исманова "светтик коом туруктуу тартипти алмаштыргылары келбейт" деп белилейт.

Экинчи топко И. Мирсаитов атаган: "...исламофобия кандайдыр бир чет өлкөлүк идеологиялык борборлордон – Россия, КЭР, Европа, АКШ тараптан импорттолуп, өлкөдөгү калктын арасына жайылтылууда" деген импорттолгон исламофобияны кошууга болот.

Канчалык бир даражада ЖМКларды биринчи да, экинчи да топко кошууга болот. И. Асланова жана Э. Сатарова "...ЖМК жана социалдык түйүндөр аркылуу кандайдыр бир анык эмес маалымат берилип жатат, анын айынан элдерде кандайдыр бир коркунуч менен стереотиптер пайда болууда" деген ойду карманышат. Бардык эксперттер ЖМК жана социалдык түйүндөр бул көрүнүштүн өнүгүшүндө негизги ролду ойногондугу менен макул болушту. Тактап айтканда, Н. Курбанова, Н. Исманова жана М. Мырзабаевдер ЖМКнын ролу абдан чоң деп, Р. Момуналиев – чоң, ал эми Н. Эсенаманова – негизги ролду ойнойт деп эсептешет. Э. Сатарова дагы исламофобияны, биринчи кезекте ЖМК жана социалдык түйүндөр калыптандырат деп ишенет: "Мен социалдык түйүндөрдө атайын топтор бар экенин көп эле байкайм, алар башкарылат, бул теманы мазактоо аркылуу өрчүтүп, кандайдыр бир стереотиптер аркылуу ислам дининин жакшы эмес көрүнүшүн сүрөттөшөт". И. Мирсаитов дагы: "ЖМК жана социалдык түйүндөр – бул исламофобия калыптанган жана жайылтылган негизги аянтча" деп белгилейт.

5.5. Исламофобиянын оң жана терс жактары

Исламофобиянын оң жактары барбы деген биздин бир аз провокациялык сурообузга эксперттердин көпчүлүгү ишенбегендик менен жооп беришти. И. Асланованын ою боюнча, кандай гана фобия болбосун – бул терс көрүнүш жана ал исламофобияда эч кандай оң жактарды көрбөйт. Ошондой болсо да, бир нече эксперт диний лидерлердин ишмердигин жана исламды кармангандардын жүрүм-турумун жакшыртуу максатында жөндүү сындын маанилүү экендигин айтып чыгышты. Э. Сатарова да исламофобия калкка ислам жөнүндө жеткире турган туура маалымат кампаниясынын зарылдыгы тууралуу белгилей кетти.

Эксперттердин бардыгы исламофобиянын терс кесепеттери жөнүндө айтып, коомдун жиктелишин, бөлүнүшүн жана калктын динчил жана дин аралашпаган бөлүктөрүнүн ортосунда чыгып кетиши мүмкүн болгон чыр-чатактарды белгилешти.

5.6. Эксперттердин сунуштары

Эксперттер исламофобияны алдын алуунун жана анын терс кесепеттерин минимумга чейин жеткирүүнүн бир нече жолдорун сунуш кылышты. Мисалы, Н. Курбанованын ою боюнча "Муфтият бардыгы менен – жарандык сектор, мамлекеттик органдар, эл жана дин кызматкерлери менен иш алпарууга жана диний уюмдардын ишин туура чечмелеп берүүгө, өзүн жакшы жактарынан гана көрсөтүүгө тийиш". Н. Исманова "алтын аралыкты" кармануу жана фанатизмди алдын алуу минималдаштыруу жолуна жеткирет дейт. М. Мырзабаев "Мамлекет диний процесстерди контролдоого, жүйөлүү пикир алышууларды жолго салууга, аянтчаларды түзүүгө көмөк көрсөтүүгө, жөнөкөй элдин сын көз караштарын эске алууга, ал эми диний ишмерлер исламды бүт элге туура чечмелеп берүүгө тийиш" деп эсептейт. И. Мирсаитов жана Э. Сатарова минималдаштыруу жолдорунун арасында маалыматтык алдын-алууну, ошондой эле диалог үчүн жолдорду издештирүүнү аташат. Н. Эсенаманова бул маселе дагы деле абдан начар изденип, бул жаатта изилдөөлөрдү улантуу керек деп эсептейт.

6-ГЛАВА. Тыянактар жана сунуштар

6.1. Тыянактар

Бишкекте дин тажрыйбанын деңгээлинде эмес иденттүүлүктүн деңгээлинде маанилүү экендигин изилдөө көрсөттү. Шаарда жашагандардын көпчүлүгү өзүн ислам же христианство менен идентификациялайт. Жаңы конуштардагы элдер борбордун тургундарына салыштырмалуу көбүрөөк динчил келишет.

Ошондой эле изилдөө шаардагы исламофобия анчалык жогору эмес экенин көрсөтөт. Сурамжылоого катышкандардын көпчүлүгү жалпы эле исламга жана ага байланышкан, бүгүнкү күндө Кыргызстанда актуалдуу болгон мамилелерге оң көз карашта. Көп аял алуу маселелери жана ар кандай тышкы дин атрибуттары аларга кирбейт. Суражылоого катышкандардын көпчүлүгү да исламдын аларга көрсөтүлгөн терс образдары менен макул эмес. Изилдөөнүн бардык материалдарынын талдоосунун негизинде биз исламофобиянын Бишкектеги негизги алты факторун таап көрсөттүк: тышкы кебете-кешпири, муундардын ортосундагы айырмачылык, гендер, этникалык таандуулук, коомдук менен жекеликтин ортосундагы чек жана шаарда жашаган жери.

Тышкы кебете-кешпири

Изилдөө биринчи кезекте, исламофобия хижаб, сакал, сүннөт (мусулмандар кийими) ж. б. сыяктуу динге байланыштуу тышкы, элестүү көрүнүштөрдүн негизинде калыптана тургандыгын айгинеледи. Бул шаардын көпчүлүк тургундары бүгүнкү күндө жаңычыл кийинип, алардын фонунда мусулмандардын жаңы образдары кескин түрдө бөлүнүп чыгып, бул нерсе көңүлдү бургандыгы жана изилдөө көрсөткөндөй, бул кыжырданууну пайда кылары менен байланыштуу.

Муундар ортосундагы айырмачылык жана атеисттик көз караш

Изилдөөнүн жыйынтыктары динге каршы советтик үгүттөө шарттарында чоңойгон улуу муундун так эле өзү исламга жана мусулмандарга өтө эле терс мамиледе экендигин көрсөтөт. Муну коммунисттик тарбия жана туруктуу болуп калган адаттарды жана жашоо мүнөзүн алмаштырууну каалабоо менен түшүндүрүүгө болот. Ошондой болсо да жаштар арасында да исламга терс мамиле жасаган катмар бар. Жыйынтыктар изилдөөгө катышкандардын өздөрүн атеист эсептегендеринин арасында исламофобиянын деңгээли өтө жогору экендигин көрсөтөт.

Гендер

Исламофобиянын Бишкектеги гендердик түсү абдан күчтүү экендиги кызык. Изилдөө так эле аялдар карама-каршы эки тарапта тең болгондугун көрсөтөт: аялдар эркектерге караганда исламофобияга абдан жакын жана ошол эле учурда аялдар эркектерден көбүрөөк исламофобиядан жабыр тартышат. Бул нерсени түшүндүрүү азырынча кыйын. Мындай тенденцияны түшүнүү үчүн өзүнчө изилдөө талап кылынышы мүмкүн.

Этникалык иденттүүлүк

Бишкектеги исламофобия иденттүүлүктү түшүнүү жана калыптануу маселелеринде дагы байкалат. Шаардын көптөгөн тургундары жаңы диний иденттүүлүктү салттуу улуттук иденттүүлүккө карама-каршы коюп келет. Бул дагы деле тышкы кебете-кешпир менен кийимге, ошондой эле ар кандай улуттук каада-салттар жана ырым-жырымдар маселелерине тиешелүү.

Коомдук менен жекеликтин ортосундагы чек

Бишкектин көптөгөн тургундары дин лидерлеринин кандайдыр бир айткан сөздөрүнө же үгүттөөчү диний ишмердикке тиешелүү иш болсо ислам тууралуу терс өңүттө айта башташат. Көпчүлүк мындай айтылган сөздөрдү (мисалы, көп аял алуу жөнүндө) жана үгүттөө ишмердиги коомдук менен жекелик мейкиндигинин ортосундагы чекти бузат деп эсептешет.

Жашаган жери

Изилдөө шаардын борборунун тургундары шаардын четинде жашагандарга караганда азыраак динчил жана көбүрөөк исламофобиялуу келерин айгинеледи. Муну борбордо жашагандардын динге көп аралашпаган мүнөзү, мүмкүн алардын жаш курагы, улуту ж. б. жагдайлардын шартталганы менен түшүндүрүүгө болот.

6.2 Сунуштар

Изилдөөгө катышкандардын жогоруда келтирилген тыянактарынын жана сунуштарынын негизинде төмөнкүлөрдү сунуштайбыз.

Агартуу иши

Респонденттердин бардыгы исламофобия маселелерин дин аралашпаган да, дин аралашкан да бөлүгүнө агартуу иштерин жүргүзүү менен чечүү керектигин билдиришти. Мындан тышкары руханий жактан өнүгүп, илимди жана технологияны өнүктүрүү зарыл. Дин жана диний атрибуттар (хижап, сүннөт, жаштардын сакалы ж. б.) тууралуу мектептерде, университеттерде, жумуш орундарында лекцияларды өткөрүүгө болот. Телеберүүлөрдө жана радиоуктурууларда, мисалы, "Дин сааты" рубрикасында исламдын маңызын түшүндүрүп берүүгө болот. Тышкы дин атрибуттары негизги талаш-тартыш маселелери болуп саналгандыгын жана баарынан көп терс комментарийлерди жараткандыгын эске алуу менен, алардын маанилерин жана баалуулуктарын түшүндүрүп берүүгө өзгөчө көңүл бөлүү керек.

Көптөгөн респонденттер ЖМКлардын исламофобияны алдын-алуудагы жана ага каршы күрөшүүдөгү ролунун манилүүлүгүн белгилешти. Мында ЖМКлар исламофобияны репродукциялабоосу, ал эми ЖМКларды пайдаланган мусулман уюмдары аны көкүтпөсү абдан маанилүү. Агартуу иштери бул изилдөөдө исламофобияга көбүрөөк дуушар болгондор катары аныкталган топко: аялдарга, улуу муундун өкүлдөрүнө, шаардын борборунун тургундарына багытталгандыгы маанилүү.

Маалымат кампаниясы так ушул топторду тынчсыздандырган суроолорго жооп берүү үчүн түзүлүшү керек. Гендер, атеисттик көз караш жана өткөн советтик мезгил маселелерин козгоо маанилүү. Кампанияны орус тилинде дагы өткөрүү керек, анткени шаардын борборунун тургундары көбүрөөк даражада орус тилдүүлөр.

Мусулмандар жамаатына сунуштар

Изилдөөгө катышкандардын көбү мусулмандар өздөрү исламдын маңызын туура нукта жеткирүүгө тийиш деп белгилешет. Мындан тышкары, сөзүндө да, аракетинде дагы жалпы адамдык сапаттарды – жакшылыкты, чынчылдыкты, салабаттуулукту көрсөтүп, Пайгамбар мурастагандай "алтын аралыкты" кармануу керек. Мусулмандарга ошондой эле башка улуттун жана башка дин ишениминин өкүлдөрүнө карата сабырдуу болуу, өзүнүн мамлекетин жана мыйзам үстөмдүгүн, өзүнүн каада-салттарын жана маданиятын сыйлоо кеңеши берилет. Колдон келсе улуттук колориттеги ачык түстөгү кийимдерди кийүү, толугу менен кара кийим кийбөө керек.

Мындан тышкары, сылык болууга үйрөнүү, менталитетибизди эске алуу жана өзүн ошого жараша алып жүрүү керек. Жаштарыбыз кругозорун кеңейтүү жана интеллектин өнүктүрүү үчүн динсиз дагы, диний дагы билим алууга аракеттенүүлөрү зарыл.

Диний лидерлерге мамлекеттик саясатты, дин аралашпаган принципти жана улуттук иденттүүлүктү, каада-салттарды кадырлоо жана урматтоо, эл алдына чыгып сүйлөө менен динге үгүттөөнү жагдайга ылайык жүзөгө ашыруу, мусулман калкын мамлекетке карама-каршы койбоо, ага ылайык өлкөнүн жарандарын араздаштырууга, бөлүнүүгө көмөк көрсөтпөө сунуш этилет. Ошондой эле диний ишмерлерге жана динди үгүттөөчүлөргө жарандардын коомдук жана жеке мейкиндигинин ортосундагы чекти урматтоо тилеги айтылат.

Мамлекеттик органдарга сунуштар

Мамлекет улуу муун менен иш алпаруусу керек. Бүгүнкү күндө көптөгөн программалар жаштарга максатталып, улуу муунду анчалык проблемалуу деп эсептебейт. Ошондой болсо да, бардык жаш курагындагы жарандардын арасында сабырдуулук идеяларын жылдырган программаларды өнүктүрүү зарыл.

Ошондой эле диний ишмерлердин жана уюмдардын ишин кеземөлдөө керек. Диний себептер боюнча чыр-чатактар пайда болгондо маселелерди туура чечүү, чагымчылдыкка жол бербөө зарыл. Жалпысынан комплекстүү чараларды көрүп, жалпы жана бардык багыттарда аракеттенүү талапка ылайык.

Мамлекеттик органдар мусулмандарга карата (башка диндин өкүлдөрүнө дагы) көчөдө, коомдук жайларда, сабакта жана жумушта, мамлекеттик мекемелерде, ЖМКда, социалдык түйүндөрдө укук коргоо органдары тарабынан кемсинтүүлөргө, күч колдонгон зомбулукка жол берилбешин кеземөлдөөгө тийиш.

Глоссарий

Азан – араб тилинен кулактандыруу, чакыруу деп которулат; исламда парз намазына чакыруу. Муэдзин – азан айтуучу.

Аллах (араб. ﷲ Звук [ʔalˤɑːh]) – бирдиктүү, бир гана жалгыз Кудайды, дүйнөнү жаратканды жана Кыямат кайымдын кожоюнун билдирген араб сөзү. Исламда – адамдарга өзүнүн элчиси Мухаммед пайгамбарды (С.А.В.) жиберген Кудай. Исламга чейинки Аравияда Аллах жогорку кудайлардын бири болгон. Ислам дининин символунун кыскача формасында (шахиддерде): «Аллахтан башка кудай жок жана Мухаммад анын элчиси!» деп айтылат.

Гендер (англ. gender, латын. genus «тек») – маскулинизмге жана феминизмге тиешелүү мүнөздөмөлөрдүн спектри. Контекстке жараша мындай мүнөздөмөлөр катары социалдык түзүмдөр (тактап айтканда, гендердик жана башка социалдык ролдор) же гендердик иденттүүлүк түшүнүлүшү мүмкүн. Алгач «гендер» термини «жыныс» деген түшүнүктү толуктаган жана ага карама-каршы келтирилген термин катары киргизилсе да, айрым учурларда «гендер» түшүнүгү «жыныс» деген түшүнүктүн синоними катары да пайдаланылат. «Гендер» түшүнүгү феминисттик теориянын жана гендердик изилдөөлөрдүн өнүгүшүнүн аркасында жайыла баштаган. Ал социалдык конструктивизм теориясына таянат, анын бир катар өкүлдөрү (негизинен феминисттик авторлор) адамдардын ортосундагы айырмачылыктын табигый келип чыгышынан күмөн санап, аларды социалдык процесстер менен түшүндүрүшөт. Ошентип, «гендер» түшүнүгү «биология тагдыр катары» деген көнүмүш түшүнүктү сыңдоо үчүн багытталып, гендердик теңчилик идеологиясын көрсөтөт.

Гүленизм (түр. Fethullahçılık; башка аталыштары: Гүлен кыймылы (түр. Gülenhareketi), «Хизмет» (түр. Hizmet – кызмат кылуу), Гүлен жамааты (түр. Gülençemaati) же жөн гана «Жамаат» (түр. Cemaat), Фетхуллахтын жолун жолдоочулар, Гүленчилер (түр. Fethullahçılar) – түрк жазуучусу Фетхуллах Гүлендин тегерегинде пайда болгон түрк коомдук кыймылы. Кыймылдын ишмердиги билим берүү чөйрөсүндө (140тан ашуун өлкөдө кыймылдын тарапташтары тарабынан ачылган, болжол менен 1400гө жакын мектеп иштейт) жана конфессиялар аралык диалогдорду өнүктүрүүдө өзгөчө активдүү. Мындан тышкары, кыймылга жан тарткан ЖМКлар да бар; каржылык тармакты өнүктүрүүгө жана коммерциялык медициналык клиникаларды ачууга умтулуп жаткандыгын белгилейт. The Economist басылмасы «Хизметти» «пацифизм идеяларына негизделген жана исламга карата жаңы, заманбап көз карашты сунуштаган, тынчтык үчүн кыймыл; кыймылдын концепциясы салафизмдин экстремисттик багытталышына карама-каршы турат» деп мүнөздөмө берерин белгилейт.

Таблиги Жамаат (урду сөзү: تبلیغی جماعت, араб. التبليغی جماعت) – Россияда жана бир катар өлкөлөрдө тыюу салынган, 1926-жылы Маулан Мухаммад Ильяс тарабынан Индияда уюшулган диний кыймыл. Кыймылдын башкы максаты болуп элдердин кеңири массасынын жана аларды Мухаммед пайгамбар көрсөткөн илимий тажрыйбага жакындатуу максатында мусулмандарга алардын социалдык жана экономикалык статусуна карабастан, кайрылуунун деңгээлинде катышуучулардын иши аркылуу исламды руханий жактан кайта өзгөртүү эсептелет.

Сүннөт – эркектер үчүн мусулмандар кийими (көйнөк, дамбал).

Даватчылар – «Таблиги Жамаат» ислам кыймылын карманган адамдардын тобу.

Исламофобия – ксенофобиянын бир түрү; исламга, ошондой эле ага байланыштуу коомдук көрүнүштөргө карата терс реакциянын ар кандай формалары үчүн жыйынды аныктама.

«Ислам мамлекети» (араб. الدولة الإسلامية орусча транскрипциясы ад-Дауляту ль-Исламиyyа), кыскартылганда – ИМ, мурда «Ирактын жана Леванттын ислам мамлекети» (араб. دولة الإسلام في العراق وسوريا), кыскартылганы – ИЛИМ же ДАИШ (араб. داعش,) – көбүнчө Сириянын (анын түндүк-чыгыш аймактарын жарым-жартылай контролдоо менен) жана Ирактын («суниттер үч бурчтугунун» аймагын жарым-жартылай контролдоо менен) аймактарында иш жүзүндө 2013-жылдан бери таанылбаган

квазимамлекет катары (2014-жылдын 29-июнунда дүйнөлүк халифат катары жарыяланган), башкаруунун шариат формасындагы жана ирактык Рава шаарындагы (мурда дайыма сириялык Эр-Ракка шаарында) штаб-батиринде (иш жүзүндө – борборунда) иш жүргүзгөн эл аралык, ислам, суннит, экстремисттик, террордук уюм. Сирия жана Ирактан тышкары, ИМ же анын контролундагы топтор дагы Афганистанда, Египтте, Йеменде, Ливияда, Нигерияда, Сомалиде, Конго ДРында басып алган өтө эле кичинекей аймактарды көзөмөлдөп, ошондой эле Алжирде, Индонезияда, Түндүк Кавказда, Ливанда, Пакистанда, Сауд Аравиясында, Тунисте, Филиппиндерде жана башка айрым өлкөлөрдө террордук ишин жүргүзүүдө.

Молдо, мулла – мусулмандардын дин кызматкерлери жана билермандары. Орус империясында ошол кезде болгон мусулман дининдеги адамдардын бардык жыйындысын, айрым учурларда медресенин окутуучуларын жана жөн эле адамдарды көбүнөсө молдолор деп аташкан.

Муфтият же Муфтиат (араб. *مفتي* mufti) – ыктыярдуу негизде диний мекемелердеги (табынуу жана окуу жайлары), ошондой эле исламды биргелешип тутуу жана жайылтуу үчүн белгилүү бир аймакта жашаган жашоочуларды бириктирген өзүн өзү башкаруучу, борбордоштурулган диний уюм. Муфтий тарабынан башкарылат. КМШнын ар бир өлкөсүндө өзүнүн өз алдынча муфтияты (мечиттер бирикмелери) бар.

Никаб (араб. *باقن* – «жапкыч») – жүзүн жапкан, көздөр үчүн кууш оюгу бар аялдардын мусулман баш кийими.

«Нуржулар» (түр. *Nurcular, Nur Cemaati*) – суннит багытындагы ислам идеологиясын тараткан түрк диний жамааты. Биринчи дүйнөлүк согуштан кийин Куранды «чыныгы документ» деп эсептеген, боордоштук жана боорукердик дин идеяларына үгүттөгөн, Аллахка ишенүүгө жана сүйүүгө, шариатта жазылган амирлерди аткаруунун ортолугун карманууга чакырган, Түркияда күжүрмөн атеисттик мамлекеттик түзүлүштү орнотууга каршы чыккан, белгилүү түрк теологу – шейх Бадиуззаман Саид Нурсинин (1876-1960-жж.) Куран тафсирлеринин негизинде түзүлгөн. Түркия бийлиги Саид Нурсинин чыгармаларынын пайдасы бар деп табышкан. Негизинен жамаат Түркияда негизделип калганы менен, ошондой эле башка өлкөлөрдө да, өзгөчө, түрк тилдүү өлкөлөрдө кеңири орун алган. Айрым эксперттердин такталбаган жоромолу боюнча бул диний уюм түрктөрдүн артыкчылыгы жана «агартуу шариатынын» негизинде, акырында Анкара камкордугунун алдында «таза мамлекет» куруу максатында ислам дүйнөсүн бириктирүү тууралуу идеяны жылдырат.

Салафия (араб. *سلفية* араб. *فلس* – ата-бабалар, өзүнүн иши менен кийинкиге жол көрсөтүп кеткен адам) – Курандын символдук-аллегориялык түшүндүрмө үсүлунан баштап, анын Батыш менен байланыштарын мусулмандар дүйнөсүнө киргизилген мүмкүн болгон бардык жаңы нерселердин баарын камтыган аталган чөйрөлөрдөгү бардык эң эле кийинки жаңылыктардын жаңычылдыгы катары квалификациялоо менен исламдын ар кандай мезгилдериндеги тарыхында эрте пайда болгон мусулмандар жамаатынын, такыба ата-бабалардын (араб. *فلس* – ас-салаф ас-салихун) жашоо мүнөзүнө жана ишенимине багыт алуу чакырыктары менен чыккан мусулман диний ишмерлерин бириктирген сунниттик исламдагы багыт.

Салафия «динди аны Пайгамбар менен анын тилектештери түшүнгөн абалында түшүнүү», шариаттын жоболорун интерпретациялоодогу «Куранга жана суннага кайтып келүү» дегенди түшүндүрөт. Салаф деген сөз («мурда болуу») анын кадимки маанисинде ар кандай мезгилдин ордуна башкасы келген мезгилге карата колдонула берилет жана «мурда» деген сөзгө окшош, себеби ар кандай убакыттын аралыгы кийинкиден (халиф – «кийинки») кийин келген мезгилден «мурда келет» (салиф).

Тактап айтканда, салафиттерге аш-Шафии, Ибн Ханбал, Ибн Таймия, «Мусулман бир туугандар» ассоциациясынын идеологдору, Мухаммад ибн Абд аль-Ваххабдар кирет. Бир катар изилдөөчүлөр «Мусулман бир туугандар» кыймылы салафияга эч кандай тиешеси жок жана салафтар менен көп ой-пикирлери кайчылаш келет деп ырасташат. Батыш адабиятында салафиттер идеологиясын мүнөздөө үчүн «салттуулук», «фундаментализм», «кайра жаралуучулук» терминдери пайдаланылат. Аларды ошондой эле «мусулман пуритандары» деп да аташат.

Сулайманчылар (Süleymançılar) – алардын өкүлдөрү Сулайман Нилми Тунахан тарабынан негизделген мектептерде билим алган жана анын жолун жолдоочулар болуп саналган жамаатка элдин койгон аты. 1924-жылы Түркияда медреседе окууга тыюу салынган. Ошондо Сулайман Хилми Тунахан медреселер жабылгандан кийин иши жок калган 520 устазы менен биргеликте Түркиянын ар бир кычыгында бардык каалоочулар үчүн жок дегенде 1-2 окуучуну окутуу менен диний билим берүүнү улантат. Диний билим берүүгө толугу менен тыюу салынган ошол убакта да жаматтын жолун жолдоочулар жок дегенде бир нече адамга билим берүүгө аракет кылышкан. Жамааттын азыр Түркиянын ар бир илинде (областында) эң аз дегенде бирден мектеби, Куранды үйрөнүү боюнча курстары бар. Алардын мектептеринин, мектеп алдындагы курстарынын жана студенттер пансионаттарынын жалпы саны 1500дөн ашат. Сулайманчылар XIV кылымда негизделген халидиянакшбандий тарикат багыты менен байланышкан. Халидия багыты менен Эренкөй, Ышыкчылар, Искендерпаша, Исмаилага жана Мензил жаматтары да байланышкан.

Жамаат саясат менен тыгыз байланышкан. Жаматтын негиздөөчүсүнүн күйөө баласы Кемал Кажардын өлүмүнөн кийин эки небереси Ахмет менен Мехмет Деңизоглунун ортолорунда келишпестиктер пайда болот. Лидер болуп чыккан Ариф Мехмет Денизоглу кыска убакытка Месут Йылмаздын өкмөтүндө транспорт жана байланыш министри болот. Акыйкатчылык жана өнүгүү партиясы менен тил табыша албай, Улуттук кыймыл партиясы (МНР) менен Ата Мекен партиясын (ANAP) колдоп чыгат. Экинчи бир тууганы Мехмет Денизоглу Акыйкатчылык жана өнүгүү партиясынын эки мөөнөттөгү депутаты болот. Жалпысынан сулайманчылар Улуттук кыймыл партиясын (МНР) жана Акыйкатчылык менен Өнүгүү партиясын колдошот.

Паранжа (синоними – бурка, сейрек – чадра, аялдардын көйнөгү) – узун жалган жеңи бар жана жүзүн түктүү торчо – чачван менен жапкан халаттай болгон мусулман өлкөлөрүндөгү, тактап айтканда, Борбор Азиядагы жана Жакынкы Чыгыштагы аялдардын тышкы кийими.

Тебетей (башк. түбэтэй, каз. төбетей, тақия, кырг. тебетей, чеч. пяс, тат. түбэтэй, түркм. таһуа, азерб. агахсип/арахчын) – түрк элдеринин эркектердин же аялдардын баш кийими; орус тилинде «тебетей» деген сөз татарлар менен башкырларда тегерек шапкени билдирген татарлардын/башкырлардын «түбэтэй» деген сөзүнөн келип чыккан.

Цилиндр-конустук жана төрт шынаалуу бычылыштагы тебетейлер да бар. Тебетейлерди Борбор Азиянын, орустардын Поволжьесинин жана Предуральесинин (Башкырстан жана Татарстан), ошондой эле Крымдын шаарларында, айыл жергесинде да кийип жүрүшкөн. Кыргызстанда «тебетей» деген сөздү кооз аңтери менен жээктеп бастырылган эркектердин кышкы шапкасы түшүнүлөт, ал эми жеңил «жээги жок» шапкелер топу (кырг. топу, узб. do'ppi/дўппи, уйг. доппа/دوپپو, тажик. тўппӣ (түндүк диал.), тоққй (түштүк диал.)) деп аталат.

Хижап – аялдардын келбетин, алакан сөөгүн жана моюнун жапкан аялдардын ислам жоолугу же эндүү кийими.

Хужум – СССРде совет бийлиги келгенден тартып башталган Чыгыш аялдарына эрк берүү кыймылы.

Библиография

Исманов А. "Жаңы жүздөр" (2016-ж., 20. 04). "Кыргызстандагы исламофобиянын себептери эмнеде?" төмөнкү шилтеме боюнча жеткиликтүү: <http://nlkg.kg/ru/society/religion/v-chem-prichina-islamofobii-v-kyrgyzstane>

Мурзахалилов К. // "Акипресс" (2017-ж., 6-сентябрь). "Кыргызстанда исламофобиянын негизги себептери, мүнөздөмөсү жана пайда болуу формалары", төмөнкү шилтеме боюнча жеткиликтүү: http://mnenie.akipress.org/unews/un_post:9130

"Спутник Кыргызстан" (2017-ж., 19. 09). "Акаев: Кыргызстанды камтып бара жаткан исламдашуу жакшылыкка алып барбайт", төмөнкү шилтеме боюнча жеткиликтүү: <https://ru.sputnik.kg/Radio/20170919/1035291686/akaev-totalnaya-islamizaciya-kyrgyzstana-k-dobru-ne-privedet.html>

Кыргыз улуттук баалуулуктары
жалпы жарандык иденттүүлүктү түзүү
фактору катары

Изилдөөчү топ:

Айсалкын Тойбаева, Али Жусубалиев, Мээрим Субанбекова,
Нурболот Зайырбек уулу

Топтун насаатчысы:

Зайлабидин Ажимаматов – Теология илиминин доктору (PhD),
Ош мамлекеттик университети, Теология факультети.

Резюме

Бүгүнкү күндө кыргыз улуттук баалуулуктарын сактоо - ааламдашуу процесси бир маданиятты башкасы сиңирип алган жана ошондой эле башка мамлекеттерден өлкөнүн саясий жана экономикалык көз карандылыгы демократиялык жол боюнча модернизациянын жалпы дүйнөлүк процесстери, ар түрдүү маданий векторлордун таасири жана башка формаларды кабыл алгандыктан курч маселелердин бири болуп саналат. Бул бир баалуулуктар башкалар аркылуу сүрүлүп чыгарылат же бүт бойдон алмаштырыла тургандыгын билдирет.

Баалуулуктар жагын алып караганда заманбап кыргыз коому ар түрдүү. Өз алдынча бирдейлештирүүгө негизделген бирдиктүү коомго жана мамлекетке тиешелүүлүгүнө карай жалпы жарандык иденттүүлүктү түзүү маселеси Кыргызстандын өкмөтү тарабынан бөтөнчө кызыгууну жаратат. Өзүнүн бирдейлигин, маданий көп түрдүүлүгүн, республикада жашаган этностордун тилдерин сактоо жана ошондой эле санариптик дүйнөдө мындан аркы өнүгүү үчүн мейкиндик алуу коомдун гармониялуу өнүгүүсүнүн маанилүү багыты болуп саналат.

Кыргызстандын эки ири шаары - Бишкек жана Оштогу изилдөөлөр алардын жашоочуларынын кыргыздын улуттук баалуулуктарына жана мамлекеттик тилге карата жалпы жарандык иденттүүлүктү түзүү фактору катары мамилесинин чыныгы сүрөтүн чагылдырат. Кыргыз улуттук баалуулуктарын сактоо жана кыргыз тилин жайылтуу республиканын калкынын биригүүсүнө себеп болуп бере алат деген жыйынтык чыгарылат. Өкмөт тарабынан Кыргызстандын калкынын жалпы жарандык бирдейлигин түзүү, аны сактоо жана бекемдөө үчүн келечектеги иш-аракеттердин багыттары боюнча кыскача сунуштар берилди.

Киришүү

Азыркы учурда ар түрдүү маселелер боюнча ой-пикирлердин карама-каршылыгы байкалууда, ар түрдүү жаш курактык жана этностук топтордун өкүлдөрүнүн арасындагыдай эле диний жана диний эмес коомдордун ортосунда да ажырым жана консенсустун жоктугу бөлүнүүгө, коомдун жана мамлекеттүүлүктүн бошоңдошуна, улут катары Кыргызстандын калкынын биримдигин бузган түрдүү радикалдык идеологиялардын, маргиналдашуулардын жана башка бузуку процесстердин таасирине оңой дуушар болууга алып келет.

Патриоттуулуктун өсүшүн жана мамлекетти бириктирүү, атаандаштыкка жөндөмдүү улутту түзүүнү камсыз кылуу максатында, жарандык иденттүүлүктүн негизинде улутту куруу маселелери мамлекеттик деңгээлде биздин гана өлкөдө эмес, коңшу, жакынкы чет мамлекеттерде да талкууланууда жана чечилүүдө. Мисалы, Россияда жана Казахстанда жалпы жарандык иденттүүлүктү түзүү максатында комиттеттер түзүлгөн, мамлекеттик программалар, концепциялар, өнүктүрүү стратегиялары иштелип чыккан.

Ошентсе да маселе жалпы жарандык иденттүүлүк бар экендиги жөнүндө илимий адабиятта да, жалпы аң-сезимде да так түшүнүктөр жок болгондугунда турат. Көпчүлүк бул маселеде жөн гана өзүн өлкөдө жашагандар менен бирдей деп ойлошот. Өз убагында И. А. Ильин жарандык улутту маданияттагы... өлкөнүн элинин жалпы улуттук кызматташтыгын, аларды жарандык-саясий жашоодогу кошо катышуусун жалпы улуттук боордоштук катары караган. Заманбап саясий концепциялар бизди кызыктырган мамлекетке, бийликке жана элиталарга лоялдуулук сыяктуу маалыматтарды түшүндүрүп беришет (Д. Ростон, А. С. Железняков). Белгилүү социологдор жалпы жарандык иденттүүлүктү эл менен тилектештик жана мамлекеттик бийликтин лоялдуулугу катары интерпретациялашууда (В. А. Тишков) жана ага мамлекеттин иши үчүн жоопкерчиликти ишмердүүлүк компоненттерин киргизишүүдө (Л. М. Дробижева).¹

Кыргызстанда азыркы мезгилде мамлекеттик тилди бекемдөөгө жана билим берүү программаларында көп тилдүүлүктү өнүктүрүүгө көңүл бурулган жана ошондой эле өсүп келе жаткан муундарды өнүктүрүүнүн баардык баскычтарында мектепке чейинки жана жалпы билим берүү мекемелеринде патриоттук тарбия боюнча программаны ишке ашыруу убадаланган өкмөттүн "Ишеним жана биримдик" программасы иштеп жатат. Коомдо дени сак жашоо түрүнүн жүрүм-турумунун жаңы социалдык маданий стандарттары жана үлгүлөрүн, ошондой эле өлкөнүн келечегине багытталган адеп-ахлактык негиздерди жана моралдык принциптерди сыйлоо, бекемдөөнү калыптандыруу зарыл. Кыргыз маданиятынын өзгөчөлүгү сакталып, калк арасына жайылтуу керектиги жөнүндө айтылат.²

2014-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын концепциясында экономикалык, саясий жана социалдык маселелерди позитивдүү чечүү рухий жана улуттук баалуулуктарды сактоо жана өнүктүрүүсү жок мамлекетти реформалоого ийгиликтүү кадамды жүзөгө ашырууга болбой тургандыгы көрсөтүлгөн. Бирок жалпы жарандык иденттүүлүктү, жалпы жарандык биримдикти түзүү жана мында маанилүү ролду ойной турган мамлекеттик тил маселелери таптакыр козголгон эмес. Ошол себептен мындай суроо пайда болот: кыргыз тили жана улуттук кыргыз баалуулуктары (каада-салт, үрп-адаттары, улуттук оюндары, майрамдары, кийимдери) Кыргызстанда жалпы жарандык иденттүүлүктү түзүү фактору болуп чыга алабы?

1 Огнева В.В. Жалпы россиялык жарандык бирдейлик: полиэтникалык шарттарда актуалдуу маселелерди түзүү. "Тарых" сериясы, илимий ведомосттор. Политология, 2017, №8 (257). 42 177-чыгарылышы. <https://cyberleninka.ru/article/v/obscherossiyskaya-grazhdanskaya-identichnost-aktualnye-problemy-formirovaniya-v-usloviyah-polietnichnosti>

2 Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн "Ишеним жана биримдик" программасы http://www.gov.kg/?page_id=3422&lang=ru

Бул үчүн биздин жаш изилдөөчүлөр тобубуз International Alert уюму жана "Ыйман" коомдук фондунун Кыргыз Республикасындагы Европа биримдигинин каржылык колдоосу аркылуу ишке ашырылган "Дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышуу долбоорунун алкагында "Кыргыз улуттук баалуулуктары жалпы жарандык иденттүүлүктү түзүү фактору катары" темасында изилдөө жүргүзүшкөн.

Биздин өткөргөн изилдөөлөрүбүздө биз Ош жана Бишкектеги жаштардын жана улуу муундардын өкүлдөрүнүн жогоруда көрсөтүлгөн кыргыз улуттук баалуулуктарды кабыл алуусун жана мамилесин билдик.

Изилдөө методологиясы

Бул **изилдөөнүн максаты** республиканын жарандарынын кыргыз үрп-адаттарына жана каада-салттарына, мамлекеттик жана расмий тилдерге, майрамдарга, улуттук оюндарга, улуттук кийимдерге жалпы жарандык биримдикти түзгөн улуттук баалуулук катары кабыл алуусун, мамилесин өлчөө болгон.

Предмети – кыргыз улуттук баалуулуктар, каада-салттар жана үрп-адаттар.

Объектиси – 16 жаш жана андан улуу курактагы КРнын жарандары, коомдук ой-пикирлердин лидерлери.

Изилдөөнүн башкы маселеси – Бишкек жана Ош шаарларынын жашоочуларынын кыргыз улуттук баалуулуктарын, мамлекеттик жана расмий тилдерин жалпы жарандык иденттүүлүктү түзүү фактору катары кабыл алуунун бирдейлиги, айырмачылыгы жана өзгөчөлүгү.

Изилдөөчүлүк маселелер жана милдеттер:

1. Жаштардын жана улуу муундардын каада-салттарга жана үрп-адаттарга мамилеси;
2. Жаштардын жана улуу муундардын мамлекеттик жана расмий тилдерге мамилеси;
3. КР жарандарынын арасында кыргыз улуттук баалуулуктарды кабыл алуу айырмачылыгы (Бишкек жана Оштун мисалында);
4. Кыргыз улуттук баалуулуктарды, мамлекеттик жана расмий тилдерди кабыл алууда Бишкек жана Оштун өзгөчөлүктөрү;
5. Бишкек жана Оштун жашоочуларынын арасында кыргыз улуттук баалуулуктарга карата бирдейлигин табуу.

Гипотезалар:

1. Улуу жана жаш муундардын ортосунда айырмачылык бар;
2. Кыргыз улуттук баалуулуктарына, мамлекеттик жана расмий тилдерге карата Бишкек жана Ош шаарларынын ортосунда айырмачылык бар;
3. Кыргыз улуттук баалуулуктарга жана мамлекеттик тилге этникалык азчылык оң мамиледе;
4. Диний баалуулуктар кыргыз улуттук баалуулуктар менен дал келет.

Маалыматтарды топтоо үчүн сурамжылоо жүргүзүлүп, Бишкек жана Ош боюнча 100дөн респондент сурамжыланган. Тандоонун пайыздык катнашы Улуттук статкомдун маалыматтарына ылайык шаар тургундарынын, ЖОЖ студенттеринин, профессордук-окутуучулук курамдын арасында аныкталган. Маалыматтардын сандык базасын кеңейтүү үчүн

Бишкек жана Ошто 12ден 24 маектер алынган. Төмөндөгү өкүлчүлүктөр менен (бетме-бет) стандартташтырылган маек усулу пайдаланылган:

1. ӨЭУ;
2. Жаштар уюмдары жана кыймылы;
3. Билим берүү жана саламаттык сактоо чөйрөсү (мектеп директорлору жана алардын окуу боюнча орун басарлары, дарыгерлер ж. б.);
4. Дин кызматкерлери.

Маек алуу суроолор тизмегинин негизинде жашыруун, орус жана кыргыз тилдеринде жашаган жери боюнча өткөрүлгөн.

Маек үчүн суроолор үч блоктон турган:

1. Жалпы жарандык иденттүүлүк жана кыргыз улуттук баалуулуктарды билүүсү;
2. Кыргыз улуттук баалуулуктар жана жалпы жарандык иденттүүлүк боюнча мамилелер;
3. Тажрыйба жөнүндө – респонденттер эмнени тажрыйба кыла тургандыгы тууралуу.

Мүмкүн болгон тобокелдик – интервью үчүн бул тармакты жетишерлик жакшы билген респонденттерди (эксперттерди) табуу кыйынчылыгынан турган. Бул маселени чечүү үчүн суроолор тизмегин түзүүдө "кардуу тоголок" усулу пайдаланылган жана респонденттерге толук жашыруундуулук кепилденген.

Изилдөө инструментарийлери калкты суроо үчүн маектин (анкетанын) бланкы жана суроолорду камтыган.

Изилдөөнүн натыйжаларын иштеп чыгуу статистикалык жана эконометриялык үлгүлөөнү SPSS (v.23.0.0) адистештирилген программалык камсыз кылуу пакетин колдонуу аркылуу өткөрүлгөн.

Сурамжылоонун натыйжалары

Мамлекеттик жана расмий тилдер

Сурамжылоонун жана маектердин жыйынтыгы боюнча мамлекеттик жана расмий тилдерге карата Бишкек жана Ош шаарларынын ортосунда олуттуу айырма бар экендигин айтууга болот.

Респонденттер арасында кыргыз тилин билүүсү

	Билбейм	Түшүнөм, бирок сүйлөй албайм	Билем, өзүмдүн ойлорумду билдире алам	Билем, эркин сүйлөйм
Бишкек	7,5%	6,5%	22,6%	63,4%
Ош	0%	8,3%	30,6%	61,1%

Ош шаарынын респонденттеринин арасынан кыргыз тилин билбейм деп эч кимиси жооп бергендигин, Бишкекте этникалык кыргыздардын арасынан мамлекеттик тилди билбей тургандыгы, аны билүүнүн маанилүүлүгүнөн күмөн санагандыгы жөнүндө жооптор айтылгандыгын белгилей кетүү зарыл.

"Мен ойлойм, орус тили эң бай дүйнөлүк тилдердин бири жана орус тилин билүү... бул маанилүүрөөк деп эсептейм".

Индира, 29 жашта, кыргыз, Бишкек ш.

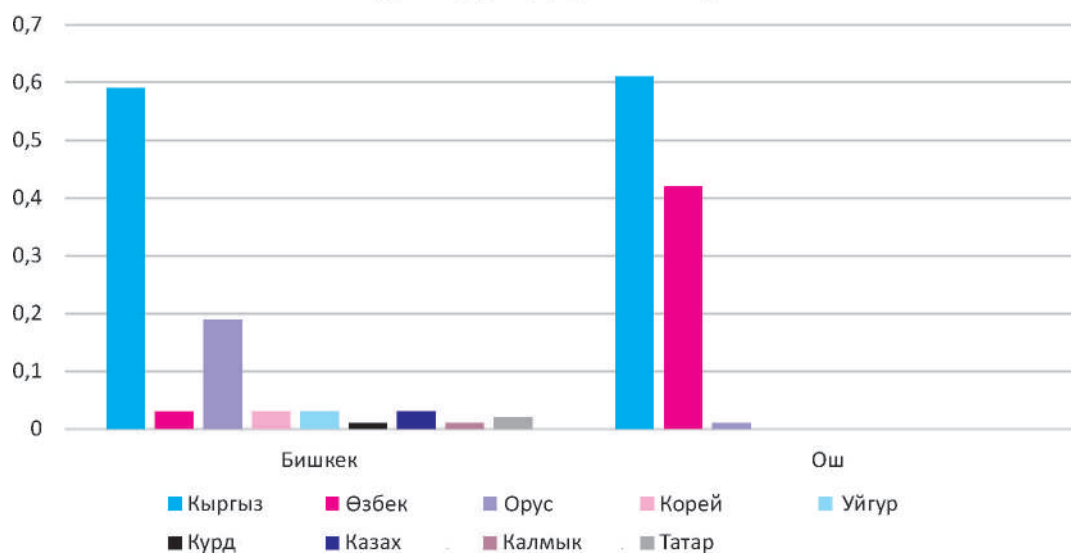
"Мамлекеттик тилди канчалык маанилүү деп эсептейсиз?"

– Бул мамлекеттүүлүктүн символу, балким бул маанилүүдүр... бирок мен аны билбейм, ошондуктан аны аябай маанилүү деп эсептебейм".

Бегайым, 36 жашта, кыргыз, Бишкек ш.

Бул маалыматтардын негизинде 1998-жылы кабыл алынган мамлекеттик тилди өнүктүрүү концепциясы акырындап болсо да ишке ашып жатат деп тыянак чыгарууга болот. Кыргызча сүйлөгөн калктын пайызы өсүп жатат жана үч тилдүүлүк концепциясын өнүктүрүү менен колдонуунун атаандаштыкка жөндөмдүү улутту түзүү үчүн мамлекеттик, расмий жана англис тилдерин бирдей деңгээлде билүү жана колдонуу маанилүүлүгүн белгилей кеткибиз келет.

Респонденттердин улуту боюнча курамы:

1-сүрөт. Улуту боюнча респонденттердин курамы төмөндөгүдөй болгон:

Оштогу респонденттер негизинен бул негизги сүйлөшүү тили болгондуктан кыргыз тилин билүү булар үчүн зарылдык болуп саналат деп жооп беришти.

Дильдора менен маектен, 35 жашта, өзбек, Ош ш.:

"Акыркы убакта иш кагаздары кыргыз тилинде жүргүзүлгөн тенденция байкалып жатат жана акырындык менен мамлекеттик мекемелердин акырындап орус тилинен мамлекеттик тилге өткөндүгү байкалууда. Мисалы, биз өзүбүздүн жергиликтүү өнөктөштөр менен кат алышууларды дагы... кыргыз тилинде жүргүзүүгө аракет кылабыз".

"Кыргыз Республикасынын бардык жарандары мамлекеттик тилди билиши зарыл жана мамлекеттик, башкача айтканда, кыргыз тилин билүү биз Кыргызстандын жарандары болгондуктан, бул өтө маанилүү жана биз мамлекеттик тилди билүүгө милдеттүүбүз деп ойлом".

"...бизде, түштүктө 13 пилоттук мектеп: өзбек, орус тилиндеги билим берүүчү мектептер бар. Биз тренингдерди өткөргөндө орус, негизинен өзбек мектептин балдары кыргыз тилиндеги таратып берме материалдарды жана окуу куралдарын сурашат. Биз аларга китептерди алууга мүмкүнчүлүк берсек, мисалы, өзбек тилиндеги, алар айтышат: "Бизге кыргыз тилинде жеңил, себеби тренингдер кыргыз тилинде өткөрүлөт жана тренингдин материалдары ошол тилде жеңил кабыл алынат" деп.

Ылайыгына карап өзбек мектептеринин балдары кыргыз тилиндеги окуу куралдарын сурашат. Биз жумуш менен барганда, иш сапарларына барганда да балдар мени менен мамлекеттик тилде сүйлөшүшөт. Биз алар менен бир улуттан болсок дагы, ошого карабастан ушундай кызыктуу тенденция байкалат – алар мени менен кыргыз тилинде сүйлөшкөнгө аракет кылышат. Мен ойлойм, бул оң көрүнүш деп, себеби балдарда ушундай табигый кызыгуу бар, анткени алар ушул өлкөнүн жарандары жана келечекте ага ээ болууга милдеттүү экендигин билишет. Сен канчалык көп тил билсең, ошончолук өзүң үчүн жакшы”.

Бишкекте мамлекеттик тилге карата патриоттуулуктун өсүү тенденциясы байкалууда.

“Мүмкүн бул патриоттук сезимдир же билбейм, мага ошондой сезилип жатабы, эгерде мен кыргыз тилин билбесем – анда мен өзүмдү өзүм билбейм”.

Айгерим, 24 жашта, Бишкек

“Мен барган көп жерлерден атайын кыргызча суроо берем, эгерде кайрадан менден “Кандай?” деп тактап сурашса, анда орусча жооп берем”.

“Бул улут үчүн өтө олуттуу. Бул – улуттун сакталышы. Тил деген жөкөй нерсе эмес, башкалар менен пикир алышкан курал ... аны сактоонун мааниси зор, ал деген улуттун менталитети, жүрүш-турушу, ушулардын бардыгы тил менен байланыш, эгерде тил жоголсо, анда ушулардын бардыгы жоголот”.

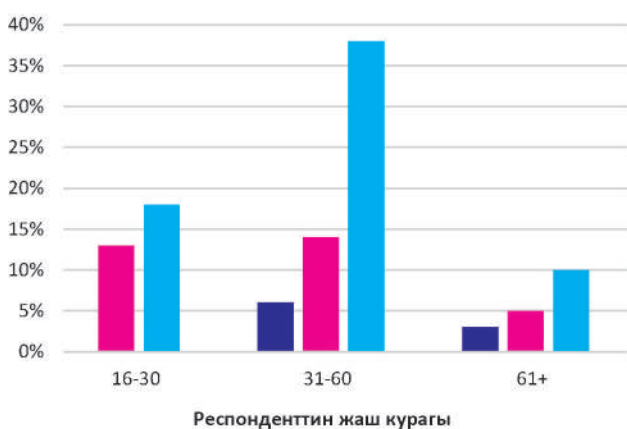
Айдай, кыргыз, 24 жашта, Бишкек

Муну менен бирге маектин жыйынтыгы боюнча мамлекеттик деңгээлде мамлекеттик тил өтө начар колдонула тургандыгын айтсак болот. “... мамлекеттик тил катары кыргыз тили өтө төмөнкү деңгээлде. Колдонулбайт. Бизге келүүчү чет элдиктер адегенде кыргыз тилин үйрөнө башташат, анан кыргыз тилин билгени менен Кыргызстандын көп жерлерине иштей албай турганын билгенден кийин аны таштап, орусчаны үйрөнүшөт. Алар муну түшүнүшүп, орус тилин үйрөнүшөт.

Айдай, кыргыз, 24 жашта, Бишкек

Бишкек шаары менен салыштырганда Ош шаарынын калкынын 31ден 60 жашка чейинки курактагы көпчүлүк бөлүгү жынысына жана улутуна карабастан мамлекеттик тилди билишет.

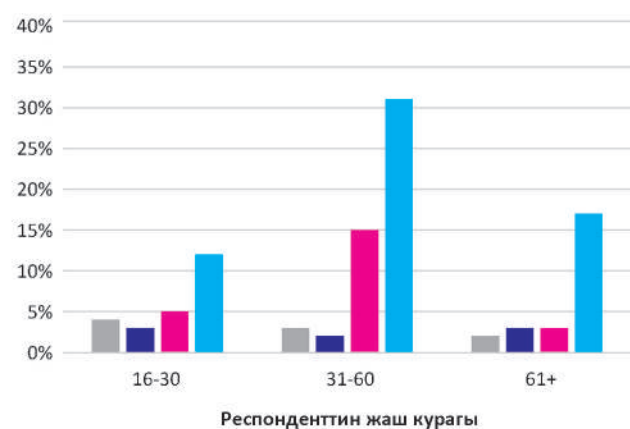
Жашаган жери - Ош

Кыргыз тилин билүү деңгээлиңиз

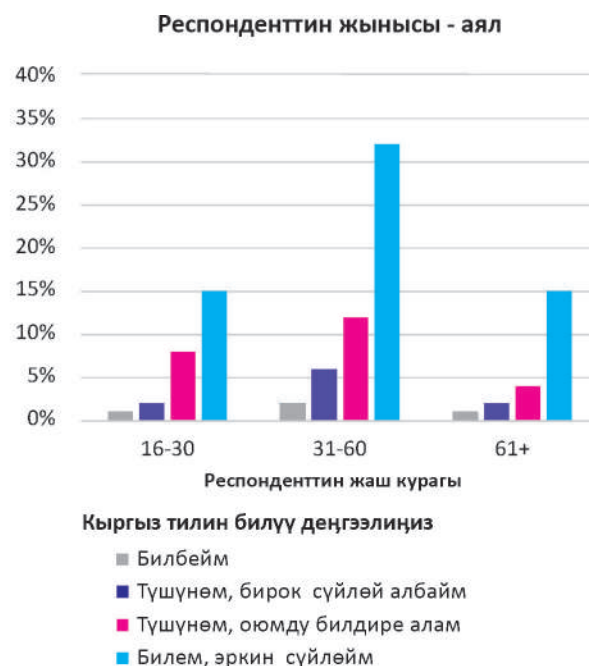
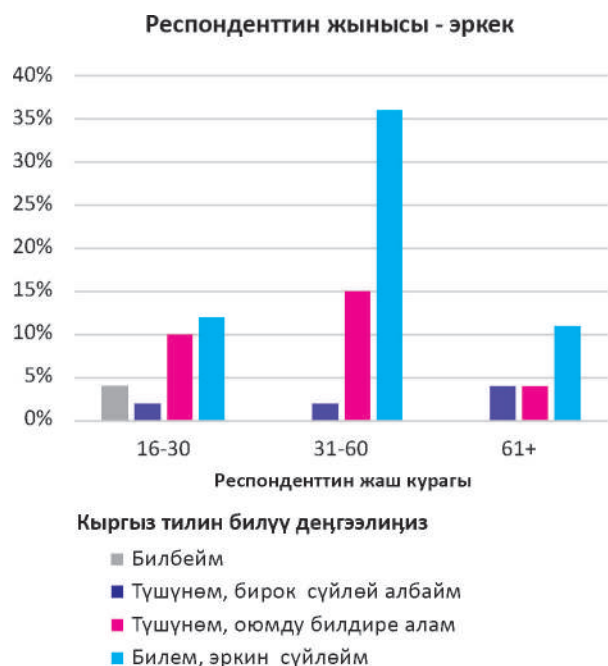
- Түшүнөм, бирок сүйлөй албайм
- Түшүнөм, оюмду билдире алам
- Билем, эркин сүйлөйм

Жашаган жери - Бишкек

Кыргыз тилин билүү деңгээлиңиз

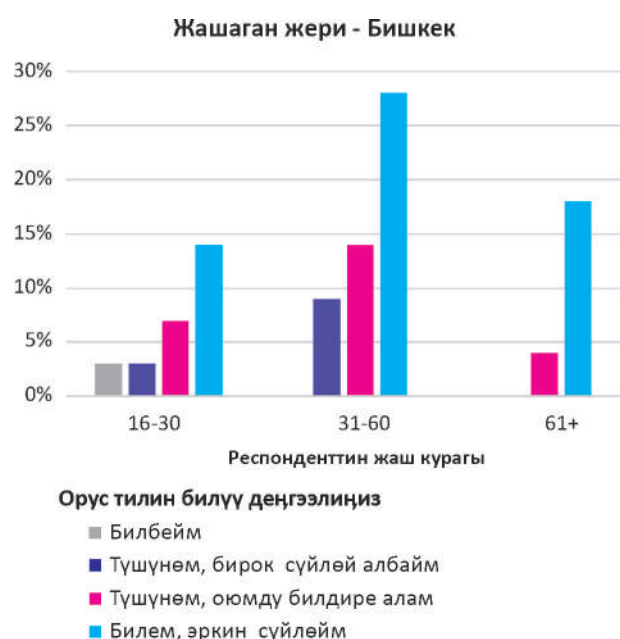
- Билбейм
- Түшүнөм, бирок сүйлөй албайм
- Түшүнөм, оюмду билдире алам
- Билем, эркин сүйлөйм

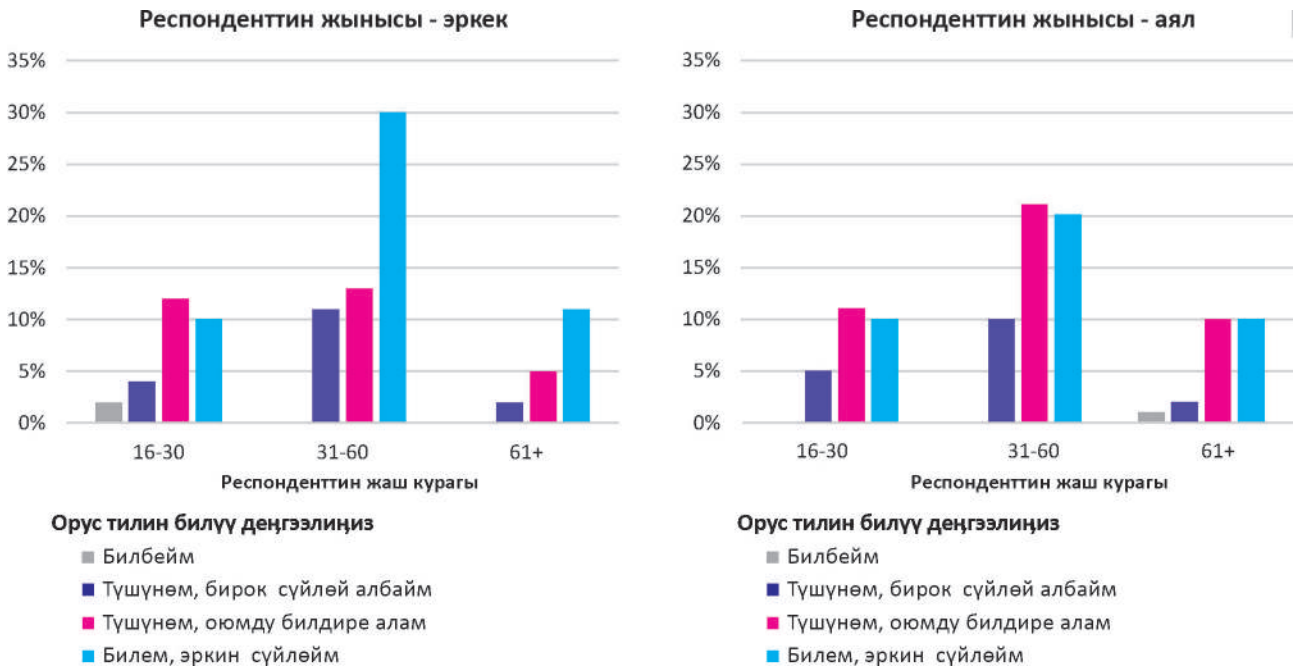

Расмий тилди билүү

Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, Бишкекте 31-60 жаш курагындагы респонденттердин көпчүлүк пайызы расмий тилде эркин сүйлөшөт. Ошто көпчүлүк адамдар орус тилин түшүнүшөт, бирок сүйлөшпөйт. Эки шаарда тең калктын 1%ы расмий тилди билишпейт.

	Билбейм	Түшүнөм, бирок сүйлөй албайм	Билем, өзүмдүн ойлорумду билдире алам	Билем, эркин сүйлөйм
Бишкек	1%	10%	23%	59%
Ош	1%	24%	51%	32%

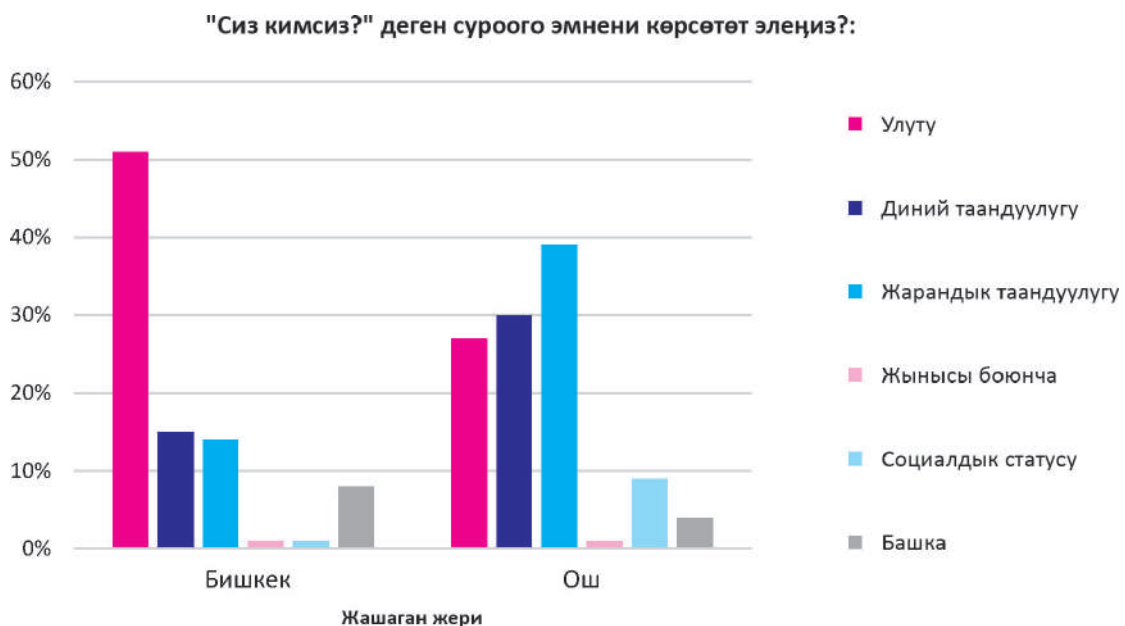

Иденттүүлүк

Изилдөө тобу үчүн өзгөчө кызыгууну жаратканы – респонденттердин өзүн өзү идентификациялоо темасы болуп, сурамжылоого төмөнкү суроо киргизилген: "Сиз кимсиз?". Ага жооп берип жатып, Бишкек шаарынын тургундары негизинен улуттук, ал эми Ошто жарандык тиешелүүлүгүн көрсөтүшкөн. Ошону менен бирге түштүктүн борборунда сурамжылангандардын көбүрөөк саны өздөрүн диний тиешелүүлүгү боюнча идентификациялашат.

*"Мен адегенде Кыргызстандын жаранымын, андан кийин гана мусулманмын".
Исраев С., 39 жашта, Ош ш.*

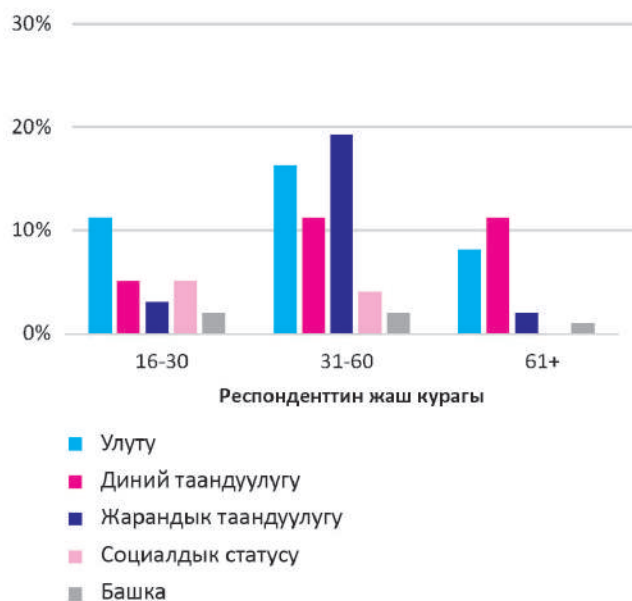
Баалуулуктар

"Сиз кимсиз?" деген суроого эмнени көрсөтөт элеңиз? (эркектер)

"Сиз кимсиз?" деген суроого эмнени көрсөтөт элеңиз? (аялдар)

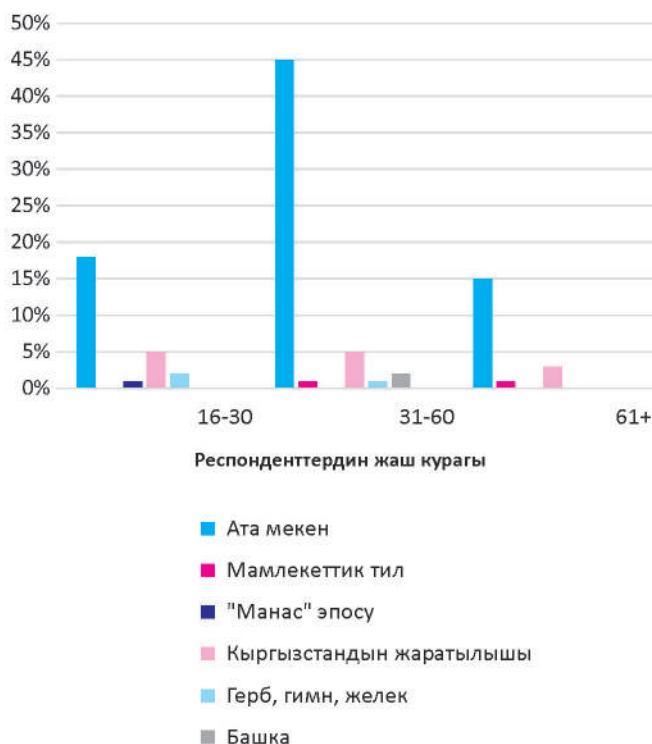

Ошол эле убакта "Кыргызстан" деген сөздү укканда биринчи эле ойго эмне келет деген суроого Оштун респонденттеринин көпчүлүк бөлүгү "Ата Мекен" деп жооп беришкен. (Оштогу сурамжылангандардын 47 – этникалык өзбектер).

Сиз «Кыргызстан» деген сөздү укканда оюңузга биринчи эмне келет?

Сиз «Кыргызстан» деген сөздү укканда оюңузга биринчи эмне келет?

Жалпы жарандык биримдикти калыптандырган каада-салт, үрп-адат жана майрамдар

Респонденттер арасында майрамдардын маанилүүлүк деңгээли

	Маанилүү эмес	Нейтралдуу	Маанилүү
Эгемендүүлүк күнү	7,0	11,9	81,1
Мам.тил күнү	11,4	21,9	66,7
Калпак күнү	21,4	25,4	53,2
Конституция күнү	14,4	18,9	66,7
Жаңы жыл	47,8	14,4	37,8
Курман айт	3	4	93
Нооруз	26,4	16,9	56,7
Орозо айт	3,5	4	92,5
Рождество	64,7	16,9	18,4
23-февраль, 8-март	45,8	22,9	31,3

Жогоруда таблицада көрсөтүлгөндөй, эң маанилүү майрамдар болуп Курман айт (93%), Орозо айт (92,5%), Эгемендүүлүк күнү (81,1%) аталган. Андан кийинки баскычта – Конституция күнү жана Мамлекеттик тил күнү (66,7%), ошондой эле Нооруз (56,7%). Үчүнчү баскычта – Жаңы жыл (37,8%), 23-февраль жана 8-март (31,3%). Бишкек жана Ош шаарынын тургундары үчүн азыраак маанилүү майрам Рождество (18,4%).

Шаарлар боюнча респонденттер үчүн маанилүү майрамдар

Бишкек

	Эгемендүүлүк күнү	Мам.тил күнү	Калпак күнү	Конституция күнү	Жаңы жыл	Курман айт	Орозо айт	Нооруз	Рождество	23 февраль, 8-март
Маанилүү эмес	3,2%	7,5%	8,6%	8,6%	40,9%	5,4%	3,2%	23,7%	60,2%	40,9%
Нейтралдуу	7,5%	20,4%	17,2%	17,2%	12,9%	5,4%	4,3%	9,7%	16,1%	26,9%
Маанилүү	89,2%	72,0%	74,2%	74,2%	46,2%	89,2%	92,5%	66,7%	23,7%	32,3%

Ош

	Эгемендүүлүк күнү	Мам.тил күнү	Калпак күнү	Конституция күнү	Жаңы жыл	Курман айт	Орозо айт	Нооруз	Рождество	23 февраль, 8-март
Маанилүү эмес	10,2%	14,8%	21,3%	19,4%	53,7%	0,9%	3,7%	28,7%	68,5%	50,0%
Нейтралдуу	15,7%	23,1%	32,4%	20,4%	15,7%	2,8%	3,7%	23,1%	17,6%	19,4%
Маанилүү	74,1%	62,0%	46,3%	60,2%	30,6%	96,3%	92,6%	48,1%	13,9%	30,6%

Аймактык аспектте респонденттер үчүн маанилүү болгон Орозо Айт жана Курман Айт диний майрамдары менен дин аралашпаган 8-март жана 23-февраль майрамдарына карата анчалык олуттуу эмес айырмачылык бар.

Бишкектин респонденттери үчүн Калпак күнү сыяктуу майрамдын маанилүүлүк баскычы Оштун өкүлдөрүнө караганда бир кыйла жогору.

Ал эми дин аралашпаган Эгемендүүлүк күнү, Конституция күнү, Жаңы жыл, Нооруз, ошондой эле Мамлекеттик тил күнү майрамдарына токтолсок, түштүк башкалаанын өкүлдөрүнө караганда Бишкек шаарынын респонденттери үчүн алар маанилүүрөөк болуп чыкты.

Ошону менен бирге өзүнчө берилген **"Силер улуттук майрамдарды майрамдайсыңарбы?"** деген суроого Оштун респонденттеринин алда канча көп пайызы оң жооп беришти. Бул маселе мындан ары майда-чүйдөсүнө чейин изилдөөнү талап кылат деп эсептейбиз.

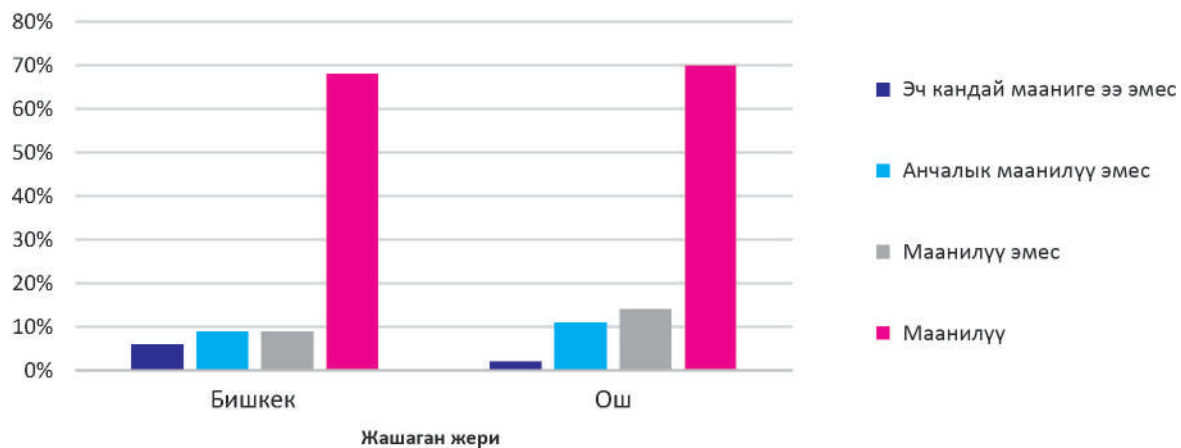
Жалпы эле каада-салт жана үрп-адаттарга карата мамиле

Сиз кыргыз каада-салт жана үрп-адаттарына жалпысынан кандай карайсыз?				Бардыгы
Жашаган жери	Карманбайм	Жарым-жартылай карманам	Оң, урматтайм, карманам	
Бишкек	12,9%	37,6%	49,5%	100,0%
Ош	5,6%	42,6%	51,9%	100,0%

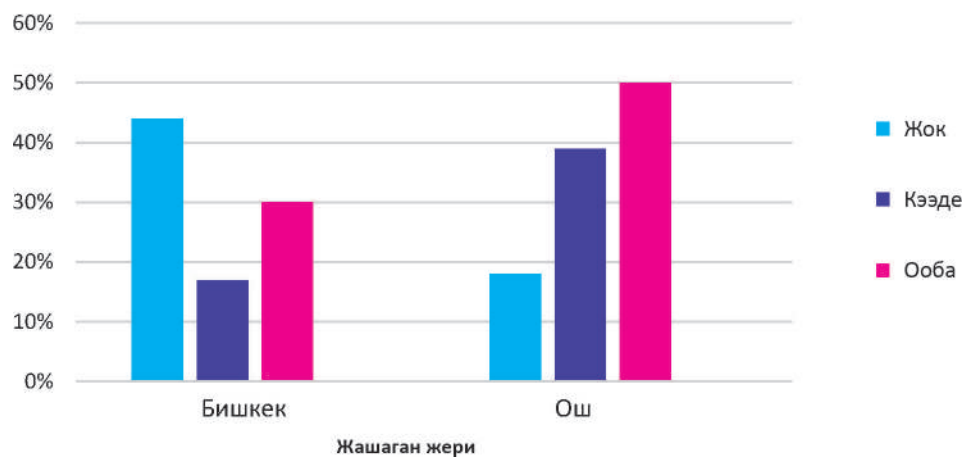
Бишкек шаарынын жашоочуларына салыштырмалуу Оштун өкүлдөрү үрп-адат жана каада-салттарды көпчүлүк деңгээлде жарым-жартылай же толугу менен сакташат. Бишкекте үрп-адат жана каада-салттарды карманбаган респонденттердин пайызы бир кыйла – эки эседен да жогорураак. Орус улутундагы жашы улгайган жарандар кыргыз үрп-адат жана каада-салттарына оң мамиледе экенин жана алардын кыргыз улутундагы достору жана кесиптештери көп болгондуктан, алар менен чогуу майрамдарды да, үрп-адат жана каада-салттарды белгилөөгө да катышышып, алар дагы аны карманабыз деген жоопторду беришкен фактыны белгилей кетүү зарыл.

Эки шаардын көпчүлүк респонденттери ырым-жырым, үрп-адат, каада-салттар мамлекет үчүн маанилүү деп эсептешет, ошону менен бирге Ошто көпчүлүк адамдар улуттук кийимдерди кийишет.

Сиз мамлекет үчүн ырым-жырымдар, үрп-адаттар, каада-салттар
маанилүү деп эсептейсизби?

Сиз улуттук кийим кийип жүрөсүзбү?

Корутунду

Ошентип, жүргүзүлгөн социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыгына ылайык, жарандардын мамлекеттик жана расмий тилдерге карата мамилесинде Бишкек жана Ош шаарларынын ортосунда олуттуу айырмачылык бар. Бишкек шаарынан айырмаланып, Ош шаарынын респонденттеринин эч кимиси мамлекеттик тилди билбейм деп жооп берген жок, ага ылайык бул шаарда кыргыз тилин билүү зарылчылык болуп саналат.

Ош шаарынын 31ден 60 жашка чейинки курактагы калкынын көпчүлүк бөлүгү жынысына жана улутуна карабастан мамлекеттик тилде сүйлөй алышат.

Бишкек шаарынын сурамжылангандардын 31ден 60 жашка чейинки курактагыларынын көбүрөөк пайызы расмий тилде сүйлөшөт. Эки шаардын калкынын 1% расмий тилде сүйлөй албайт.

Атаандаштыкка жөндөмдүү улутту түзүү үчүн англис тилин билүү боюнча кошумча изилдөө жүргүзүүгө жана анын жыйынтыгы боюнча үч тилдүүлүк концепциясын этап боюнча ишке ашыруу варианттарын карап чыгууга болот (кийинки муундардын жаштарынын арасында мамлекеттик, расмий жана англис тилдерин эркин билүүсү) .

Өзүн өзү идентификациялоо жөнүндө "Сиз кимсиз?" деген суроого жооп берип жатып, Бишкек шаарынын тургундары негизинен улуттук, ал эми Ошто – жарандык тиешелүүлүгүн аташкан. Мында, Ош шаарынын сурамжылангандарынын көбүрөөк саны өздөрүн диний тиешелүүлүк боюнча идентификациялашат. Ислам динин тутунгандар улуттук баалуулуктар карама-каршы келбей тургандыгын, андан дагы көпчүлүк бөлүгү диний баалуулуктарга негизделгендигин белгилешти.

Эң маанилүү майрамдар катары Курман айт, Орозо айт жана Эгемендүүлүк күнү аталган. Андан кийин Конституция күнү, Мамлекеттик тил күнү жана Нооруз айтылат. Анча маанилүү эместердин арасында Жаңы жыл, 23-февраль, 8-март жана Рождество. Аймактык аспектке диний Орозо айт жана Курман айт жана дин аралашпаган 8-март, 23-февраль майрамдарына карата айырмачылык анча олуттуу эмес. Эгемендүүлүк күнү, Конституция күнү, Жаңы жыл, Мамлекеттик тил күнү Оштун жашоочуларына караганда борбор шаарынын респонденттери үчүн көбүрөөк мааниге ээ.

Түштүк борборунун өкүлдөрү көпчүлүк деңгээлде Бишкек шаарынын тургундары менен салыштырмалуу үрп-адат жана каада-салттарды жарым-жартылай же толугу менен колдонушат. Эки шаардын көпчүлүк респонденттери ырым-жырым, каада-салт жана үрп-адаттарды мамлекет үчүн маанилүү деп эсептешет.

Изилдөөнүн жыйынтыктары Бишкек жана Ош шаарынын калкынын мамлекеттик жана расмий тилдерге, кыргыз улуттук баалуулуктарга карата чыныгы көрүнүштү чагылдырат жана жалпы жарандык иденттүүлүктү түзүүдө алардын маанилүүлүк деңгээлин көрсөтөт.

Жалпы жарандык иденттүүлүктүн негизинде дайыма улуттук-маданий идентификациялоо болгондуктан, маданий-тарыхый мейкиндикти түзүү абдан маанилүү, анткени маданий байланыштарды күчөтүү чогултуучу иш-милдетти аткарат, улутту биригүүгө жана бириктирүүгө түрткү берет. Ошондой эле мамлекеттик тилди жайылтуу, анын кадыр-баркын баса белгилөөнү улантуу зарыл. Аны активдүү колдонуу, жалпы жарандык иденттүүлүктү түзүү фактору өлкө биримдиги үчүн негиз болуп берет. Өлкөнүн түштүгүндө расмий тилди өнүктүрүүнү күчөтүү зарыл.

Этникалык жалпы жарандык иденттүүлүктү өнүктүрүүдө өнүккөн патриоттук сезими жана кыргыз элинин улуттук каада-салттары менен өз ара тыгыз байланышкан өзүндө адам укуктарын коргоо, сөз эркиндиги, өзүн көрсөтүү жана өзү ишке ашуунун баардык эл аралык системасынын жетишкендиктери, улуттук иденттүүлүктү көрсөтүүнү айкалыштырып, бакубат жетилген жарандык коомду түзүү маанилүү деп эсептейбиз.

Пайдаланылган адабияттар

Абдрасулов С. Биз кимбиз, биз каяктабыз жана биз каякка баратабыз?

Акматалиев Амантур Сейтаалы уулу. Кыргыздын көөнөрбөс дөөлөттөрү. Бишкек, 2000.

Аликеев М. Кыргыздар., Бишкек, 2014.

Атамурзаева Б. М. Кыргыз элинин этникалык баалуулуктары. Бишкек, 2002.

Байбосунوف А. Кыргыздардын табият жана коом тууралуу ойлору. Бишкек, 2009.

Жарандык иденттүүлүктү калыптандыруунун улуттук тажрыйбалары: салыштыруу анализинин тажрыйбасы:http://www.perspektivy.info/book/nacionalnyje_praktiki_formirovaniya_grazhdanskoj_identichnosti_opyt_sravnitelnogo_analiza_2014-06-16.htm.

Исаев К. Жаран кантип иденттешет? Бишкек, 2016. Бул эмгек "Кыргыз Республикасындагы жалпы жарандык иденттүүлүк маселелери (социологиялык изилдөө) долбоорунун жыйынтыгы болуп эсептелет".

Мурзакметов А. Кыргызстандын артыкчылыктары, өзбектердин каада-салттары, ырым-жырымдары жана ишенимдери. Ош, 2012.

"Ишеним жана биримдик" Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн программасы: http://www.gov.kg/?page_id=3422&lang=ru.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тилди өнүктүрүү концепциясы: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/2563?cl=ky-kg>.

Кыргыз Республикасындагы эл биримдигин жана этностор аралык мамилени бекемдөө концепциясы:<http://www.gamsumo.gov.kg/ru/programs-and-strategies>.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө мыйзамы: <http://mamtil.kg/2017/10/06/kyrgyz-respublika-syнын-mamлекеттик/>.

Маликов К. Мусулман жаштары: баалуулуктар жана артыкчылыктар. Бишкек, 2018.

Мукасов Ы. Кыргыздар маданияты, Бишкек, 2012.

Огнева В. В. Жалпы россиялык жарандык иденттүүлүк: саясий этникалууулук шарттарында калыптануунун актуалдуу проблемалары. Илимий ведомосттор, "Тарых" сериясы. Политология 2017 №8 (257), 42-177-чыгарылыш :<https://cyberleninka.ru/article/v/obscherossiyskaya-grazhdanskaya-identichnost-aktualnye-problemy-formirovaniya-v-usloviyah-polietnichnosti>

Шаов А. Этникалык жана диний иденттүүлүк: өз ара аракеттешүү өзгөчөлүгү:<https://cyberleninka.ru/article/v/etnicheskaya-i-religioznaya-identichnost-spetsifika-vzaimodeystviya>.

Дин маселелерин чагылдырууда,
ошондой эле дин жана демократия боюнча
конструктивдүү пикир алышууларды
курууда ЖМКнын ролу

Изилдөөчү топ:

Роза Дуйшеева, Абай Кенжекулов, Айпери Абдыбаева

Топтун насаатчысы:

Д-р Маметбек Мырзабаев – Дин социологиясы илиминин доктору (PhD)
Ислам изилдөө илимий институтунун мүдүрү, Бишкек, Кыргызстан.

Бул изилдөө дин маселелерин чагылдырууда, ошондой эле Кыргыз Республикасындагы дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууларды курууда жалпыга маалымдоо каражаттарынын заманбап ролун изилдөөнүн биринчи аракетин сунуш кылат. Бул маселени изилдөө үчүн сандык жана сапаттык усулдарды пайдалануу аркылуу ар тараптуу анализ жүргүзүлгөн: ата мекендик ЖМК веб-сайттарынын жарыялоолорунун контент-анализи, ошондой эле талаалык изилдөө – эксперттик-терең изилдөөлөр жана жалпы сурамжылоо. Ошолордун негизинде жарыялануучу материалдардын негизги мүнөздөмөсү жана республикада дин маселелерин чагылдырууда ЖМКнын ролу ачып көрсөтүлгөн.

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжасында төмөнкүдөй негизги тыянак чыгарылган: дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууну куруу мамлекеттин жана жарандык коомдун, ЖМК ишмердигине активдүү көмөк көрсөткөндө, ошондой эле Кыргызстандын элинин улуттук жана салттуу баалуулуктарын, ата мекендик журналистиканын өнүгүшүнүн тарыхый этаптарын эске алуу менен заманбап журналистикалык үлгүлөрдүн адаптациялануусунда болушу мүмкүн.

Резюме

Изилдөөнүн жүрүшүндө төмөндөгүдөй **милдеттер коюлган жана аткарылган:**

- дин маселелерин чагылдырууда, ошондой эле дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууну курууда ЖМКнын ролу;
- Кыргызстандагы дин маселелерин чагылдыруу тенденцияларынын мүнөздөмөсүн табуу жана баалоо;
- дин маселелерин жана анын дин жаатындагы мамлекеттик саясаттан көз карандылыгын чагылдыруу боюнча ЖМКнын ишмердигин баалоо;
- жергиликтүү ЖМКнын дин маселелерин чагылдыруу жыштыгынын жана себебинин анализи;
- дин жөнүндө материалдарды даярдоо жол-жоболорун (ченемдер, эрежелер) баалоо;
- ЖМКнын өкүлдөрүнүн дин тематикасынын материалдары менен иштөөдө өздөрүнүн ынанымдарынан жана көз караштарынан көз карандылыгынын анализи;
- дин маселелерин чагылдырууда ЖМК өкүлдөрүнүн өздөрүнүн идеологиялык артык көрүүлөрүнүн анализи;
- дин аралашпаган мамлекеттеги дин маселелерин чагылдырууда дин жана демократиянын ортосундагы баланстын анализи;
- тиешелүү материалдарды жарыялоо үчүн дин маселелеринде журналисттердин компетенттүүлүгүнүн анализи.

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча **төмөндөгүдөй тыянактар чыгарылды:**

- материалдарды даярдоо жол-жобосу журналистиканын жалпы стандарттарына жана принциптерине негизделет. Ошондой эле жарыялоого чейин редакциялык жамаат материалды кылдаттык менен изилдеп, анализдегенден кийин аны чыгара тургандыгы белгиленген;
- ЖМКнын мамлекеттик саясаттан көз карандылыгына карата журналисттер арасында бирдиктүү пикир жок, бирок журналистика мамлекеттик саясатка үстөмдүк кылууга жана саясий күчтөрдүн таасиринен жогору болууга тийиш деген ишеним үстөмдүк кылат;
- бүгүнкү күндө ЖМКда эки олуттуу маселе бар: биринчиси - конструктивдүү пикир алышууну түзүү менен, экинчиси - дин маселелерин чагылдырууда журналисттердин компетенттүүлүгүнүн деңгээли менен байланыштуу;
- ЖМКда аныкталган идеология жок; жергиликтүү ЖМКлар сенсациялуу жаңылыктарга көбүрөөк ыклас коюшат;
- азыркы журналистика адилеттүүлүк, объективдүүлүк, бирдей укуктарды сактоо сыяктуу жалпы принциптерди карманышат. Көпчүлүк респонденттер (63%) маалымат булактарына көңүл бурушуп, дин жөнүндө маалыматтарды интернеттен алышат;
- бүгүн республикадагы журналисттер арасында дин боюнча адистер абдан аз, баардык журналисттердин жалпы санынын 4-5%ын гана түзөт.

Негизги сөздөр: *дин, дин аралашпаган мамлекет, дин жаатындагы мамлекеттик саясат, онлайн-ЖМК, веб-сайттар, дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышуу, журналистиканын негизги маселелери, ЖМК өкүлдөрү.*

Киришүү

Кыргызстанда эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин динге кызыгуунун өсүшү байкалууда, мунун көрсөткүчтөрүнүн бири диний уюмдардын саны тез көбөйүүсү болуп саналат. СССРдин кулаган мезгилинен мурунку мезгилде, 1990-жылы республикада 39 мечит жана бир нече христиандык диний объекттер иштесе, азыркы учурда КРнын дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясында расмий түрдө 2989 диний уюм, алардын ичинен 2595 исламдык жана 380 христиандык, ошондой эле бирден буддисттик жана еврей коомунун жана 12 бахаи¹ коомунун объекттери катталган. Мамлекеттин либералдык диний саясаты, чет өлкөлүк миссионерлердин активдүү иши жана чет элдик диний уюмдардын каржылык колдоосу динди өнүктүрүүгө жана диний багыттагы объекттердин санынын өсүшүнө түрткү берди.

Ушуга байланыштуу коомдун бардык жогоруда көрсөтүлгөн актуалдуу маселелер боюнча коомдук пикирдин түзүлүшүнө жалпыга маалымдоо каражаттарынын ролу өсүүдө. Так ошол ЖМКнын өзү коомдук мамилелердин туруктуулугун сактап туруу фактору катары чыгат. Ошону менен бирге алар потенциалдуу терс ролду да ойной алышат. Ошонун негизинде тандалып алынган тема бүгүнкү күндөгү эң эле актуалдуу болуп саналат жана Кыргызстандагы ЖМКда дин маселелерин чагылдыруунун негизги мүнөздөмөлөрүн изилдөө зарыл экендигин белгилей кетүү керек.

Изилдөөнүн **максаты** дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууну куруу процессинде дин маселелерин чагылдырууда ЖМКнын ролун изилдөө болуп саналат.

Изилдөө маселелеси: Кыргызстандагы дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууну куруу процессинде дин маселелерин чагылдырууда ЖМКнын ролу кандай?

Бул максатка жетүү жана изилдөө суроосуна жооп алуу үчүн төмөнкүдөй **милдеттер** коюлган жана чечилген:

- Кыргызстандын онлайн-ЖМКнын контент-анализи аркылуу дин маселелерин чагылдыруучу ЖМКдагы материалдардын негизги мүнөздөмөлөрүн табуу жана изилдөө;
- Бишкек жана Ош шаарларындагы жаштардын арасында сурамжылоо жүргүзүү жолу менен, ошондой эле салыштырма талдоо жүргүзүп, ЖМКнын дин жана демократия маселелерин чагылдыруусуна жаштардын мамилесин аныктоо;
- дин маселелерин чагылдырууга, ошондой эле республикадагы дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууну курууга ЖМКнын өкүлдөрүнүн мамилесин изилдөө. Бул милдетти аткаруу үчүн журналисттердин жана масс-медиа кызматкерлеринин арасында 17 эксперттик маек өткөрүлгөн.

Методология

Долбоордун алкагында кабинеттик жана талаалык изилдөө өткөрүлгөн.

Кабинеттик изилдөөгө кандайдыр бир тандап алууда тандалып алынган электрондук (онлайн-) ЖМКнын контент-анализи киргизилет.

Талаалык изилдөөлөр дин, ошондой эле дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууларды куруу маселелерин чагылдырууга байланышкан өтө эле актуалдуу маселелерди табуу жана карап чыгуунун негизинде эксперттик интервью жана жалпы сурамжылоонун базасында өткөрүлгөн.

1. Диний фактордун Кыргыз Республикасындагы социалдык-саясий кырдаалга таасири. Социологиялык изилдөөлөр. Б. 2016. 5-6.

ЖМКнын динди чагылдыруусун терең изилдөө үчүн изилдөөнүн сандык жана сапаттык методдору, так айтканда, маалымат агенттиктеринин, салттуу ЖМКнын, радио-телеканалдардын электрондук версиясы пайдаланылган.

ЖМКны тандап алуу Кыргызстандын масс-медиа рыногунда өздөрүнүн веб-сайттары бар улуттук (коомдук) ЖМК, эл аралык коммерциялык эмес ЖМК жана жергиликтүү ЖМКнын катышуусуна негизделген.

Улуттук ЖМКнын ичинен КРнын коомдук теле-радиоберүүлөр корпорациясынын² расмий сайты: www.ktrk.kg тандалып алынган.

Эл аралык коммерциялык эмес ЖМК катары www.azattyk.org Кыргыз кызматы, АКШ Конгресси тарабынан Берүүлөр маселелери боюнча башкаруучулар кеңеши аркылуу каржылануучу "Свобода"/"Свободная Европа" радиолорунун (Radio Free Europe/Radio Liberty, RFE/RL) веб-сайттары тандалып алынды. ЖМК өздөрүнүн вазийпаларын "бийликке пресса эркиндиги тыюу салынган же жетишерлик эмес өнүккөн өлкөлөрдүн маалыматтык журналистикасы аркылуу демократиялык баалуулуктарга жана институттарга таасир этүү" катары декларациялашат.³

Жергиликтүү ЖМК катары он жылдан ашуун тарыхы бар деп эсептелген www.24.kg маалымат агенттигинин www.24.kg веб-сайты тандалып алынган. Аталган агенттиктин маалымат продукцияларын Кыргызстандын басма жана электрондук ЖМКлары пайдаланат.⁴

Ошондой эле "Россия бүгүн" ЖМА жаңылыктар агенттигинин кыргыз кызматынын www.sputnik.kg веб-сайты тандалып алынган. "Россия бүгүн" ЖМА веб-сайттары, мобилдик тиркемелер, онлайн-трансляциялар, радиоберүүлөр кызматы жана пресс кызматтар аркылуу эл аралык аудитория үчүн эң ири россиялык маалымат жеткирүүчү болуп саналат. Агенттик "Россия бүгүн" эл аралык маалымат агенттиги тарабынан негизделген. Башкы офиси Москвада жайгашкан.⁵ Бирок сайт боюнча контент-анализ жүргүзүлгөн эмес, себеби бул жаңылык ресурсу үчүн жооптуу адам жашаган жерин алмаштырган себептер боюнча изилдөө тобунан чыгып кеткен.

Контент-анализ менен катар сандык изилдөө – Бишкек жана Ош шаарларынын респонденттерине сурамжылоо өткөрүлгөн. Респонденттердин курактары 16дан 50 жашка чейин вариацияланат. Жаш курагы боюнча жалпы статистикада кабыл алынган калктын жаш курактык топтору бөлүнгөн. Бул маалыматтарга ылайык 16-28 жаш, 29-35 жаш жана 36-50 жаш курактагы топтор сурамжыланган. Сурамжылоого интернет-ресурстарынын активдүү колдонуучулары, баарынан мурда студенттер жана академиялык коомдун өкүлдөрү тартылды.

2. 2011-жылдын 21-декабрында "Кыргыз Республикасынын Коомдук телерадиоберүүлөр корпорациясы тууралуу" Мыйзам кабыл алынып, ага ылайык корпорация коомдук берүүчү статусу бар мамлекеттик теле-радиоберүү уюму болуп саналат:http://www.ktrk.kg/static/files/zakon_ru.pdf сайттан маалымат каралган күн: 24.03.2018

3. <https://www.rferl.org> сайттан маалымат каралган күн: 24.03.2018

4. [24.kg](http://www.24.kg) маалымат агенттиги өзүнүн ишин 2016-жылдын 12-майында баштаган.https://24.kg/o_nas/ сайттан маалымат каралган күн: 24.03.2018

5. https://ria.ru/lenta/organization_Rossija_segodnja/ сайттан маалымат каралган күн: 24.03.2018

1-глава. Дин маселелерин чагылдырган жарыялоолордун негизги мүнөздөмөлөрү

Бул анализдин предмети www.azattyk.org, www.ktrk.kg, www.24kg сыяктуу өлкөнүн электрондук ЖМКнын жарыялоолорунун негизги мүнөздөмөлөрүн (мазмуну, баяндоо стили, ошондой эле КРнын Журналистинин этика кодексинин этикалык ченемдерин сактоону талдоону) табуу жана изилдөө болуп саналат. 2017-жыл үчүн бул сайттарда 300дөн ашуун тексттик материалдар жарыяланган.

1.1 www.azattyk.org веб-сайтын контент-анализи

Сандык анализ

Azattyk.org расмий сайтынын "Дин" рубрикасында 2017-жылы дин жөнүндө 102 тексттик материал жарыяланган. Алардын ичинен аналитикалык – 55 (54%), мамлекеттик бийлик органдарынын өкүлдөрү, диний ишмерлер, укук коргоо органдарынын өкүлдөрү, теология боюнча жетектөөчү адистер, жарандык коомдун жана академиялык коомдун өкүлдөрү чакырылган маектер, дискуссиялар – 24 (23,5%). Мындан сырткары 17 (16,6%) жаңылык материалы жана 6 (5,8%) блоггерлердин жарыялоолору чыккан. Дин жөнүндө материалдар Azattyk.org сайтына жумасына бирден үч жолуга чейин чыга тургандыгын белгилей кетүү зарыл.

"Азаттык" сайтынын материалдары жалпыланган жана үч блокко бөлүнгөн: "Дин жана саясат", "Дин жана коом", "Дин жана дин жааты".

Мүнөзүнө жана мазмунуна карата "Дин жана саясат" блогу коопсуздук, диний уюмдар, диний кырдаал, адам укуктары, мамлекет жана дин, тандоо жана дин сыяктуу тематикалык багыттарды камтыйт. Бул блоктогу жарыялоолордун жалпы саны – 39, алардын ичинде бир жаңылык, 28 аналитикалык материал, 10 маек жана "Ыңгайсыз суроолор" менен "Арай көз чарай" рубрикалары жөнүндө отчеттор. Блокто коопсуздук (9 жарыялоо), мамлекет жана дин (14), диний кырдаал (7), диний уюмдар (4), адам укуктары (3), тандоо жана дин (2) сыяктуу тематикалык багыттар тез-тезден жарыяланып турган.

"Дин жана коом" блогунда коомдук мамилелер, үй-бүлө жана балдар, көп аялдуулук маселелери сыяктуу маселелер чагылдырылган. Блоктогу жарыялоолордун жалпы саны – 15, төрт жаңылык материалдарын, беш аналитикалык, үч маек жана "Ыңгайсыз суроолор", "Арай көз чарай" рубрикаларындагы дискуссиялары, ошондой эле "Өзгөчө пикир" блогундагы үч жарыялоо. Блокто дин жаатындагы коомдук мамилелер тууралуу материалдар (12 жарыялоо) тез-тезден чыгып турган, ошондой эле үй-бүлө жана балдар жөнүндө үч макала чыккан.

"Дин жана дин жааты" блогунда диний билим берүү, билим берүү жана илим, тарых жана маданият, акыл-ой, конфессиялар (ислам, христиандык, буддизм) ж. б. сыяктуу багыттар чагылдырылган. Блоктогу жарыялоолордун жалпы саны 29, анын ичинде 5 жаңылык, 11 аналитикалык материал, жогоруда көрсөтүлгөн рубрикадагы 10 маек жана блоггерлердин үч жарыялоосу.

Ошондой эле эл аралык жаңылыктар жана Борбор Азиянын жаңылыктары, жалпысы 19 жарыялоо чыккан. Алардын ичинде 7 жаңылык материалы, 11 аналитикалык материал жана бир маек.

2017-жылы сайтта буддизм жөнүндө 1, ислам тууралуу 2 жана христиандар жөнүндө 3 материал жарыяланган.

Сапаттык анализ

Сандык анализдин жыйынтыктарынын негизинде 2017-жылы "Азаттыктын" сайтында "Дин" рубрикасында чыккан тексттик материалдардын жарымынан көбү аналитикалык материал деген тыянакка келүүгө болот. Бул редакциянын кызматкерлери аналитикага басым жасашканын, башкача баяндалуучу материалга рефлексивдүү мамиле жасоого, фактыны билдирүүгө гана эмес, анализдин негизинде мамлекеттик башкаруу, саясат, дин жаатындагы мамлекеттик саясат сыяктуу чечимдерди кабыл алууга боло тургандай кылып, аларды анализдөөгө да аракет жасап көрүшкөндүгүн далилдейт.

Бул веб-сайттагы жарыялоолордун мүнөзүн дагы белгилей кетүү зарыл. "Дин" рубрикасында дин жаатындагы мамлекеттик саясат, билим берүү жана дин, диний кырдаал, улуттук коопсуздук (экстремизм, терроризм, Сирия менен байланышкан маселелер ж. б.), диний уюмдар (Йакын-инкар, Таблиги-жамаат, салафий), адам укуктары, үй-бүлө жана дин (балдар, көп аялдуулук), коомдук мамилелер, конфессиялардын спецификалык өзгөчөлүктөрү (ислам, христианчылык, буддизм) сыяктуу маселелер чагылдырылган.

"Азаттыктын" журналисттери көпчүлүк учурда экстремизмдин, терроризмдин, радикализмдин, кыргызстандыктарды согуштук аракеттерге катыштыруу үчүн Сирияга жөнөтүүнүн кесепеттери, диний уюмдардын ишмердигинин себептерин жана факторлорун талдап чыгышкан. Мындай маселелерди талдоонун зарылчылыгы баарынан мурда алардын чакырыктарына жана коркунучтарына байланыштуу келип чыккан.

Башка нерселердин арасында төмөнкүдөй материалдар жарыяланган:

- "Радикализм кичинеден башталат", 6-декабрь, 2017-ж⁶;
- "Экстремизм кайдыгерликти жайылтат", 6-июль, 2017-ж⁷;
- "Борбордук Азияда радикалдашуу көйгөйлөрү", 26-январь, 2017-ж⁸;
- "Мансур: Сирияга баргандары туурасында өкүнгөндөр көп", 29-август, 2017-ж⁹;
- "Диний агымдардын артында ким турат?" 8-январь, 2018-ж.¹⁰

Салыштырма мүнөздөгү айрым материалдарда коңшу мамлекеттердеги кырдаал жөнүндө айтылган. Биздин көз карашыбыз боюнча мындай жарыялоолор көп аялдуулук, мамлекеттик кызматкерлерге кызмат учурунда намаз окуу ж. б. маселелерди чечүү үчүн мамлекет жана жарандык коом тарабынан белгилүү бир көңүл бурууну жана чараларды талап кылат.

- "Орусияда жетимиштей "даватчы" кармалды" (В России задержано около семидесяти даватчи) 16-ноябрь, 2017-ж.¹¹;
- "Өзбек бийлиги көп аял алууга жол ачкан динге тыюу салат", 15-июль, 2017-ж.¹²;
- "Казакстан: мамлекеттик кызматчылар жума намазына барышпайт", 1-сентябрь, 2017-ж.¹³;
- "Назарбаев жаштардын сакал койгондоруна каршы", 20-апрель, 2017-ж.¹⁴.

6. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_terrorism/28898332.html. маалымат каралган күн: 4.04.2018

7. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_iq_extremism/28599636.html. маалымат каралган күн: 04.04.2018

8. https://www.azattyk.org/a/central_asia_radikalisme_/28263496.html. маалымат каралган күн: 04.04.2018

9. https://www.azattyk.org/a/syria_kyrgyzstan_isis_terror_youth_mansur_2017/28694787.html

10. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_central_asia_islam_religion/28956770.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

11. https://www.azattyk.org/a/russia_moscow_religion_tabligi_jamaat_2017/28856269.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

12. https://www.azattyk.org/a/uzbekistan_move_against_polygamy_and_kyrgyzstan/28612982.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

13. https://www.azattyk.org/a/central_asia_kazakhstan_religion_law/28707139.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

14. https://www.azattyk.org/a/nazarbaev_proposed_banning_beards_and_short_trousers_at_the_level_of_the_law/28441253.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

Мындан сырткары, биздин көз карашыбыз боюнча авторлор веб-сайттын бир катар материалдарында Борбор Азиянын жана Россиянын башка мамлекеттерине салыштырмалуу Кыргызстанда демократиялык баалуулуктар күчтүүрөөк өнүккөндүгүнө көңүл бурушкан:

- "Россия жахабчылардын ишмердигине тыюу салды", 21-апрель, 2017-ж¹⁵;
- "Казакстанда жахабачы беш жылга соттолду", 3-май, 2017-ж¹⁶;
- " Казакстанда "жахабчылар" куугунтукка алынды", 11-июль, 2017-ж¹⁷.

Мамлекет жана дин мамилелери тууралуу жарыялоолор көбүнчөсү Дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын концепциясынын негизги багыттарын, атап айтканда, диний жана дин таануу боюнча билим берүү жаатындагы диний уюмдардын ишмердигин мамлекеттик жөнгө салууну козгогон.¹⁸ Ушундай материалдардын бир нечесин эсептеп чыксак:

- "Алты жылда дин жааты өзгөрдүбү?". 23-ноябрь, 2017-ж¹⁹;
- "Секулярдык билим алган кыргыз мусулман диниятчылары" 27-июнь, 2017-ж²⁰;
- "Медреселер реформага муктаждыбы?" 11-апрель, 2017-ж²¹;
- "Диний билим: улуттук баалуулукту эске алганда", 10 январь, 2018-ж.²²;
- "Медреселерге катаал көзөмөлдүн зарылчылыгы жөнүндө", 15-март, 2017-ж²³.

Корутундулар

Дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын концепциясынын негизги багыттарында улуттук коопсуздукту жана маданий өзгөчөлүктү камсыз кылуу максатында мамлекет ханафизм жана матуридий дин ишенимдеринин²⁴ диний-укуктук мектебинин негизинде сунниттик исламдын салттуу орточо формаларын өнүктүрүү жана бекемдөө үчүн шарттарды түзө тургандыгы көрсөтүлгөн. "Азаттык" сайтында башкалардын арасында 2017-жылдын 19-январындагы "Матуридий ишениминин тамыры" деген аталыштагы салттуу ислам жөнүндө макала жарык көргөн. Мындай материалдар ислам диний окутуулардын ортосундагы айырмачылыкты матуридий, ашария сыяктуу, ошондой эле ханафиттик мазхабанын²⁵ өзгөчөлүктөрүн түшүнүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Ошондой эле алгач жаңылыктар материалында коомдун өтө эле курч жана кеңири талкуулануучу, андан кийин гана аналитикалык же эксперттер менен маек форматындагы материалдар чагылдырылгандыгын белгилей кетүү зарыл. Мындай тажрыйба www.azattyk.org динге тиешелүү маселелер жөнүндө жөн эле санап өтпөстөн, аларды толугу менен жана ар тараптуу изилдей тургандыгынан кабар берет.

15. https://www.azattyk.org/a/russia_religion_rights_jevovahs/28444425.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

16. https://www.azattyk.org/a/kasakstan_the_case_of_jehovahs_witness_ended_in_prison/284644 маалымат каралган күн: 04/04/2018

17. https://www.azattyk.org/a/kazakhstan_religion_numan_rights_jehovah_17/28606554.html

18. 2014-2020-жж. Кыргыз Республикасынын дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/68294>

19. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_atambaev/28870049.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

20. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_education_islam_17/28581248.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

21. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-religious-educati_report_2017/28422444.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

22. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_islam_education_medrese/28965128.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

23. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_education_madrasah_2017_religion/28370991.html маалымат каралган күн: 10.04.2018

24. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/68294>

25. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_mairambek_junusov/28164022.html маалымат каралган күн: 01.04.2018

Мисал үчүн, 2017-жылдын 13-сентябрында төмөнкүдөй жаңылык жарыяланган:

"Журналист диний кастыкты козуткандыгы үчүн камакка алынды".

Бишкек шаарынын Биринчи Май райондук соту журналист Зулпукар Сапановду диний кастыкты козуткан деген күнөө коюп, төрт жылга катуу көзөмөлдөгү түрмөгө кести...

Ушул эле тема 2017-жылдын 14-сентябрында **"Журналисттин соту жана диний толеранттуулук"** ²⁶ деген аталыштагы материал эксперттерди тартуу менен кайрадан жарыяланган.

Бирок биздин оюбузча, бул маселени терең изилдөө үчүн сүрөттөлгөн окуяга укуктук-ченемдик баа берүү үчүн сот органдарынын өкүлдөрүн тартуу керек.

Контент-анализдин башталышында "Азаттык" сайтындагы материалдардын көпчүлүгү аналитикалык материалдар, бул журналисттердин компетенттүү мамилеси жөнүндө билдире тургандыгы белгиленген. Муну менен бирге КРнын Журналистинин этика кодексинин бардык ченемдери сакталган.

Ушундай материалдардын бири **"Чет өлкөгө даватка баргандар"** ²⁷ деген аталышта 2017-жылдын 17-апрелинде чыккан. Макалада "Таблиги жамаат" диний уюмунун ишмердигине анализ берилген. Автор бул уюмдун өкүлдөрү өлкөнүн чегинен сырткары чыкканда Муфтият тарабынан каттоого алынбагандыгына тынчсызданган. Ар тараптуу талдоо үчүн автор эксперттердин пикирин келтирген, ошондой эле Борбор Азиянын башка мамлекеттери жана Россия Федерациясы бул диний уюмдардын ишине мурда эле тыюу салып койгон фактыны баса белгилейт. "Таблиги жамааттан" "Йакын инкар" сыяктуу экстремисттик уюмдар чыккандыгы эске салынат. Мындай аналитика улуттук коопсуздук үчүн жооптуу адамдарга кандайдыр бир белги берет. Жарыялоонун өзүндө КРнын Журналистинин этика кодексинин принциптери (10-бет) сакталган, ага ылайык фактылар, ой жүгүртүүлөр жана божомолдоолор бири-биринен так айырмаланууга тийиш.

Оң жактарга катар эле кемчиликтер да бар. Бир катар макалаларда бир жактын гана кызыкчылыктары чагылдырылган. Мисалы, "Азаттык" көп аялдуулук жөнүндө материалдарды бир канча жолу жарыялаган, башкача айтканда, өзүнүн экинчи никеси жөнүндө элдин алдында айткан белгилүү ислам ишмери Чубак Жалиловдун ага карата мамилеси тууралуу. Андан ары аталган жарыялоолордо Жалиловдун дарегине сындар гана айтылып, аны менен бирге КРнын Журналистинин этика кодексинин принциптери (17-бет) бузулган, ага ылайык "оппоненттердин көз караштарын, анын ичинде журналисттин сынынын объектиси болуп калгандар балансты кармоого тийиш". Мында социалдык түйүндөрдө диний ишмердин көптөгөн жактоочулары да кездешет.

- "Молдалиев: Токол алууга үндөө – мыйзамды тоготпостук", 28-ноябрь, 2017-ж. ²⁸
- "Нике мыйзамын бузган Чубак ажы", 28-ноябрь, 2017-ж. ²⁹
- "Гүлөн менен Чубак ажынын жолугушуусу талкууда", 12-июль, 2017-ж. ³⁰

Макалада көп аялдуулук жөнүндө сөз болбойт, бирок Чубак Жалилов дагы сынга кабылган.

"Пикир" рубрикасында блогерлердин материалдары жарыяланып, ал үчүн редакция жоопкерчилик тартпай тургандыгы, рубрикадагы макалалар **"Азаттык" радиосунун көз**

26. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_court/28733366.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

27. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_daavat/28434572.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

28. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_interview_moldaliev/28883717.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

29. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_human_rights_religion_social/28883451.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

30. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_turkey_gulen_jalilov/28611688.html маалымат каралган күн: 04.04.2018

караштарын чагылдырбашы мүмкүн" экендиги эскертилет. 2017-жылдын 3-декабрындагы "Теократия менен ойнобогула" макаласы рубрикага чыгып, кайрадан Чубак Жалиловдун дарегине сындар эми блогерлер³¹ тарабынан айтылган. Ушул сыяктуу көп сандаган жарыялоолордон кийин "Азаттыктын" редакциясынын позициясы да диний ишмерге карата көбүрөөк сын көз карашта деген пикир түзүлдү.

2017-жылдын 11-декабрында "Пикир" рубрикасында "Көп аялдуулук жана ислам" макаласы чыгып, автор ислам канонунун негизинде маселени толугураак карап чыккан, ошондой эле көп аялдуулук маселесине туш келген бир катар өлкөлөр жөнүндө айтып берген. Мында автор ошончолук өтө так теманы карап жатып, Журналисттин этика кодексинин бардык ченемдерин сактаган.

Баяндоонун мүнөзү жана стили боюнча Azattyk.org сайтынын көптөгөн жарыялоолору жалпысынан бири-бирине окшош. Негизинен алар бир нече жактардын, эксперттердин, каармандардын пикирлерин камтыйт. Бардык жагын эске алганда журналисттерге, баарынан мурда тараптардын, андан кийин эксперттердин пикирин угуу маанилүү, ошондон кийин гана тыянак чыгарылат.

Azattyk.org сайтында жарыяланган макалалардын анализинин негизинде материалдарды даярдоодо КРнын Журналистинин этика кодексинин жапсы эле бардык ченемдери, ошондой эле журналистиканын негизги принциптери сакталат деп тыянак чыгарууга болот. Эгерде этикалык ченемдерди бузуу кездешкен башка расмий сайттар (мисалы, ktrk.kg) менен салыштырсак, анда "Азаттык", анын бардык жарыялоолору журналистиканын стандарттарына жана принциптерине туура келүүсү үчүн көз салып турат, ал эми бул – бүгүнкү күндөгү бардык атамекендик ЖМКнын башкы маселелеринин бири.

1.2 www.ktrk.kg веб-сайтынын контент-анализи

Сандык анализ

2015-жылдын 28-декабрынан тартып, 2018-жылдын 15-мартына чейинки мезгилде ktrk.kg Коомдук телерадиоберүүлөр корпорациясынын расмий веб-сайтынын "Дин" рубрикасында дин темасында бардыгы болуп 128 тексттик жарыялоо чыккан. Алардын ичинен аналитикалык – 50 (29,7%), жаңылыктар – 110 (65,5%), эл аралык жаңылыктар – 8 (4,8%).

Мазмуну боюнча жарыялоолор эки блокко жалпыланып бөлүнгөн: "Дин жана саясат", "Дин, маданият жана диний чөйрө". Бул блоктор өз кезегинде мазмуну боюнча бир нече блокторго бөлүнгөн (2-тиркемени кара).

Сандык анализдин жыйынтыгы боюнча 57,14% изилденген жарыялоолор "Дин жана саясат" блогунан, 42,86%ы "Дин, маданият жана дин жааты" блогунан киргизилген.

Жогоруда айтылгандардын негизинде КТРК дин жана саясат жаатындагы маселелерге көп көңүл бура тургандыгын белгилей кетүүгө болот.

Мүнөзү жана мазмуну боюнча "Дин жана саясат" блогу коопсуздук, диний уюмдар, диний кырдаал, адам укуктары, мамлекет жана саясат сыяктуу багыттарды камтыйт. Дин жаатындагы мамлекеттик саясатка көбүрөөк көңүл бурулат, бул жарыялоолордун жалпы санынын 26,2%ын түзөт. Албетте, бул баарынан мурда КТРКнын коомдук статуска ээ мамлекеттик ЖМК болгондугуна байланыштуу.

31. <http://argument.kg/> чубак ажынын жубайлары маалымат каралган күн: 04.04.2018

Коопсуздук маселелери дагы жарыяланган материалдардын ичинен бир кыйла маанилүү орунду ээлейт – 14,9%. Диний кырдаал жөнүндө жарыялоолордуку 7,1%ын жана диний уюмдар жөнүндө материалдар да ошончо пайызды ээлейт. Блокто аналитикалык да, жаңылыктар тууралуу да материалдар бар. Мында адам укуктарынын маселелери жөнүндө материалдарда эң төмөнкү көрсөткүч – 1,8%, негизинен булар жаңылыктар болуп саналат.

"Дин, маданият жана дин жааты" блогу дин кызматкерлери, билим берүү жана дин, ошондой эле диният темаларын камтыйт. Көпчүлүк жарыялоолор 24,4%ы диниятка тиешелүү. Ошондой эле бардык мусулмандардын расмий өкүлү катары Муфтияттын ишмердиги жөнүндө, салттуу ислам, Орозо айт, Курман айт диний майрамдары тууралуу материалдар бар. Бирок диният жөнүндө жарыялоолордун 92%га жакыны жаңылыктар мүнөзүндө болуп, аналитиканы камтыбайт.

Сапаттык анализ

Аталгандардан тышкары ktrk.kg веб-сайтында диний билим берүү жана диний билим берүү жайлары сыяктуу Дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын концепциясынын негизги багыттарына тиешелүү материалдар чыгып турган. Бул тема боюнча башка дин менен байланышкан темаларга караганда аналитикалык мүнөздөгү жарыялоолор көбүрөөк экенин белгилей кетүү зарыл.

"Диният" багыты конфессия, дин жана ислам тарыхы, мусулмандар сыяктуу маселелерди козгогон. Бирок алар боюнча жарыялоолор сайтта маанилүү эмес орунду ээлеген 7,1%ы жана маалыматтык билдирүүлөр, ошондой эле жаңылыктар түрүндө чыккан.

Жалпысынан ktrk.kg веб-сайтында жарыяланган материалдардын бир топ өзгөчөлүктөрү кабинеттик изилдөөнүн жүрүшүндө ачык көрсөтүлгөн.

Бардыгынан мурда мамлекеттик ЖМК катары КТРК белгилүү бир деңгээлде дин жаатындагы мамлекеттик саясат маселелерин чагылдырат.

Жарыялоолордун сапатына токтоло кетсек, КТРКнын өкүлдөрү сурамжылоонун жүрүшүндө журналисттер өздөрүнүн кесиптик чөйрөсүнүн негизги принциптерин карманышы керектигин белгилешкен. Бирок кабинеттик изилдөөнүн жыйынтыгы КТРКнын өкүлдөрү тарабынан журналистиканын негизги ченемдерин олуттуу бузуулары бар экендигин тастыктады.

Мындай бузуулардын биринчиси – кээ бир жарыялоолордо теңдөөнүн жоктугу. Мисалы, **"15 жашар баланын өз өмүрүн кыйышына мечиттеги сүйлөшүү себеп болгон жокпу?"** деген аталыштагы материалда дин жаатындагы мамлекеттик саясат, диний билим берүү жана аны реформалоо³² маселелери байкалат. Бирок биринчиден, диндин суицидге таасири этүү маселеси толугу менен ачылган эмес. Экинчиден, мечиттин тарапташтарынын пикири жок.

Жайылтылган экинчи маселе – бул жарыялоолордо башка жактардын пикиринин жоктугу. **"Бишкек: дүкөнгө кирип барып, жардырып жиберем деп коркуткан адам диний-экстремисттик топтун мүчөсү болгон"** макаласында "Йакин-инкар" тобунун мүчөсүнүн дүкөнгө кирип, жардырам деп коркуткандыгы тууралуу айтылат. Бирок материалдын автору олуттуу окуяга тийиштүү териштирүү жүргүзгөн жок, Бишкектин укук коргоо органдарынын өкүлүнүн маалыматын гана келтирген жана башка жактардын комментарийлерин киргизген эмес. Андан сырткары, сайтта бул окуянын кийинки окуялары чагылдырылган. Мындай материалдар ар тараптуулук принцибин бузуп, бурмаланып көрсөтүлгөн маалыматты камтышы мүмкүн. Башка **"Арсланбап айлында диний экстремизмди жактоочулар арбын"** макаласында коопсуздук маселелери каралган, мында эркектин автоматчан жана сакалчан сүрөтү пайдаланылып, укук коргоо органдарынын жана УКМКнын комментарийлери гана берилген, ал эми башка жактардын пикири, мисалга, жергиликтүү коомчулуктун пикири берилген эмес.

32. <http://www.ktrk.kg/post/1562/kg> маалымат каралган күн: 23.02.2018

Үчүнчү бузуу – бул дин маселесин чагылдырган журналисттердин компетентсиздиги жана кесипкөй эместиги. Мисалы, мечиттердин курулушуна тиешелүү маселелер жөнүндө **"Кыргызстанда үч миңдей диний уюм бар"** макаласы³³ буга далил. Бирок автор диний уюмду диний агым катары кабыл алат. Ошондой эле ал: *"...эгемендикти алгандан кийин өлкөдө жаңы багыттарды жаратып, диний агымдардын ишмердиги жандана баштаган..."* деп белгилейт. Башкача айтканда, багыттарды автор мечит катары түшүнөт. Бирок, **"Диний сөздөрдү жазууга мүмкүнчүлүк берилбейби?"** аталышындагы макала көбүрөөк таң калууну жараткан. Жарыялоодо ошол убакта мечиттер жөнүндө сөз болуп жатса автор *"...Азыркы учурда 2904 дин расмий каттоодон өткөн"* деп айткан.

"Динге ишенген айрым адамдардын терс жүрүш-турушу динге көлөкө түшүрүүдө" деген макалада³⁴ диний ишмерлер мушташ чыккан мезгилде ошол жерде болгондугу жөнүндө жаңылыш маалымат берилген. Дин кызматкерлери мушташ учурунда мечитте болбогондуктан, тема туура эмес жарыяланган.

Төртүнчү бузуу – коомдогу чаңалууну жаратышы мүмкүн болгон ар тараптуулук принцибин сактабоо. Мисалы, **"Хижаб маселеси курч темага айланды"** макаласында бир жактын гана айтылган сөздөрү келтирилген, мисалы, *"...улуттук баалуулуктарды арабдардан эмес ата-бабалардын тарыхынан издөө"* жөнүндө далилдеген сөздөр келтирилет. Материалда арабдашуу процесси сындалат, бирок окурманды башка тараптардын пикирлери менен тааныштырбайт. Мындан сырткары, иллюстрация катары паранжа кийген кыздын сүрөтү пайдаланылган, башкача айтканда, жарыялоонун автору хижаб менен паранжанын ортосундагы айырманы билбейт.³⁵

Бешинчи бузуу – айрым жарыялоолор салыштырма анализине негизделгендиги. Мисалы, **"Медресенин саны Өзбекстанга караганда Кыргызстанда он эсе көп"** деген аталыштагы макалада³⁶ автор эмне жөнүндө айткысы келгендиги таптакыр түшүнүксүз. Жарыялоодо Өзбекстанда алгач салттуу исламды тутушкан жана ар түрдүү диний агымдарды жайылтууга жол беришпегендиги жөнүндө айтылат. Ошол эле учурда Кыргызстанда көп сандаган медреселер чет өлкөлүктөр аркылуу каржыланууда деген пикир бар..

1.3 24.kg маалымат агенттигинин веб-сайтынын контент-анализи

Сандык анализ

24.kg сайтынын рубрикасындагы негизги материалдар төмөнкүдөй багыттар боюнча бөлүнгөн: **"Бийлик"** – мамлекет жана өкмөткө байланыштуу дин боюнча токтомдор жана чечимдерди жарыялоолор; **"Коом"** – социалдык маселелерди козгогон макалалар; **"Экономика"** – мамлекеттин экономикасы жана ага таасир этүүчү факторлор тууралуу материалдар; **"Окуялар"** – өзгөчө кырдаалдар, чыр-чатактар жөнүндө билдирүүлөр; **"Техникалык блог"** – технологиялар дүйнөсүндөгү жаңылыктарды баяндоо; **"Агент 024"** – жарандар кездешүүчү социалдык маселелер жөнүндө билдирүүлөр (талаптар, даттануулар); **"Спорт"** – спорт жаңылыктары; **"Бизнес"** – жергиликтүү рынокто иштеген компаниялардын кызматы, жаңылыгы, өзгөчөлүктөрүн жарнамалоо үчүн рубрика.

Веб-сайтта дин темасындагы жаңылыктар үчүн өзүнчө рубрика же колонка жок экендигин белгилей кетүү зарыл.

33. <http://www.ktrk.kg/post/7161/kg> маалымат каралган күн: 23.02.2018

34. <http://www.ktrk.kg/post/13293/kg> маалымат каралган күн: 23.02.2018

35. <http://www.ktrk.kg/birinchi/news/15928/kg> маалымат каралган күн: 23.02.2018

36. <http://www.ktrk.kg/post/12331/kg> маалымат каралган күн: 23.02.2018

Сайтта бир күндөгү эң актуалдуу жаңылыктар – болжол менен коопсуздук, саясат, экономика, жаңы технологиялар, дин жаатындагы 70 макала жарыяланган News Brief бөлүгү бар. Эң маанилүү жаңылыктар кара шрифт менен белгиленет.

Анализдин жүрүшүндө дин маселелерин чагылдырган материалдар жалпыланган жана бир нече блокко бөлүнгөн: "Дин жана бийлик/саясат", "Дин жана коом", ошондой эле "Перекресток", "Техноблог" жана "Экономика" бөлүктөрүндөгү жарыялоолор.

24.kg маалымат агенттигинин сайтында "Дин жана бийлик" багыты боюнча өзүнчө блок жок. Бирок макалаларды тандап алуу жана анализ үчүн биз президенттин жарлыктарын, өкмөттүн токтомдорун, өкмөт тарабынан көтөрүлгөн дин маселелерин, дин жөнүндө мыйзамды жана ага карата өзгөртүүлөрдү талкуулоо, өкмөттүн негизги аракеттерин жана чечимдерин камтыган тиешелүү жарыялоолор блогун киргиздик. Бул блоктогу жарыялоолордун жалпы саны 19, алардын ичинен 15 – жаңылык жана 4 – аналитикалык блок.

"Дин жана коом" блогундагы материалдар коомдук мамилелер, үй-бүлө жана балдар, билим берүү жана саламаттык сактоо сыяктуу маселелерди чагылдырат. Блоктогу жалпы жарыялоолордун саны – 65, алардын ичинен жаңылыктар – 36, аналитикалык жарыялоо -18 жана маек материалдары – 11.

Бардык макалалар жаңы технологиялар жана чакырыктарга байланыштуу болгон "Техникалык блог" рубрикасында динге тиешелүү үч жарыялоону эсептей алдык: экөө жаңылыктар жана бирөө аналитикалык мүнөздө.

"Экономика" блогунда 2017-жылы үч жарыялоо чыгып, алардын ар бири аналитикалык жарыялоо болгон.

Сайтта жарыялануучу материалдардын өзгөчөлүктөрүнүн бири – алар эң эле көп талкуулануучу локалдык мүнөздөгү гана эмес, эл аралык жаңылыктарды дагы козгогонунда. Кыргызстан менен болгон байланышты, мисалы, "Москвада кыргызстандыкты аябай катуу сабап кетишти. Милиция шектүүлөрдү издеп жатат"³⁷ деген жаңылык билдирүүсү сыяктуу эл аралык жаңылыктардан көзөмөлдөгөнгө болот.

Дин жөнүндө жаңылыктарды издөөнүн негизги ыкмасы болуп издөөчү рубрикатор саналат. Анын жардамы аркылуу 2017-жыл үчүн дин темасындагы бардык материалдар табылган, тагыраак айтканда, жергиликтүү масштабдагы окуялар жана эл аралык жаңылыктар жөнүндө 136 макала жарыяланган. Алардын бардыгы **2017-жылдын 4-январынан 24-декабрына чейинки** мезгилде чыккан. Дин жөнүндө макалаларда Кадыр Маликов (4 жарыялоо), Орозбек Молдалиев (2), Абдышүкүр Нарматов (1) сыяктуу эксперттердин пикирлери айтылган.

Сапаттык анализ

24.kg МАда жарыяланган макалаларды анализдеп, көпчүлүк жарыялоолор кандайдыр бир жактарды колдобогон, болгондорду кандайдыр бир күчөтүлгөн боёксуз сүрөттөгөн жаңылыктар деп тыянак чыгарууга болот. Муну менен бирге агенттик кызуу талкуу жана сенсация жараткан материалдарды гана эмес, башкаларды да жарыялайт. Көптөгөн макалалар тигил же башка темага кимдир-бирөөлөрдүн пикирлерин келтирбей аудиторияга жөн гана маалымат берет.

Аналитикага биз ар башка жактардын пикирлерин, бир нече аңгемелешүүчү адамдардын интервьюларын камтыган жарыялоолорду киргиздик. Мындай макалаларды жазууга дин жана башка багыттар боюнча эксперттер тартылган. Анализдин жыйынтыгы боюнча маалымат агенттиктин журналисттери аналитикалык материалдардагы пикирлердин тең саламактуулук принцибин карманат деген тыянак чыгарууга болот. Эксперттин пикирине шилтеме берүү – 24.kg жарыялоолорунун эң күчтүү жактарынын бири. Эксперттер катары мурда аты аталган Кадыр Маликов, Орозбек Молдалиев, Абдышукур Нарматов жана башкалар чыгышат.

37. https://24.kg/proisshestvija/86093_vmoskve_dosmert_i_zbili_kyrgyzstantsa_militsiya_ischet_podozrevaemyih/

Ошондой эле сайтта тигил же башка изилдөөлөрдүн натыйжаларына таянган материалдар жарыяланат. Ишке мындай мамиле жасоо журналисттердин компетенттүүлүгүн далилдейт. Бирок айрым макалаларга авторлор изилдөөгө шилтемелерди киргизген эмес, алардын бөлүктөрүн жана так маалыматтарын билдиришкен эмес. Мындай жарыялоолор шектүү көрүнөт жана ишеним жаратпайт.

Башкалардын ичинде бир изилдөөчү отчётко шилтеме берген бир нече жарыялоолор изилденген. Алардын бардыгы Анастасия Бенгарддын авторлугунда **"Медреседеги имамдардын бештен бир бөлүгүнүн гана базалык билими бар"**, **"Канча кыргызстандык чет өлкөдө динди үйрөнүп жаткандыгын эч ким билбейт"**, **"Эгемендик жылдарында Кыргызстанда мечиттердин саны 100 эсеге өскөн"**³⁸ деген күчтүү аталыштагы макала 2017-жылдын 5-декабрында жарык көргөн. Макалалардын бардыгы "КРнын жарандарынын чет өлкөлүк ислам окуу жайларында билим алуусу" деген докладынан цитата келтирген, бирок изилдөөнүн авторлору, алардын квалификациясы жана дин жаатындагы билим алуусу көрсөтүлгөн эмес. Маалымат топтоонун негизги методдору тууралуу да маалымат жок, изилдөөчү отчётко түшүндүрмө келтирилген эмес.

Контент-анализдин жыйынтыгы боюнча 24.kg маалымат агенттиги маалыматтарды ыкчам чагылдырып жана аудиторияны маалымдап, көбүнчө жаңылык материалдарын жарыялайт деген тыянак чыгарылды. Дин темасына ачык бузукулук мүнөздөгү бир дагы жарыялоо болгон эмес. Татаал аналитикалык макалалар тажрыйбага жана эксперттердин пикирине негизделген. Агенттиктин журналисттеринин иштеринин начар жактары баштапкы документтерге жана изилдөөлөргө шилтеме боюнча өтүүгө байланышкан.

38. https://24.kg/obschestvo/70121_tolko_pyataya_chast_imamov_vmedrese_imeyut_bazovoe_obrazovanie/
https://24.kg/obschestvo/70110_nikto_neznaet_skolko_kyrgyzstantsev_zarubejom_izuchayut_religiyu/
https://24.kg/obschestvo/70109_zagodyi_nezavisimosti_kolichestvo_mechetey_vkyrgyzstane_vyiroslo_v100_raz/

2-глава. Дин жана демократия маселелерин ЖМКда чагылдырууга жаштардын мамилеси: сурамжылоонун натыйжалары

Сандык усул Бишкек жана Ош шаарларынын тургундарынын пикири жөнүндө репрезентативдүү маалымат алууга мүмкүндүк берет. Сурамжылоо кыргыз жана орус тилдеринде жүргүзүлгөн. Ар бир шаар боюнча 200дөн 400 респондент сурамжыланган.

Контролдоо процессинде сурамжылоо жүргүзүү фактысы, ошондой эле суроолор тизмегиндеги маалыматтардын толуктугу жана интервью берүүчүдөн алынган маалыматтардын ырастыгы текшерилген. Натыйжада, бардык суроолор тизмеги бекитилген талаптарга жооп берген. Алынган маалыматтар SPSS статистикалык программасынын жардамы аркылуу иштелип чыккан.

2.1. Респонденттердин негизги мүнөздөмөлөрү

Квоталык тандап алуунун демографиялык көрсөткүчтөрү катары жынысы жана жаш курагы белгиленген, ошондой эле социалдык жагына билими, иштеген жери, жашаган жери киргизилген. Респонденттердин республика боюнча демографиялык көрсөткүчтөрү негизинен жалпы жыйындысына туура келет.

Жаш курагы боюнча расмий статистикада жалпы кабыл алынган калктын жаш курактык топтору бөлүнгөн. Ага ылайык топто 16-28 жаш – 92,5% (370), 29-35 жаш – 5,25% (21), 36-50 жаш – 2,25% (9) респонденттер суралган.

Сурамжылоого интернет-булактардын активдүү колдонуучулары тартылган, барынан мурда бул жогорку окуу жайлардын студенттери жана академиялык коомдун өкүлдөрү.

БИШКЕК

Респонденттердин жаш курагы	Саны	%
16-28	186	93,0
29-35	12	6,0
36-50	2	1,0
Бардыгы	200	100,0

ОШ

Респонденттердин жаш курагы	Саны	%
16-28	184	92,0
29-35	9	4,5
36-50	7	3,5
Бардыгы	200	100,0

2.2. Дин жөнүндө маалымат булактары

Дин жөнүндө маалымат булактарын табуу үчүн төмөнкүдөй суроо берилген: "Алардан силер дин жөнүндө бардыгынан көбүрөөк маалымат алган булактарды атагыла". Респонденттердин булактарды өздөрү аныкташы үчүн анкетада жооптордун варианттары сунушталган эмес.

Сурамжылоонун жыйынтыктарына ылайык сурамжыланган 400 респонденттин ичинен 252 (63%) респондент nasaatmedia.kg, azattyk.org, sputnik.kg, 24.kg, Facebook, Instagram, Odnoklassniki социалдык түйүндөрү сыяктуу интернет-булактарынан дин жөнүндө маалымат алышат.

47 (11,75%) респондент маалыматты диний басылмалардан, китептерден жана мечиттен, 14 (3,5%) – ТВ берүүлөрдөн, газета жана журналдардан алышат, 19 (4,75%) – маалыматты таптакыр алышпайт.

Сурамжылоонун жыйынтыктарын салыштырууда Бишкек жана Ош шаарында сурамжылангандар окшош жоопторду (№43 таблицаны кара) беришкендиги белгилүү болгон. Мисалы, Оштогу 200 суралгандардын ичинен 29 респондент маалыматты azattyk.org сайтынан алабыз деп жооп беришкен, ошол эле убакта Бишкекте 200 респонденттин ичинен 6 респондент гана аталган сайтка кирип көрүшкөн.

Ошонун негизинде сайттарда аныкталган жана объективдүү материалдарды жарыялоонун маанилүүлүгүн белгилей кетүү керек, себеби алынган маалыматтар түйүндүк булактардын колдонуучуларынын санынын өсүшүн далилдейт.

Албайм	Интернет-булактар, соц.түйүндөр	ТВ, газеталар жана журналдар, салттуу ЖМК	Диний китептер жана мечит	Башкалар	Бардыгы	Жооп беришкен жок	Бардыгы
БИШКЕК							
10	127	10	21	6	174	26	200
ОШ							
9	125	4	26	8	172	28	200
19	252	14	47	14	346	54	400

2.3. Дин маселелерин ЖМКнын чагылдыруусуна респонденттердин баасы

Респонденттерге тандалып алынган веб-сайттарга, атап айтканда, azattyk.org, sputnik.kg, ktrk.kg жана 24.kg баа берүү сунушталды. Чагылдыруунун төрт принципалдуу мүнөздөмөсү беш баллдык шкала боюнча бааланган: ачыктык, нейтралдуулук, сабаттуулук, конструктивдүүлүк.

Бишкекте алынган маалыматтарга ылайык, бардык критерийлер боюнча эң жогорку бааны төмөнкү маалымат сайттары: 24.kg – 4,5 балл, sputnik.kg – жалпысынан 4,3 балл, azattyk.org – жалпысынан 4 балл алды. Эң аз баллды – 3,4 – ktrk.kg сайты алды.

Ошто респонденттер тандалып алынган маалымат сайттарын төмөнкүчө баалашты: 24.kg – 4,7 балл, sputnik.kg – 4,5 балл, azzattyk.org – 4 балл, ktrk.kg – 4 балл.

Сурамжылоонун жыйынтыктары көрсөткөндөй, Бишкек жана Ош шаарынын респонденттери белгилүү веб-сайттардын дин маселелерин чагылдыруусуна берген баалары жалпысынан бирдей эле.

2.4. Дин жана демократиянын өз ара аракеттешүүсүндө ЖМКнын ролуна респонденттердин мамилеси

Кыргызстандагы дин жана демократиянын өз ара аракеттешүүсүндө ЖМКнын ролу респонденттер тарабынан беш баллдык шкалада бааланган. Натыйжасында 400 суралгандардын ичинен 141 (35,2%) "нейтралдуу" деген баа беришти, 79 (19,7%) "жакшы" деп жооп беришти жана ошончо респондент "жаман", 25 (6,2%) – "аябай жаман", 28 (7%) – "эң жакшы" деген баа берди, 46 (11,5%) респондент жооп берүүдө кыйналышты жана экөө (0,5%) эч нерсе деп жооп берген жок.

Дин жана демократиянын өз ара аракеттешүүсүндө ЖМКнын ролуна респонденттердин мамилеси өтө эле бири-бирине карама-каршы келе турганын байкайбыз.

Ошондой эле суроолор тизмегинде төмөнкүдөй суроо болгон: "Дин жөнүндө маалыматты окуганда сиз эмнеге көңүл бурасыз: тематикасына, жалпы мазмунуна жана түрүнө, респонденттердин баасына, маалымат булактарына же бардык аталгандарга жана башкаларгабы?". Сурамжылангандардын 400түн ичинен 164 респондент (41%) дин жөнүндө маалымат булактарына көңүл бурбиз деп жооп берген, 79 респондент (19%) – тематикасына, 82 респондент (20,5%) – дин боюнча эксперттердин баасына, 11 респондент (2,75%) – жалпы мазмунуна жана түрүнө, 21 респондент (5,25%) – жогоруда аталгандардын бардыгына көңүл бурат жана 8 респондент (2%) – башка параметрлерине, 35 респондент (8,75%) жооп беришкен эмес.

Ошентип интернет-булактардын көпчүлүк колдонуучулары материалды окуй электен мурда дин маселелерин чагылдырган белгилүү сайттарды тандап жатып, маалымат булактарына көңүл бурушат. Белгилүү болгондой, көпчүлүгү дин жөнүндө маалыматты Чубак Жалиловдун катышуусу менен видеоматериалдар жарыялануучу негизги булактардын бири "Насаат медиадан" алышат. Сайттын колдонуучулары суроо берүү жана ошол замат эле жооп алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Мындан сырткары, көпчүлүк окурмандар үчүн дин боюнча эксперттердин пикири бир кыйла маанилүү ролду ойнойт. Изилдөөнүн жүрүшүндө биз тандаган төрт сайттын ичинен дин боюнча эксперттерди бардыгынан көп чакырган azattyk.org экендиги биз тараптан белгиленди.

"Сиз дин аралашпаган жана диний жамааттардын ортосундагы чыр-чатактын себеби ЖМК болушу мүмкүн деп эсептейсизби?" деген суроого 400 респонденттердин ичинен 198 респондент (48,5%) "болушу мүмкүн", 72 респондент (18%) "ооба" деп жооп берди, 99 респондент (24,7%) жооп берүүдөн кыйналышты, 17 респондент (4,2%) "жок" деп жооп берди жана 18 респондент (4,5%) жооп беришкен жок. Ошентип кыйла көбүрөөк сандагы респонденттер дин аралашпагандык жана динчилдиктин ортосундагы чыр-чатактын себеби ЖМК болушу мүмкүн деп эсептешет. Бул маалыматтар дин жана демократия маселелерин чагылдырууда ЖМКнын бүгүнкү күндөгү маанилүү ролун тастыктайт, себеби масс-медиа өз алдынча коомдун жашоосунун бардык чөйрөсүндө көпүрө болуп берет.

3-глава. ЖМКнын өкүлдөрү жана дин менен демократия маселелерин чагылдыруу: маектердин натыйжалары

ЖМКнын дин маселесин чагылдыруудагы ролун терең изилдөө үчүн атамекендик масс-медиянын өкүлдөрүнөн тереңдетилген 17 маек алынган. Атайын иштелип чыккан инструментарий жалпыга маалымдоо каражаттарынын жалпы тенденциясын аныктаган төмөндөгүдөй негизги багыттарды киргизген:

- ЖМКнын өкүлдөрүнүн негизги мүнөздөмөлөрү;
- Материалдарды даярдоо жана жарыялоо жол-жоболору;
- ЖМКнын ишмердиги жана дин жаатындагы мамлекеттик саясат;
- Идеологиялык артык көрүүлөр, көз караштар жана ынанымдар.

3.1. ЖМКнын өкүлдөрү

Респонденттердин тизмесине төмөнкүлөр киргизилди:

- Түштүк аймагы боюнча ЖМК кызматкерлеринин Кесиптик бирлигинин өкүлү – 1;
- Оштогу "Акипресстин" журналисти – 1;
- Бишкектеги "Акипресстин" журналисти – 1;
- Оштогу "Азаттыктын" аймактык корреспонденти – 1;
- Бишкектеги "Азаттыктын" башкы редактору – 2;
- Бишкектеги "Азаттыктын" журналисттери – 2;
- "Азия ТВ" телеканалынын журналисттери – 1;
- КТРКнын журналисттери – 2;
- "Биринчи радионун" журналисттери – 2;
- КТРКнын мурдагы журналисттери – 2;
- ВВСнин корреспонденти – 1;
- "Марал FM" радиосунун журналисти – 1.

3.2. Материалдарды даярдоо жана жарыялоо жол-жоболору

ЖМКнын өкүлдөрү материалдарды даярдоо жол-жобосу журналистиканын жалпы стандарттарына жана принциптерине негизделгендигин белгилешкен. Ошондой эле, алгач материалды жарыялоодон мурда редакциялык жамаат аны кылдаттык менен изилдейт, анализдейт жана ошондон кийин гана чыгара тургандыгы айтылган.

"Азаттыктын" журналисттери башка ЖМКдан айырмаланып алардын редакциясында дин жаатында адис (теолог) иштей тургандыгын белгилешкен. Материалды жарыялоого даярдоо жол-жобосунун өзүнө эле аз эмес убакыт кетет, анткени бардык юридикалык жана журналисттик аспектилер текшерилет. Ошондой эле журналистиканын негизги принциптерине, башкача айтканда, жарандардын укуктарын сактоого, такталган маалыматка, окуяларды объективдүү чагылдыруу, журналисттин кесиптик чынчылдыгына текшерүү жүргүзүлөт (2018-ж., 22-мартындагы маек).

Ошондой эле "Азаттыктын" өкүлдөрү журналисттер тарабынан ар түрдүү темадагы жана өзгөчө дин маселелерин чагылдырууда адам укуктарын коргоонун маанилүүлүгүн белгилешет. "Азаттыктын" башкы редактору мына мындай деген:

"...Менин негизги максатым – дин темасындагы талкуулоонун бардык катышуучуларынын укуктарын сактоо жана балансты кармап туруу. Эгерде адамда тигил же башка динди тутууга карата белгилүү көз карашы болсо, алар кандай туура деп эсептешсе биз ошондой чагылдырууга аракеттенебиз, себеби дин тутуу – бул ошол адам укуктарынын бири да" (2018-ж., 27-мартындагы маек).

Журналисттердин бири айткандай, дин боюнча теманы даярдоого бир айдан кем эмес, керек болсо андан көп убакыт кетет, себеби бул ийне-жибине чейин изилдөөнү талап кылган абдан так жана көрүнүктүү тема. Башка журналист жарыялоолордо диний жана башка белгилери боюнча кандайдыр бир кодулоого жол бербөө керек экендигин баса белгилеген. Өздөрүнүн ишмердигиндеги маанилүү критерийлердин жана принциптердин бири деп журналисттер балансты камсыз кылуу деп аташкан (2018-ж., 27-марттагы маек).

Айрым авторлор өздөрүнүн материалдарын жарыялоодон мурда аларды илимий методологиянын жардамы менен изилдешет. Атамекендик журналист Мыктыбек Арстанбек мындай деп белгилейт:

"Мен, мисалы, илимий методологияга таянам. Илим деген эмне? Бул изилдөө, талдоо, түшүнүү. Эң негизгиси – маалымат анык болушу керек".

Арстанбектин пикири боюнча,

"объективдүүлүк аныктыкты божомолдойт: бул журналистке жагабы же жокпу ал аны камсыз кылууга тийиш. Мына ошол объективдүүлүк принциби. Тигил же башка экспертти маекке чакыруу жана алардын пикирин жарыялоо – бул объективдүүлүк эмес, жөн гана инструмент".

"Марал FM" радиосунун өкүлдөрүнүн бири

"Дин боюнча материалдарды даярдоодо радионун журналисттери КР УКМКнын пресс-кызматынын пресс-релиздерине негиз кылып алышат. Бул органдын пресс-кызматынын кызматкерлери динге тиешелүү материалдарды аларга күн сайын жөнөтүп турушат" деп белгилеген. Белгиленгендей, УКМКнын пресс-кызматынын материалдарынын негизинде журналисттер анык маалыматты табышат. "Алар бизге мындай билдирүүлөрдү беришет, мисалы, Октябрь райондук соту "Якын-инкар" диний уюму экстремисттик болуп саналат деген чечим чыгарды, – деп журналист айтып берди. – Биз, уюм кайсы жылдан баштап өзүнүн ишмердигин жана башка мыйзамсыз иштерин жүзөгө ашырып жаткандыгын аныктайбыз, андан кийин гана материалды чыгарабыз".

"Азаттыктын" өкүлү 2014-жылдан бери ислам маселелерин, Фергана өрөөнүнүн, Тажикстандын, Кыргызстан калкынын, ошондой эле Россия жана Украинага кетип жаткан мигранттардын радикалдашуу факторлорун белгилөө менен анын радикалдашуусунун себептерин табууну чагылдыруу менен алектене тургандыгын айтып берген. Материалдар негизинен даректүү мүнөздү алып жүрөт, бардыгы "Азаттык" сайтында жайгаштырылат. Анын программаларынын 80%ке жакыны жөнөкөй адамдарга, анын ичинде Ирак, Сирияга кетип калгандардын жакындарына арналган.

"Динчил адамдар журналисттерди коркутуп жана аларды сабаган учурлар болот, – деп журналист кошумчалаган. – Эң башкы маселени аткаруу үчүн коомго жана мамлекетке анык маалыматты гана эмес, терең анализдөөнүн жыйынтыктарын да жеткирүү үчүн кыйынчылыктарды жана сыноолорду жеңүүгө туура келет".

ЖМКнын өкүлдөрү диндин эң эле маанилүү маселелерин ачып көрсөтүүгө эксперттерди тарта тургандыгын белгилешти. Мисалы, Коомдук телерадиоберүүлөр корпорациясы (КТРК) Муфтияттын, Дин иштери боюнча мамлекеттик комитеттин өкүлдөрүн, бул жааттагы башка белгилүү эксперттерди талкуулоого тез-тезден чакырып турат.

КТРК, "Азаттык", "Биринчи радио", "Азия ТВ" сыяктуу жалпыга маалымдоо каражаттарынын дин боюнча өздөрүнүн рубрикалары бар. Мындан сырткары, айрым ЖМК дин маселесин чагылдырууда журналисттердин компетенттүүлүк маселесин чечүү үчүн тренингдерди жана семинарларды өткөрүшөт. Ошого карабастан, айрым журналисттер диний тематиканы чагылдырууда журналистиканын негизги принциптерин сактабоо, КРнын Журналистинин этика кодексин жана башка бузуу сыяктуу олуттуу кемчиликтерди көрсөтүшкөн (контент-анализ жөнүндө бөлүктү кара).

Балансты сактоо жөнүндө журналисттин алтын эрежесин айрыкча белгилеп жатып, бардык сурамжылоого катышкандар материалдардын ар тараптуулук принцибинин сакталышын белгилешкен, бирок муну менен бирге, кээде диний курч маселелерди талкуулоодо аларда жеке ынанымдарды жана артык көрүүлөрдү айтуу каалоолору пайда болгондугун танышкан жок.

Ошондой эле маектин жүрүшүндө ар бир ЖМК жарыялоодо өздөрүнүн принциптерин жетекчиликке ала тургандыгы билинген. Мисалы, "Азаттык" негизинен дин аралашпагандык принциптерине басым жасайт. КТРКнын өкүлдөрү дин жаатындагы мамлекеттик саясаттын ролу чоң деп белгилешет, бул жөнүндө ktrk.kg веб-сайтынын контент-анализинин жыйынтыктары далилдейт, ага ылайык материалдардын негизги бөлүгү бул жааттагы мамлекеттик саясатка гана тиешелүү болот.

Ошентип, журналистиканын негизги стандарттары жана принциптеринин болгондугуна карабастан, ар бир ЖМКнын дин маселелерин чагылдырууга өзүнүн көз карашы бар.

Тереңдетилген интервьюнун көпчүлүк катышуучулары дин маселелерин чагылдырган жана бул жаатта адис болуп эсептелген журналисттердин эң эле аз санын бир нече ирет көрсөтүшкөн. Эсептөөлөргө ылайык, мындайлар болжолу менен журналисттердин жалпы санынан 4-5%ин түзөт.

Мамлекет ЖМКнын иштөөсү үчүн негизги багыттарды Дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын концепциясында көрсөткөн, дин маселелерин чагылдырууда ата мекендик жалпыга маалымдоо каражаттары ошого негизделиши керек экендигин белгилей кетүү зарыл. Жалпысынан ата мекендик журналистиканын бул чөйрөдөгү абалы өтө эле канааттандыраарлык эмес көрүнөт. Мунун негизги себеби журналисттердин арасынан дин боюнча адистердин жетишсиздиги болуп калууда.

3.3. ЖМКнын ишмердиги жана дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясат

ЖМКнын мамлекеттик саясаттан көз карандылыгын баалоо үчүн респонденттерге төмөнкүдөй суроо берилген: дин маселелерин чагылдырууда ЖМКнын ишмердиги мамлекеттик саясаттан канчалык көз каранды? Журналисттер арасында бул тууралуу бирдиктүү пикир жок болуп чыкты. Көптөр журналистика мамлекеттик саясаттын жана саясий күчтөрдүн таасири алдында болушу керек дегенге ишенишет. Башкалары мамлекеттин коопсуздугу үчүн ЖМК өлкөнүн Конституциясынын алкагынан чыкпоосу, укуктук-ченемдик актыларды бузбоосу керек деп өзгөчө белгилешкен.

Кыргызстандын аймагында ар түрдүү ЖМКлар бар, мисалы, мамлекеттик саясаттан көз каранды болбогон коммерциялык эмес эл аралык ЖМК. Алардын биринин өкүлү – "Азаттык"

радиосу, "кандай ЖМК болбосун журналистиканын негизги принциптерин кармануу менен мамлекеттик саясатка караштуу болушу керек", – деп белгиледи.

Айрым журналисттер 2014-жылы Дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын концепциясын³⁹ кабыл алгандан кийин жергиликтүү журналисттер өздөрүнүн вазийпасына карабастан, өлкөдөгү жалпы диний кырдаалга жана динге көңүл буруп башташты. Мында исламдын багыттарынын бирин (мазхабдарды) аныктаган Концепция кабыл алынганына карабастан, журналисттер бир катар учурларда ага жетиштүү көңүл бурбай келет. "Азаттыктын" өкүлүнүн сөздөрү боюнча, "мамлекет тарабынан кабыл алынган чараларга карабастан, айрым ЖМКнын журналисттери жана "кожоюндары" көңүл бурушпайт, жөн эле исламдын төрт мазахабдарынын ортосундагы айырманы көрүшпөйт" (2018-ж., 27-мартындагы маек, Бишкек).

Эксперттик маектин катышуучуларынын бири, ЖМК бүгүн түздөн-түз мамлекеттик саясаттан көз каранды экендигине ишенет. "Азыр журналисттер материалдарды пресс-релиздердин негизинде, аларды керек болсо редакциялашпай эле коюшат", – деп түшүндүрөт ал (2018-жылдын 26-мартындагы маек). Эскерте кетсек, сурамжылоо мезгилинде айрым ЖМКнын өкүлдөрү маалыматты негизин пресс-релизден алыша тургандыгын, аны эң эле анык деп эсептешерин белгилешкен.

Сурамжылоонун ошол эле катышуучусу кошумчалаган: "Журналисттердин үч негизги принциптери болушу керек: маалымдоо, талдоо жана түшүнүү. Бүгүнкү журналисттерде тилекке каршы, бул принциптер жок, иштешпейт. Компетенттүүлүк жок. Батыш журналистикасынын үлгүсү маалымат керектөөчүлөрдүн табитин бузду. Мындай абалдан чыгуу үчүн биз өзүбүздүн улуттук журналистикабызды, башкача айтканда, кандайдыр бир динди же кызыкчылыктарды эмес, Кыргызстандын элинин улуттук баалуулуктарын чагылдырган ушундай институтту түзүшүбүз керек. Советтер Союзунун мезгилинде бул баалуулуктарды сактаган ушундай журналистика болгондугун бул жерден констатациялагым келип турат" (2018-жылдын 26-мартындагы маек).

Эгерде жогоруда айтылгандарга таянсак, ата мекендик журналистиканын тарыхый жактан түзүлүү этаптарын Кыргызстандын элинин улуттук жана салттуу баалуулуктарын, ошондой эле Кыргызстандын татаал тарыхый жолун эске алуу менен заманбап журналистиканын үгүлөрүн ата мекендик ЖМКлар адаптациялоого тийиш, биздин оюбузча ошондо гана ата мекендик журналистика дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууну жөнгө сала алат.

Сурамжылоодо катышкан КТРКнын өкүлдөрү дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты бул темадагы жарыялоолордо эске алуу зарыл экендигин баса белгилешти.

Журналисттерге "Өзүн цензуралоо" сыяктуу фактордун таасири жөнүндө дагы көрсөтүп өтүү керек. Журналисттер белгилегендей, материалды даярдоо учурунда эки коркунуч бар: биринчиси – бул туура эмес маалымат жарыялоо болушу мүмкүн, экинчиси – диний ишмерлердин материалга кескин реакциясы. Диний ишмерлерди жана уюмдарды сындаганы үчүн алардын жактоочулары журналисттарди сабаган учурлар да болгон.

Ошондой эле дин темасындагы айрым жарыялоолордо сүрөттөр, айтуулар, коомду тынчын ала тургандай теманы коюу, ошондой эле бул диндин алкагына таптакыр туура келбеген "экстремизм", "фанатизм", "террор" терминдерин исламдын негизги түшүнүгү катары пайдаланыла тургандыгы белгиленген.

Дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышуу боюнча КТРКнын өкүлү мындай пикир алышууну жөнгө салуу мамлекет жана жарандык коомдун ЖМКнын ишмердигине активдүү көмөк көрсөткөндө, ошондой эле укук коргоо органдары жана улуттук коопсуздук органдары менен тыгыз кызматташууда гана болушу мүмкүн деп эсептейт.

39. 2014-2020-жж. Кыргыз Республикасынын диний чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2014-жылдын 14-ноябрындагы №203 жарлыгы менен бекитилген. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/68294>

3.4. Идеологиялык артыкчылыктар, көз караштар жана ынанымдар

Динчилдердин сезимине тийишпестен, алар ишенген нерсеси жашоосунан да маанилүү болуп калышы мүмкүн болгондор үчүн дин тематикасын чагылдырууда журналисттен өзгөчө кылдаттык талап кылынат.

Изилдөөчү топтун алдында төмөнкүдөй суроолорго жооп алуу милдети турган: *ЖМКнын өкүлдөрү өздөрүнүн ынанымдарынан жана көз караштарынан канчалык көз каранды? Дин маселелерин чагылдырууда ЖМКнын өкүлдөрүнүн өздөрүнүн идеологиялык артыкчылыктары орундуубу?*

Эксперттик маектин жыйынтыгы боюнча ЖМКнын өкүлдөрү өздөрүнүн иштеринде журналистиканын негизги принциптерине таяна тургандыгын белгилеп кетүүгө болот. Белгиленген учурларда да редакциялык саясат сакталышы керек.

25 жылдык стажы бар редактор-журналист журналистиканын негизги принциптери ар кандай материалдарды даярдоодо бузулбашы керек деп жооп берди.

"Материалдардын үстүндө иштеп жатып, мен өзүмдүн пикиримди, ынанымдарды, идеологиялык артыкчылыктарды таңуулоого укугум жок. Менин жалпыга маалымдоо каражаттарында иштөө стажым жалпы жолунан 25 жылды түзөт. Бул убакыт аралыгында менде калыстык, объективдүүлүк, тең укуктуу сактоо сыяктуу негизги принциптер сиңип калган жана мен аларды дин маселелерин чагылдырууда карманам".

Окшош пикирди башка журналист да карманат:

"Үч негизги дүйнөлүк дин бар: буддизм, христианчылык жана ислам. Эгерде журналист бул диндер тууралуу көрсөтүүнү алып барып жатса, ал ага жакын деп эсептеген кимдир-бирөөнүн тарабын албоого аракет кылышы керек".

Ушундай эле өңүттө ЖМКнын дагы бир өкүлү пикирин билдирди:

"Менин позициям – менин сүйлөшүү чөйрөмдө гана роль ойнойт, бирок менин кесибимде эмес. Үйдө мен өзүмдүн идеологиялык артыкчылыктарымды пайдалана алам, бирок жумушта мен журналистмин".

Маселени башка ракурстан карап жатып, эгемендүүлүк алган учурдан баштап өлкөдө жана анын көптөгөн институттарында идеологиялык вакуум байкалып жаткандыгын белгилей кетүү зарыл. "Биздин өлкөдө идеология жок, биз муну билебиз, ошондуктан ЖМК идеологиялык артыкчылыктарды колдонбойт", – дейт журналисттер.

Азыркы кездеги тенденциялардын бири – көптөгөн журналисттер кирешелерин көбөйтүү жана өздөрүнүн басылмаларынын рейтингин жогорулатуу үчүн сенсациялык материалдар үчүн иштеп жатышкандыгында. Бул дагы кандайдыр бир идеологиянын жоктугуна байланыштуу. ЖМКлар өздөрүнүн артыкчылыктарына, анын ичинде басылма үчүн пайдалуу болгон, окурмандардын кеңири чөйрөсүн өзүнө тарткан сенсациялык материалдарга топтолгон.

Алынган жооптор боюнча журналисттер алардын басылмаларындагы идеологиялык артыкчылыктардын жоктугун констатациялаган жана мындай шарттарда башкысы калыс болуу жана эч убакта өзүнүн жеке пикирин жана ынанымдарын таңуулабоо керек. Андан дагы динди чагылдыруу кылдаттыкты талап кылган татаал темалардын бири болуп калууда.

Корутунду

Албетте, Кыргызстандын дин жааты ар түрдүү радикалдуу диний идеологияларды жайылтып келген жалпы дүйнөлүк тенденция менен шартталган ааламдашуунун чакырыктарынын жана коркунучтарынын таасирлерин кечирип жаткан мезгилде, ошондой эле демократиялык баалуулуктарды жана институттарды түзүү шарттарында ЖМК маанилүү роль ойнойт. Кабинеттик изилдөөнүн негизинде Кыргызстанда жалпыга маалымдоо каражаттары аркылуу дин маселелерин чагылдырууга тиешелүү төмөндөгүдөй тыянактар чыгарылды:

1. Биз тандаган azattyk.org, ktrk.kg жана 24.kg электрондук ЖМК дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясат, билим берүү жана дин, диний кырдаал, улуттук коопсуздук (атап айтканда – экстремизм, радикализм, терроризм, сириялык чыр-чатак), диний уюмдар, адам укуктары жана башка ушул сыяктуу маселелерди чагылдырат.

2. Дин темасын чагылдырууда "Азаттык" радиосу дин аралашпаган жана демократия принциптерин көбүрөөк карманат. Тактап айтканда, экстремизмдин, радикализмдин себептери жана факторлору, согуш аракеттерине катышуу үчүн Сирияга кыргызстандыктарды жөнөтүүнүн себеби жана факторлору анализделет. Бир катар жарыялоолордо Дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын концепциясынын негизги багыттары козголгон, атап айтканда, диний уюмдардын ишмердиги, дин жана дин таануу боюнча билим берүү. Изилденген жарыялоолордун көпчүлүгү (77,5%) – аналитикалык жарыялоо, бул компетенттүүлүктү жана кесипкөйлүктү далилдейт. Жаңылыктар материалдары алда канча аз – 16,5%, калгандары 6%ы – блоггерлердин материалдары. Жалпысынан "Азаттыктын" өкүлдөрү КРнын Журналисттинин этика кодексин, ошондой эле журналистиканын негизги принциптерин сакташат. Тандалып алынган үч сайттан azattyk.org дин боюнча эксперттерди башкалардан көбүрөөк тартышкандыгы белгилүү болду. Кемчиликтерге негизинен Этика кодексинин 10–жана 17-беренелериндеги жоболордун сакталбашы кирет. Суралжмылангандардын арасынан Бишкекке карганда (3%) Ошто (26,2%) сайттын окурмандары көбүрөөк болуп чыккан.

3. Коомдук телерадиоберүүлөр корпорациясынын сайтындагы анализденген жарыялоолордун көпчүлүгү дин жаатындагы мамлекеттик саясатка тиешелүү. Бул, албетте, коомдук берүүлөрдү жүзөгө ашырган мамлекеттик статусу бар ЖМК болгондугуна байланышкан. Жалпысынан ktrk.kg веб-сайтында жаңылыктар жарыялоолору басымдуулук кылат – 65,5%. Аналитикалык материалдардын үлүшү – 29,7%, бул журналисттердин дин маселелеринде компетенттүүлүгүнүн төмөн деңгээлин далилдейт. Кабинеттик изилдөөлөрдүн жыйынтыгы КТРКнын өкүлдөрүнүн журналистиканын негизги ченемдеринде маанилүү бузуулар бар экендигин тастыктады. Бишкек жана Ош шаарынын суралган респонденттеринин ичинен алтоо (3%) гана дин темасы боюнча маалыматты КТРКдан алышат. Дин аралашпаган прессанын жарыялоолорунан конфессиялык ЖМКнын аудиториясы Кыргызстандын заманбап коомунда диндин орду жана ролу жөнүндө жетишерлик толук түшүнүк алышпайт.

4. 24.kg маалымат агенттигинин сайтындагы жарыялоолордун негизги бөлүгүн жаңылыктар түзөт, бирок аналитикалык материалдар да кездешет. Аналитикалык макалаларды даярдоодо маалымат агенттиги актуалдуу тема боюнча пикирлер балансынын принцибин карманышат. Күчтүү жактардын арасынан материалдардагы эксперттердин пикирине шилтемелерди атасак болот. Белгиленген изилдөөлөрдүн жыйынтыктарына негизделген макалалар бар, иштөөнүн бул ыкмасы журналисттердин материалдар менен иштөөсүндө алардын компетенттүүлүгүн көрсөтөт. 24.kg сайтында дин темасы боюнча маалыматты суралгандардын ичинен ону (4%) гана алат.

5. Сурамжылоонун жыйынтыгы боюнча респонденттердин көпчүлүгү (63%ы) дин темасы боюнча маалыматты интернеттен ала тургандыгы белгилүү болду. Материалды окуп чыгуудан мурда респонденттер дин боюнча материалдар жарыяланган белгилүү сайттарды тандоодо анын булактарына көңүл бурушат. Көпчүлүгү, негизинен ислам темасындагы маалыматтарды "Насаат медиа" порталындагы видеоматериалдардан алыша тургандыгын белгилешкен. Респонденттер үчүн дин боюнча эксперттердин пикирлери бир кыйла маанилүү ролду ойнойт. Ошондой эле алар дин жөнүндө маалыматты китептерден, журналдардан, мечиттен алыша тургандыгын белгилешкен. Суралгандардын 3,5%ы гана мындай маалыматты телеберүүлөрдөн алышат. Оштогу респонденттердин көпчүлүгү негизинен дин жөнүндө материалдарды кыргызча, Бишкекте орусча окушат.

6. Көпчүлүк респонденттер (48,5%ы) ЖМК конструктивдүү пикир алышууну жөнгө сала алат же тескерисинче, дин аралашпаган жана динчилдиктин ортосунда чыр-чатактын себеби болушу мүмкүн деп эсептешет. Бул дин жана демократия маселелерин чагылдырууда ЖМКнын маанилүү ролун тастыктайт.

7. Тереңдетилген маектин бардык катышуучулары дин маселелерин чагылдырууда журналист карманышы керек болгон журналистиканын негизги принциптери жана стандарттарын көрсөтүшкөн. Мында ар бир ЖМКда мындай жарыялоолорго карата өзүнчө көз караш бар (контент-анализдин жыйынтыктарын кара). Ошондой эле журналисттердин пикиринде дин боюнча материалдарда анык маалыматтар пайдаланылуусу өтө маанилүү. Алардын арасынан айрымдары ишенимдүү булак катары КРнын УМККнын пресс-релиздерин пайдалана тургандыгын айтышкан.

8. Маектин бардык катышуучулары журналисттердин жеке ынанымдары жана көз караштары алардын макалаларында чагылдырылбашы керек экендигин белгилешкен. Белгиленген учурларда ЖМКнын редакциялык саясаты сакталышы керек. Сенсациялык материалдарга көңүл бургандыкты журналисттер идеологиянын жоктугу жана басылманын кирешесин жана рейтингин жогорулатуу менен түшүндүрүшөт.

9. Журналисттердин ЖМКнын мамлекеттик саясаттан көз карандылыгы боюнча бирдиктүү пикири жок. Кээ бирлери ЖМК мамлекеттик саясатка үстөмдүк кылууга жана саясий күчтөрдүн таасиринен жогору болууга тийиш дегенден сырткары, журналистиканын мурдатан бар болгон принциптерин карманышы керек экендигин белгилешет. Башкалары ата мекендик ЖМК бүгүн толугу менен мамлекеттик саясаттан көз каранды экенине ынанышат. Жергиликтүү ЖМК алардын вазийпасына карабастан, 2014-жылы Дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын концепциясын кабыл алгандан кийин өлкөдөгү диний кырдаалга жана жалпы динге көңүл бурула баштагандыгы да белгиленет.

10. Ата мекендик ЖМКлар ата мекендик журналистиканын калыптануусунун тарыхый этаптарын, Кыргызстандын элинин улуттук жана салттуу баалуулуктарын, ошондой эле Кыргызстандын тарыхый жолун эске алуу менен заманбап журналисттик үлгүлөрдү адаптациялоосу зарыл. Ошол учурда гана ата мекендик журналистика дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууну жөнгө сала алат деп эсептешет маектин катышуучулары.

11. Дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууну куруу – ЖМКнын ишмердигине мамлекет жана жарандык коом активдүү көмөк көрсөтүп, ошондой эле укук коргоо органдары жана улуттук коопсуздук органдары менен тыгыз кызматташканда гана мүмкүн.

12. Тереңдетилген маектин көпчүлүк катышуучулары журналисттердин арасында дин боюнча адистердин саны өтө аз экендигин бир нече ирет көрсөтүшкөн, ал болсо калемдештердин бардык жалпы санынын 4-5%ын түзөт. Дин маселесин чагылдырууда журналисттердин компетенттүүлүк маселесин чечүү үчүн айрым ЖМКлар тренингдерди жана семинарларды өткөрүшөт.

Иште пайдаланылган булактар

1. 2014-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/68294>
2. "Кыргыз Республикасынын Коомдук телерадиоберүү корпорациясы жөнүндө" 2011-жылдын 21-декабрындагы Кыргыз Республикасынын Мыйзамы: http://www.ktrk.kg/static/files/zakon_ru.pdf
3. Диний фактордун Кыргызстандагы социалдык-саясий кырдаалга тийгизген таасири. Социологиялык изилдөө Б.: 2016. 205-б. <http://religion.gov.kg>
4. <http://www.gezitter.org>
5. <https://www.rferl.org>
6. https://ria.ru/lenta/organization_Rossija_segodnja/
7. <https://24.kg>
8. <https://www.azattyk.org>
9. <http://argument.kg/>
10. <http://ktrk.kg/>

Тиркеме

Эксперттик маектердин суроолору

1. Дин маселелерин чагылдырууда, ошондой эле дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышууну курууда ЖМКнын ролун кандай баалайсыз?
2. ЖМКнын өкүлү катары Кыргызстандагы дин маселелерин чагылдырган тенденцияны кандай баалайсыз жана кандай мүнөздөмө бересиз?
3. Дин маселелерин чагылдырууда ЖМКнын ишмердиги дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттан канчалык көз каранды?
4. Сиздин уюмуңузда дин кандай орунду ээлейт? Эгерде белгилүү бир орунду ээлесе, бул эмнеге байланыштуу?
5. Дин маселелерин канчалык көп чагылдырып турасыз? Бул эмнеге байланыштуу? Дин боюнча материалдарды даярдоодо мамлекеттин укуктук ченемдик актыларына шилтеме жасайсызбы?
6. Жарыялоого чейинки дин жөнүндө материалдарды даярдоо жол-жобосу жөнүндө айтып бере аласызбы? Сиздин уюмуңузда так эле дин темасын чагылдырууга тиешелүү ченем жана эрежелер барбы?
7. ЖМКнын өкүлдөрү өздөрүнүн ынанымдарынан жана көз караштарынан канчалык деңгээлде көз каранды?
8. Дин маселелерин чагылдырууда ЖМКнын өкүлдөрүнүн өздөрүнүн идеологиялык артык көрүүлөрү орун алганбы?
9. Дин аралашпаган өлкөдө дин маселелерин чагылдырууда дин жана демократиянын ортосундагы балансты кандайча сактап турасыз?
10. Бул тематикадагы материалдарды жарыялоо үчүн дин маселелеринде заманбап журналисттердин компетенттүүлүгү жетиштүүбү, сиз кандай деп ойлойсуз? ЖМКнын өкүлдөрү дин маселелерин сапаттуу чагылдыруу үчүн атайын даярдоодон өтүшөбү? (семинарлар, тренингдер, тажрыйба алмашуу жана б. у. с.)
11. Акыркы беш жылда дин темасындагы жарыялоолордо эмне өзгөрдү жана кандай өзгөчөлүктөрү бар?

Сурамжылоонун жыйынтыктары

БИШКЕК

Респонденттердин жаш курагы	Саны	%
16-28	186	93,0
29-35	12	6,0
36-50	2	1,0
Бардыгы	200	100,0

ОШ

Респонденттердин жаш курагы	Саны	%
16-28	184	92,0
29-35	9	4,5
36-50	7	3,5
Бардыгы	200	100,0

Дин боюнча маалыматты кайсыл ЖМКнан алганыңызды атаңыз?

Бишкек

	Жыштыгы	Пайызы	Чыныгы пайызы
Аракет. Албайм	10	5,0	5,7
Интернет-сайттар	53	26,5	30,5
Соцтүйүндөр	18	9,0	10,3
ТВ	6	3,0	3,4
«Насаат медиа»	34	17,0	19,5
«Азаттык»	6	3,0	3,4
«Спутник»	2	1,0	1,1
24.kg	3	1,5	1,7
КТРК	2	1,0	1,1
Журналдар, газеталар	2	1,0	1,1
Китептер	17	8,5	9,8
Башкалар	6	3,0	3,4
muftiyat.kg	9	4,5	5,2
Мечит	4	2,0	2,3
ЭлТР	2	1,0	1,1
Бардыгы	174	87,0	100,0
Жок Система	26	13,0	
Бардыгы	200	100,0	

Ош

	Жыштыгы	Пайызы	Чыныгы пайызы
Аракет. Албайм	9	4,5	5,2
Интернет-сайттар	34	17,0	19,8
Соцтүйүндөр	7	3,5	4,1
ТВ	3	1,5	1,7
«Насаат медиа»	22	11,0	12,8
«Азаттык»	39	19,5	22,7
«Спутник»	10	5,0	5,8
24.kg	7	3,5	4,1
КТРК	4	2,0	2,3
Журналдар, газеталар	1	0,5	0,6
Китептер	25	12,5	14,5
Башкалар	7	3,5	4,1
muftiyat.kg	1	0,5	0,6
Мечит	2	1,0	1,2
ЭлТР	1	0,5	0,6
Бардыгы	172	86,0	100,0
Жок Система	28	14,0	
Бардыгы		100,0	

БИШКЕК

ktrk.kg сайтындагы дин маселелерин чагылдырууну кандай баалайсыз?

	Ачыктык	Нейтралдуулук	Сабаттуулук	Конструктивдүүлүк
N Аракет.	200	200	200	200
Жок	0	0	0	0
Орточо	3,37	3,39	3,55	3,38

azattyk.kg сайтындагы дин маселелерин чагылдырууну кандай баалайсыз?

	Ачыктык	Нейтралдуулук	Сабаттуулук	Конструктивдүүлүк
N Аракет.	200	198	200	200
Жок	0	2	0	0
Орточо	4,05	3,79	3,89	3,99

sputnik.kg сайтындагы дин маселелерин чагылдырууну кандай баалайсыз?

	Ачыктык	Нейтралдуулук	Сабаттуулук	Конструктивдүүлүк
N Аракет.	200	200	200	200
Жок	0	0	0	0
Орточо		4,26	4,20	4,31

24.kg сайтындагы дин маселелерин чагылдырууну кандай баалайсыз?

	Ачыктык	Нейтралдуулук	Сабаттуулук	Конструктивдүүлүк
N Аракет.	200	200	200	200
Жок	0	0	0	0
Орточо			4,51	4,43

ОШ

ktrk.kg сайтындагы дин маселелерин чагылдырууну кандай баалайсыз?

	Ачыктык	Нейтралдуулук	Сабаттуулук	Конструктивдүүлүк
N Аракет.	200	200	200	200
Жок	0	0	0	0
Орточо		3,98	4,00	4,18

azattyk.kg сайтындагы дин маселелерин чагылдырууну кандай баалайсыз?

	Ачыктык	Нейтралдуулук	Сабаттуулук	Конструктивдүүлүк
N Аракет.	200	200	200	200
Жок	0	0	0	0
Орточо	4,27	3,97	4,17	3,96

sputnik.kg сайтындагы дин маселелерин чагылдырууну кандай баалайсыз?

	Ачыктык	Нейтралдуулук	Сабаттуулук	Конструктивдүүлүк
N Аракет.	200	200	200	200
Жок	0	0	0	0
Орточо	4,55	4,48	4,50	4,60

24.kg сайтындагы дин маселелерин чагылдырууну кандай баалайсыз?

	Ачыктык	Нейтралдуулук	Сабаттуулук	Конструктивдүүлүк
N Аракет.	200	200	200	200
Жок	0	0	0	0
Орточо	4,78	4,69	4,72	4,73

БИШКЕК

Статистика

	Шкала боюнча баалаңыз (ЖМК мүнөзү боюнча таасирдүүлүгүн), Кыргызстандагы дин жана демократиянынын өз ара аракеттешүүсүндөгү ролу?	Шкала боюнча баалаңыз (ЖМК деңгээли боюнча таасирдүүлүгүн), Кыргызстандагы дин жана демократиянынын өз ара аракеттешүүсүндөгү ролу?
N	200	200
Аракет.		
Жок	0	0
Орточо	3,28	3,58

Кыргызстандагы дин жана демократиянынын өз ара аракеттешүүсүндөгү ролу канчалык? Шкала боюнча баалаңыз (ЖМКнын мүнөзү боюнча таасирдүүлүгү).

	Жыштыгы	Пайыздар	Колд. пайыз	Жалпы пайыз
Аракет. Аябай жаман	14	7,0	7,0	7,0
Жаман	8	4,0	4,0	11,0
Жаман деп ойлойм	24	12,0	12,0	23,0
Нейтралдуу	76	38,0	38,0	61,0
Жакшы	44	22,0	22,0	83,0
Мыкты	8	4,0	4,0	87,0
Жооп бере албайм	26	13,0	13,0	100,0
Бардыгы	200	100,0	100,0	

Кыргызстандагы дин жана демократиянынын өз ара аракеттешүүсүндөгү ролу канчалык? Шкала боюнча баалаңыз (ЖМКнын деңгээлдер боюнча таасирдүүлүгү).

	Жыштыгы	Пайыздар	Колд. пайыз	Жалпы пайыз
Аракет. Аябай жаман	12	6,0	6,0	6,0
Жаман	8	4,0	4,0	10,0
Жаман деп ойлойм	14	7,0	7,0	17,0
Нейтралдуу	79	39,5	39,5	56,5
Жакшы	33	16,5	16,5	73,0
Мыкты	14	7,0	7,0	80,0
Жооп бере албайм	40	20,0	20,0	100,0
Бардыгы	200	100,0	100,0	

ОШ

Статистика

	Шкала боюнча баалаңыз (ЖМК мүнөзү боюнча таасирдүүлүгүн), Кыргызстандагы дин жана демократиянынын өз ара аракеттешүүсүндөгү ролу?	Шкала боюнча баалаңыз (ЖМК деңгээли боюнча таасирдүүлүгүн), Кыргызстандагы дин жана демократиянынын өз ара аракеттешүүсүндөгү ролу?
N	198	198
Аракет.		
Жок	2	2
Орточо	3,23	3,41

Кыргызстандагы дин жана демократиянынын өз ара аракеттешүүсүндөгү ролу канчалык? Шкала боюнча баалаңыз (ЖМКнын мүнөзү боюнча таасирдүүлүгү).

		Жыштыгы	Пайыздар	Колд. пайыз	Жалпы пайыз
Аракет.	Аябай жаман	11	5,5	5,6	5,6
	Жаман	10	5,0	5,1	10,6
	Жаман деп ойлойм	37	18,5	18,7	29,3
	Нейтралдуу	65	32,5	32,8	62,1
	Жакшы	35	17,5	17,7	79,8
	Мыкты	20	10,0	10,1	89,9
	Жооп бере албайм	20	10,0	10,1	100,0
	Бардыгы	198	99,0	100,0	
Жок	Система	2	1,0		
Бардыгы		200	100,0		

Кыргызстандагы дин жана демократиянынын өз ара аракеттешүүсүндөгү ролу канчалык? Шкала боюнча баалаңыз (ЖМКнын деңгээлдер боюнча таасирдүүлүгү).

		Жыштыгы	Пайыздар	Колд. пайыз	Жалпы пайыз
Аракет.	Аябай жаман	8	4,0	4,0	4,0
	Жаман	4	2,0	2,0	6,1
	Жаман деп ойлойм	37	18,5	18,7	24,7
	Нейтралдуу	77	38,5	38,9	63,6
	Жакшы	26	13,0	13,1	76,8
	Мыкты	13	6,5	6,6	83,3
	Жооп бере албайм	33	16,5	16,7	100,0
	Бардыгы	198	99,0	100,0	
Жок	Система	2	1,0		
Бардыгы		200	100,0		

БИШКЕК

Сиз дин боюнча материалдарды алып жатканда эмнеге көңүл бурасыз?

		Жыштыгы	Пайыздар	Колд. пайыз	Жалпы пайыз
Аракет.	Материалдардын булактарына	77	38,5	41,4	41,4
	Тематикасына	49	24,5	26,3	67,7
	Жалпы көрүнүшүнө	6	3,0	3,2	71,0
	Дин боюнча эксперттердин баасына	44	22,0	23,7	94,6
	Жогоруда аталгандардын бардыгына	10	5,0	5,4	100,0
	Бардыгы	186	93,0	100,0	
Жок	Система	14	7,0		
Бардыгы		200	100,0		

ОШ

Сиз дин боюнча материалдарды алып жатканда эмнеге көңүл бурасыз?

	Жыштыгы	Пайыздар	Колд. пайыз	Жалпы пайыз
Аракет. Материалдардын булактарына	87	43,5	48,6	48,6
Тематикасына	30	15,0	16,8	65,4
Жалпы көрүнүшүнө	5	2,5	2,8	68,2
Дин боюнча эксперттердин баасына	38	19,0	21,2	89,4
Жогоруда аталгандардын бардыгына	11	5,5	6,1	95,5
Башка	8	4,0	4,5	100,0
Бардыгы	179	89,5	100,0	
Жок Система	21	10,5		
Бардыгы	200	100,0		

БИШКЕК

Сиз ЖМК – дин аралашпаган жана диний жамааттардын ортосундагы чырчатактын себеби болуп саналат деп эсептейсизби?

	Жыштыгы	Пайыздар	Колд. пайыз	Жалпы пайыз
Аракет. Жок	10	5,0	5,5	5,5
Мүмкүн	88	44,0	48,1	53,6
Ооба	48	24,0	26,2	79,8
Жооп бере албайм	35	17,5	19,1	98,9
4	2	1,0	1,1	100,0
Бардыгы	183	91,5	100,0	
Жок Система	17	8,5		
Бардыгы	200	100,0		

ОШ

Сиз ЖМК – дин аралашпаган жана диний жамааттардын ортосундагы чырчатактын себеби болуп саналат деп эсептейсизби?

	Жыштыгы	Пайыздар	Колд. пайыз	Жалпы пайыз
Аракет. Жок	7	3,5	3,5	3,5
Мүмкүн	106	53,0	53,3	56,8
Ооба	24	12,0	12,1	68,8
Жооп бере албайм	62	31,0	31,2	100,0
Бардыгы	199	99,5	100,0	
Жок. Система	1	,5		
Бардыгы	200	100,0		

4

Диний уюмдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ара аракеттешүүсү:
Кыргыз Республикасынын Чүй жана Талас областарынын мисалында диний уюмдардын жергиликтүү деңгээлде чечимдерди кабыл алуу процессине ыктымал таасирин тийгизүүнүн себептери жана мазмуну

Изилдөөчү топ:

Дмитриенко Анастасия, Сатаева Салтанат, Суран к. Миргуль, Тимур к. Асель.

Топтун насаатчысы:

Мирсайитов Икбалжан – Саясат таануу илиминин кандидаты, Интерньюс уюмунун регионалдык кеңешчиси.

РЕЗЮМЕ

Биз көптөгөн себептердин аракетин билебиз, бирок биз көптөгөн аракеттердин себебин билбейбиз

**Чарльз Калед Колтон, 1780-1832,
англис жазуучусу, табынуучу**

Бул отчет International Alertтин "Дин жана демократия боюнча конструктивдүү пикир алышуу" долбоорунун алкагындагы 2017-жылдын декабрынан 2018-жылдын майына чейинки мезгилде жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыктары боюнча даярдалган. Дин жана ынанымдар эркиндиги, диндин адамдардын жашоосундагы ролу, мамлекет менен дин институттарынын ортосундагы өз ара мамилелер жана диндерге карата мамлекеттик саясат жөнүндө ачык эл алдындагы пикир алышууну жана маселелерди талкуулоону колдоо - долбоордун максаты болуп саналат. Долбоор Европа Биримдигинин финансылык колдоосунда ишке ашырылууда. Долбоордун өнөктөшү - Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы "Ыйман" диний маданиятты өнүктүрүү коомдук фонду.

Макулдашылган методологияга ылайык жүргүзүлгөн изилдөөнүн алкагында ченемдик укуктук актылар, публикациялар жана ачык булактардан алынган материалдар, ошондой эле изилдөөнүн жүрүшүндө алынган сапаттык жана сандык маалыматтар изилденип, анализделип чыкты.

Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган маалыматтардын негизинде төмөнкүлөр таанылууга тийиш:

- Бардык сурамжыланган ЖӨБОлор болгон ыйгарым укуктарынын алкагында диний уюмдар менен өз ара аракеттенишет. Бир катар айылдарда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын башчыларынын жетекчилиги астында бийликтин жергиликтүү органдарынын, жергиликтүү коомдоштуктун өкүлдөрүнүн жана диний лидерлердин катышуусунда дин иштери боюнча коомдук комитеттер (платформалар) иштешет. Эреже катарында, бул платформалар радикализмге жана экстремизмге каршы аракеттенүүнү талкуулоо жана анын механизмдерин иштеп чыгуу, конфессиялар аралык чыр-чатактарды алдын алуу, сабырдуулукту колдоо боюнча иш-чараларды уюштуруу үчүн пайдаланылат.
- Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен диний уюмдардын өз ара аракеттешүү чөйрөсүндөгү абдан аярлуу маселелер болуп бюджетти бөлүштүрүү жана жер участкакторун бөлүп берүү маселелери саналат. Изилдөөлөрдүн жыйынтыктары боюнча бул маселелер боюнча чечимдерди кабыл алуу процессине таасир эткен негизги факторлордун бири болуп чечимди кабыл алган адамдын кесиптик сапаттары саналары аныкталды.

Изилдөөлөрдүн жыйынтыктары боюнча даректүү сунуштар иштелип чыкты, алардын негизгиси болуп жалпы эле коммерциялык эмес уюмдар жана диний уюмдар менен өз ара аракеттешүү маселелеринде ЖӨБОНун аброюн жогорулатуу саналат.

Тыянактар жана сунуштар мындан кийинки изилдөөлөр үчүн дагы пайдалуу болот.

ТЕРМИНДЕР ЖАНА АББРЕВИАТУРАЛАР

- АА** – айыл аймагы
- АӨ** – айыл өкмөтү
- ДИМК** – Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссия
- ДИ** – диний ишмер
- ДУ** – диний уюм
- Жергиликтүү өз алдынча башкаруу** – жергиликтүү коомдоштуктун жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүгө багытталган өзүнүн кызыкчылыгындагы жана өзүнүн жоопкерчилиги астындагы өз алдынча иши
- ЖМК** – жалпыга маалымдоо каражаттары
- ЖӨБО** – жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары
- ЖӨБЭММА** – Жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери жана этностор аралык мамилелер боюнча мамлекеттик агенттиги
- ИИМ** – Ички иштер министрлиги
- КМДБ** – Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармалыгы
- КР** – Кыргыз Республикасы
- КЭУ** – коммерциялык эмес уюм
- ОПЧ** – орус православдар чиркөөсү
- Прозелит** – динин өзгөртүп, жаңы динди кабыл алган адам
- Р/н** – район
- УКМК** – Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитети
- Чечим кабыл алуу** – кандайдыр бир маселени чечүү анын натыйжасы болуп саналган маалыматты талдоо процесси
- ЧКА** – чечимдерди кабыл алуучу адам
- ЧУА** – ченемдик-укуктук акт

КИРИШҮҮ

Азыркы коомдо дин бир нече аспектиде орун алган. Биринчиден, бул көбүнчө диний аң-сезимдин түзүмүндө аныкталуучу инсандык, жеке диний тажрыйба. Экинчиден, дин маданий каада-салт катары маданий-цивилизациялык идентификация үчүн негиз болуп чыгат. Акырында, бул диний уюмдардын кадыр-баркы жана легитимдүүлүгү, анын өзгөчөлүгүнө коомдогу дин жөнүндө түшүнүк таасирин тийгизген мамлекеттик-диний мамилелери.

Диний жана коомдук жашоонун өз ара аракеттешүүсү көптөгөн мамлекеттерде актуалдуу проблемалардын бири болуп саналат. Бул тематиканын актуалдуулугу заманбап шарттарда диний уюмдар коомго олуттуу таасирин тийгизип келгендиги менен билдирилет. Бул тезис мурда өткөрүлгөн көптөгөн изилдөөлөр менен ырасталат.

Бул теманын иштелип чыгуу даражасы бүгүнкү күндө бир топ жогору, мамлекеттин жана диний уюмдардын өз ара аракеттешүү маселеси боюнча изилдөөчүлөрдүн жана саясатчылардын көптөгөн эмгектери бар, бирок бул тема коомдо дайыма болуп турган өзгөрүүлөрдүн айынан эч качан толук бойдон изилденип бүтпөйт.

Бул изилдөө жергиликтүү деңгээлде чечимдерди кабыл алуу процессине жана андагы диний уюмдардын ролуна арналган. Чечимдерди кабыл алуу процесси өзүнчө уюм катары да, бүтүндөй бир мамлекет катары да башкаруу ишинде борбордук орунду ээлейт, анткени так эле ошолор көбүрөөк көлөмдө бүткүл иштин дагы, анын жыйынтыктарынын дагы мазмунун аныктайт.

Тандап алынган тематиканын актуалдуулугу Жогорку Кеңеште болуп өткөн пленардык отуруму менен ырасталат, ал отурумда депутаттар Жогорку соттун судьяларын шайлашты. Бул отурум Кыргызстанда коомдук кеңири резонансты жаратты. Ал көз көрүнөө эле төмөнкүлөрдү айгинеледи: депутаттар динди көбүрөөк эстешип, Конституция боюнча Кыргызстан дин аралашпаган мамлекет¹ болгондугуна карабастан, өздөрүнүн чечимдеринде мыйзамга эмес, Кудайга² шилтеме жасашат. Бул Кыргызстанда саясат менен динди аралаштыруу ыктымалдыгы жогору болгондугун далилдейт.

-
1. Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык (Кыргызстан) эгемендүү, демократиялык, укуктук, дин аралашпаган, унитардык, социалдык мамлекет.
 2. Диний уюмдарды мамлекеттен ажыратуу - дин аралашпаган мамлекеттин негиздөөчү ченеми, абийир эркиндигинин кепилдиктеринин бири. Бул ченем төмөнкүлөрдү билдирет:
 - мамлекет мамлекеттик бийлик органдарынын, башка мамлекеттик органдардын, мамлекеттик мекемелердин жана жергиликтүү өзүн башкаруу органдардын иш-милдеттерин аткарууну диний уюмдарга жүктөбөйт;
 - эгерде ал мыйзамдарга каршы келбесе, диний уюмдардын ишине кийлигишпейт;
 - мамлекеттик билим берүү мекемелеринде дин аралашпаган билим берүүнү камсыз кылат;
 - диний уюмдар өздөрүнүн түзүмүн уюштуруп, өз ишин өзүнүн менчик түзүмүнө ылайык жүзөгө ашырат;
 - мамлекеттик бийлик органдарына жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына шайлоого катышпайт;
 - саясий партиялардын жана саясий кыймылдардын ишине катышпайт, аларга материалдык жана башка жардамдарды көрсөтпөйт.
 1. Талапкерлерге карата суроолордун бири "Сиз Кудайдан коркпойсузбу?" деген суроо болду. КРнын Конституциясынын 32-беренесинде "Эч ким өзүнүн диндик жана башка диндик ишенимдерин билдирүүгө же андан баш тартууга мажбурланууга тийиш эмес" деп жазылган.
 2. Отурумда Рамазан ыйык айына байланыштуу түштөнүү тыныгуусунан баш тартуу чечими кабыл алынган. Бул чечим КРнын мыйзамдарына карама-каршы келет: КРнын Эмгек кодексинин 110-беренесине ылайык кызматкерге күн сайын (кезметтеги) иштин учурунда эс алуу жана тамактануу үчүн узактыгы 30 мүнөттөн кем эмес жана жалпысынан 1 сааттан ашык эмес тыныгуу берилүүгө тийиш, ал жумуш убактысына киргизилбейт.
 3. Отурумда төмөнкүдөй сөздөр болду: "Куран кармап ант берүү", "сотторду региондорго даватка жиберүү". Жазылып алынган отурум менен "Апрель-ТВ" телеканалынын расмий каналында, YouTube, жетүү режиминде тааныша аласыз: <https://www.youtube.com/watch?v=MoZyX541wI8>.

Бул изилдөө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана диний уюмдарынын өз ара аракеттешүүсүн карап чыгат. Тема изилдөө үчүн абдан маанилүү болуп саналат, анткени ЖӨБОго жарандарды кабыл алууга жооптуу адамдар маселелердин кеңири чөйрөсүндө компетенттүү болууга тийиш, себеби адамдар биринчи кезекте ЖӨБОго (айыл өкмөтүнө) консультация үчүн кайрылышат.

Бүгүнкү күндө анда диний уюмдар менен мамлекеттин "биригүүсү" нивелирденип, өлкөдөгү ой-пикирлер плюрализи жана дин тутуу эркиндиги сакталуучу өз ара аракеттешүүнүн белгилүү бир улуттук моделин иштеп чыгуу актуалдуу болууда. Жергиликтүү администрациялардын жетекчилери диний уюмдар менен өз ара мамилелерди туура түзүүдө жергиликтүү калкты эффективдүү башкарууда жана өнүктүрүүдө маанилүү ролду ойношу мүмкүн.

WIN/Gallup International уюмунун маалыматтарына ылайык Кыргызстан калкынын (72%ы) төрттөн үчүнө жакыны динчил адамдар болуп саналат³. Кыргыз Республикасы "калкынын көпчүлүгүн мусулмандар түзгөн"⁴ өлкө болуп саналгандыгын эске алсак, мамлекеттик органдардын ислам уюмдары менен бирикмелеринин өз ара аракеттешүүсү өзгөчө мүнөзгө ээ болот. Мындан тышкары, республикада мечиттердин санын өскөндүгүн белгелебей кетпесек болбойт. Балким диний уюмдардын санынын өсүшү менен алардын чечимдерди кабыл алуу процессине тийгизген таасиринин потенциалдуу даражасы жогорулашы мүмкүн. ИИМдин 10-башкы башкармалыгынын кызматкери Эрлан Бакиевдин маалыматтарына ылайык "КРда 2016-жылы 2743 мечит өз ишин жүргүзгөн, ошол эле убакта советтик мезгилде болгону эле 39 мечит болгон"⁵.

Кыргыз Республикасындагы диний кырдаалдын маданий жана социалдык-экономикалык жашоодо оң тенденциялардан тышкары (конфессиялар аралык пикир алышуу платформаларын түзүү; кайрымдуулук акцияларын уюштуруу; элдик биримдикке арналган иш-чаралар) диний уюмдардын таасир этүүчү көйгөлүү аспектилер да бар. Диний лидерлердин жана уюмдардын таасир этүүсүнүн ар кандай мисалдарын келтирүүгө болот: 2016-жылы Кыргызстандын муфтийи эрте никеге турууга тыюу салган⁶, ушул эле жылы Ала-Бука районунда прозелитти көмүүнүн резонанс жараткан окуясы болуп өтөт (аялдын сөөгүн үч жолу кайра көмүп чыгышкан)⁷.

-
3. WIN/Gallup International ассоциациясы 2008, 2009 жана 2015-жылдары өткөрүлгөн үч сурамжылоонун негизинде рейтинг түзгөн. Респонденттер өздөрүн динчил же динчил эмес деп эсептери тууралуу суроого жооп беришти. "Борбор Азиядагы эң динчил өлкө аталды - рейтинг" 2018-жылдын 25-январындагы макала. Жетүү режими: <https://ru.sputnik.kg/asia/20180125/1037407430/nazvana-samaya-religioznaya-strana-v-centralnoj-azii.html> [Кирген күнү: 2018-ж., 03.05.]
 4. КОСУнун ИСАП кызматкерлери тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөгө ылайык "81,2%ы өздөрүн мусулман деп эсептешет, 7,5%ы - православие христиандары жана 12,3%ы - башка, көбүнчө республика үчүн жаңы диндердин жана диний агымдардын жактоочуларыбыз деп эсептешет. Жетүү режими: <http://www.nisi.kg/93-ekspertnoe-mnenie/222-sub-ektivnye-storony-religioznosti-naseleniya-kyrgyzstana.html> [Кайрылган күнү: 2017-ж., 21.05.]
 5. "26 жылдын ичинде Кыргызстандагы мечиттердин саны 70 эсеге өстү - ИИМ", 2016-ж., 22-ноябрындагы макала. Жетүү режими: <https://ru.sputnik.kg/Kyrgyzstan/20161121/1030394466/za-gody-nezavisimosti-krchislo-mechetej-vyroslo-v-70-raz-mvd.html> [Кирген күнү: 2017-ж., 20.05.]
 6. "Кыргызстандын муфтийи жашы жете электерге нике кыюуга тыюу салуу буйругун чыгарды", 2016-ж. 22-декабрындагы макала. Жетүү режими: <https://rus.azattyk.org/a/28191065.html> [Кирген күнү: 2017-ж. 25.09.]
 7. "Дело №" республикалык газетасы. Жетүү режими: <http://delo.kg/index.php/2011-08-04-18-06-28/10456-telo-i-delo-umershej-baptistki> [Кирген күнү: 2018-ж., 19.06.]

ИЗИЛДӨӨ МЕТОДОЛОГИЯСЫ

Изилдөө объектиси: Кыргыз Республикасынын Чүй жана Талас областтарындагы ислам диний уюмдарынын иши.

Изилдөө предмети: диний уюмдардын жергиликтүү өзүн башкаруу органдары менен өз ара аракеттешүүсү.

Изилдөө маселеси: жергиликтүү деңгээлдеги кайсы башкаруу чечимдерин кабыл алууда диний уюмдардын таасирине потенциалдуу түрдө дуушар болушат?

Максаты: жергиликтүү өзүн башкаруу органдарында (ДУлар кайсы башкаруу чечимдерине потенциалдуу түрдө таасир этиши мүмкүн) чечимдерди кабыл алуу процессине диний уюмдардын потенциалдуу таасир этүүсүнүн себептерин жана мазмунун табуу, ошондой эле кызыкдар адамдар үчүн (мамлекеттик жана муниципалдык органдар, КЭУ) сунуштарды иштеп чыгуу.

Башкаруучулук чечимди тандоо бир маанилүү эмес жана көбүнө аны кабыл алуу процессине таасир эткен ар кандай факторлордон көз каранды. Чечимдерди кабыл алуу объективдик (кырдаалдык) факторлордон дагы, ЧКА инсандыгы, анын психологиялык өзгөчөлүктөрү сыяктуу субъективдик (инсандык) факторлордон дагы көз каранды. Бул изилдөөнүн алкагында ЖӨБОдо ЧКА инсандык факторлорун изилдөө, алар чечимдерди кабыл алуу процессине таасирин тийгизиши мүмкүн, ошондой жол менен кырдаалдык факторлордун табиятын изилдөө божомолдонот. Мындан кийин – диний уюмдардын таасири кандай учурларда мүмкүн экендигине баа берүү.

Диний уюмдардын коомдук жашоодогу ролу жөнүндө коомдун өзүн, башкача айтканда, адамдардын өздөрүн, жарандар жана жарандар тобун этибарга албастан айтуу мүмкүн эмес. Коом – бул дайыма конкреттүү адамдар, алар бир эле учурда мамлекеттин жарандары дагы, диний бирикмелердин мүчөлөрү дагы, же болбосо, динсиз көз караштардын жактоочулары болуп саналат. Мындан тышкары, коом чечимдерди кабыл алуу процессине таасирин тийгизген тышкы чөйрөнүн абдан маанилүү факторлорунун бири болуп саналат.

Ошентип, изилдөөнүн алкагында диний уюмдардын ар кандай деңгээлдеги субъекттер менен өз ара аракеттешүүсү жана алардын бул субъекттер тарабынан чечимдерди кабыл алуу процессиндеги ролу изилденди:

- 1) мамлекеттик жана муниципалдык органдардын атынан мамлекет;
- 2) коом (чечимдерди кабыл алуу чөйрөсү катары);
- 3) инсан (жергиликтүү коомдоштуктун бөлүгү катары).

Изилдөө географиясы: Кыргыз Республикасынын Чүй жана Талас областтары. Бул маалыматтар аз изилденгендиктен тандалып алынды. Дин маселелери боюнча изилдөөлөрдүн көбү Кыргызстандын түштүк регионунда жүзөгө ашырылат.

Кокусунан тандап алуу ыкмасы менен төмөнкүдөй калктуу конуштар тандалып алынды:

Талас областы

- Талас шаары,
- Талас р/ну: Көк-Ой.
- Бакай-Ата р/ну: Бакай-Ата, Ак-Дөбө.
- Кара-Буура р/ну: Кызыл-Адыр, Аманбаев.
- Манас р/ну: Покровка.

Чүй областы

- Бишкек ш., Токмок ш., Кант ш., Кара-Балта ш.
- Жайыл р/ну – Кара-Балта ш.
- Москва р/ну – Беловодское, Александровка, Садовое, Петровка.
- Сокулук р/ну – Сокулук, Жал, Жогорку Орок, Военно-Антоновка.
- Аламүдүн р/ну – Лебединовка, Маевка, Ленинское, Кара-Жыгач, Көк-Жар, Байтик, Гроздь.
- Чүй р/ну – Бурана, Искра.
- Ысык-Ата р/ну – Люксембург, Токмок ш., Кант ш.
- Кемин р/ну – Кызыл-Октябрь.

Изилдөө инструментарийи

Аталган маселени изилдөөнүн жүрүшүндө кабинеттик жана талаалык изилдөөлөр жүргүзүлдү.

Кабинеттик изилдөөнүн алкагында төмөнкүлөр изилденди:

- ЖӨБОнун ыйгарым укуктарын жөнгө салган ЧУА, ошондой эле диний уюмдар менен мамлекеттик жана муниципалдык органдардын өз ара аракеттешүү маселелери;
- диний уюмдар менен мамлекеттин (мамлекеттик жана муниципалдык органдардын атынан) жана коомдун өз ара аракеттешүү маселелерин чагылдырган мамлекеттик органдардын отчеттору жана изилдөөлөр;
- диний уюмдардын же лидерлердин чечимдерди кабыл алууга таасир этүү фактыларын сыпаттаган ЖМКдагы жарыялоолор.

Талаалык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө төмөнкүлөр менен маектер өткөрүлдү:

- дин чөйрөсүндөгү 11 эксперт менен (эксперттер, мамлекеттик кызматчылар, ЖОЖдордун окутуучулары);
- 20 диний ишмер (имам) менен: Талас областынан – 4, – Чүйдөн – 16;
- 20 айыл өкмөтүнүн өкүлдөрү менен (Талас областынан – 6: Көк-Ой, Бакай-Ата, Ак-Дөбө, Кызыл-Адыр, Аманбаев, Покровка жана Чүй областынан – 14: Беловодское, Садовое, Александровка, Сокулук, Орок, Көк-Жар, Кара-Жыгач, Маевка, Лебединовка, Гроздь, Байтик, Люксембург, Бурана, Кызыл-Октябрь);
- калк менен (379 респондент).

Дин чөйрөсүндөгү кырдаал тууралуу калктын ой-пикири бул изилдөө үчүн абдан маанилүү. Албетте, калктын азыраак бөлүгү ар кандай диний уюмдардын мүчөлөрү болуп саналат, ал эми көпчүлүгүнүн ой-пикири ЖМКлардын таасири астында түзүлөт. Ошондой болсо да, алардын ой-пикири Кыргызстандагы дин маселелериндеги жана диний уюмдар менен мамлекеттин өз ара аракеттешүүсүндөгү өтө жайылтылган позицияларды чагылдырылышы мүмкүн.

Калкты сурамжылоо жеке маек жана анкетөө форматында өткөрүлдү. Анкеталар Бишкек жана Талас шаарларында ДУ менен мамлекеттик органдардын өз ара аракеттешүүсү жана ДУнун калк менен өз ара аракеттешүүсү сыяктуу маселелер жөнүндөгү коомдук пикирди изилдөө үчүн пайдаланылган.

Анкетөөгө 145 респондент катышып, алардын ичинен:

- Талас областынан – 57 (40%);
- Чүй областынан – 88 (60%).

Сурамжылоонун алкагында ар кандай ДУнун иши жөнүндө калктын кабардар болгондугун билүү, ошондой эле калктын жер-жерлердеги (жогоруда аталган калктуу конуштардагы) ДУнун иши тууралуу маалыматты алуу божомолдонгон.

Сурамжылоого 234 респондент катышты (жеке маек):

- Талас областынан – 90 (38%);
- Чүй областынан – 144 (62%).

Респонденттер кокусунан тандалып алынган.

Мындан ары изилдөөнүн үч блокко бөлүнгөн негизги жыйынтыктары берилген: "дин жана мамлекет", "дин жана коом", "дин жана инсан". Биринчи блок негизги болуп саналат, анда ДУ менен мамлекеттик жана муниципалдык органдардын өз ара аракеттешүү маселелери чагылдырылган. Маалымат ЧУАны изилдөөнүн, ошондой эле Чүй жана Талас областтарындагы талаалык изилдөөнүн негизинде берилди. Экинчи жана үчүнчү блоктордо башкаруучу чечимдерди кабыл алуу чөйрөсүн талдоо аракети көрүлдү.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ

Дин жана мамлекет

Кыргыз Республикасындагы дин жаатындагы мамлекеттик саясат жөнүндө

Кыргыз Республикасы ар кандай диний конфессиялардын өкүлдөрүнө биздин өлкөдө жашаган ар түрдүү элдерге жараша өз ишин жүргүзүүгө тең укуктарды берүү менен дин аралашпаган жана демократиялык мамлекет болуп саналат. Бул укук 2010-жылдын 27-июнунда референдумдун жыйынтыктары боюнча кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Конституциясында, ошондой эле "Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндөгү" Кыргыз Республикасынын Мыйзамында бекитилген, бул ар кандай диний институттардын өсүшүнө, анын ичинде өлкөдөгү диний коомдук фонддордун жана диний билим берүү институттарынын өнүгүшү үчүн жагымдуу негиз болуп берген.

Мамлекеттин дин аралашпаган принциби – коомду динден обочолонтуу дегенди билдирбейт. Дин чөйрөсүндөгү мамилелерди жөнгө салган негизги документ болуп КРнын Конституциясы саналат, ал кандайдыр бир белгилер боюнча, анын ичинде дин тутуу таандуулугу жана ынанымдары боюнча кодулоого түздөн-түз тыюу салат. КРнын Конституциясы ар бир адамга анын динге карата мамилесине карабастан, бардык укуктарга жана эркиндиктерге кепилдик берет, анын ичинде эркин тандоо укугуна, диний жана башка ынанымдарга укугун чектөөгө, ошондой эле аларды мажбурлап билдирүүгө жол бербейт.

Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык:

- Кыргыз Республикасында эч бир дин мамлекеттик же милдеттүү дин катары кабыл алынышы мүмкүн эмес (7-берене);
- дин жана бардык ырасымдар мамлекеттен ажыратылган (7-берене);
- диний бирикмелердин жана дин кызматчыларынын мамлекеттик органдардын ишине кийлигишүүсүнө тыюу салынат (7-берене);
- улуттук, этностук, расалык, диний жек көрүүчүлүктү, гендердик жана башка социалдык үстөмдүктү үгүттөп, кодулоого, касташууга же күч колдонууга чакырган үндөөлөргө тыюу салынат (31-берене);
- ар кимге абийир жана дин тутуу эркиндиги кепилденет (32-берене);
- ар ким өзүнчө же башкалар менен бирдикте ар кандай динди тутуу же эч бирин тутпоо укугуна ээ (32-берене);
- ар ким диндик жана башка ишенимдерди эркин тандоого жана тутууга укуктуу (32-берене);
- эч ким өзүнүн диндик жана башка ишенимдерин билдирүүгө же алардан баш тартууга мажбурланууга тийиш эмес (32-берене).

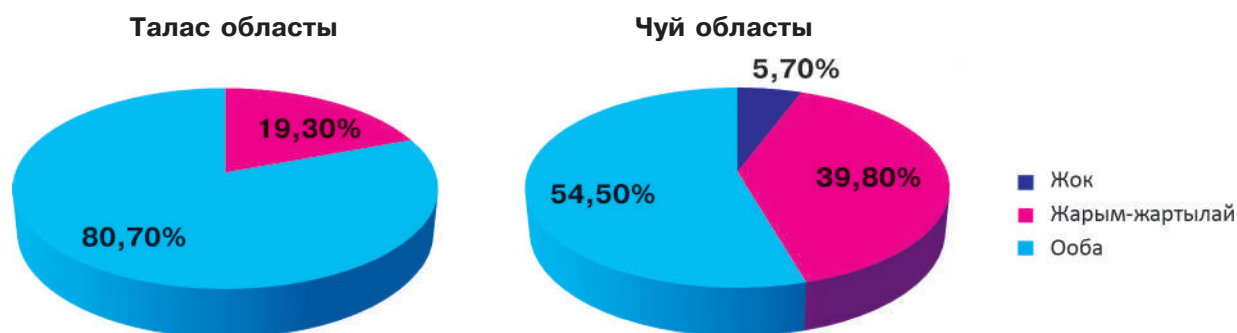
"Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндөгү" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы дин тутуу эркиндигине укуктук жана атеисттик ынанымдарга укукту кепилдейт (18-бер.), бул 2010-жылдагы референдумда кабыл алынган КРнын Конституциясына, ошондой эле адам укуктары боюнча БУУнун эл аралык келишимдеринин (Жарандык жана саясий укуктар жөнүндөгү эл аралык пакт; Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндөгү эл аралык пакт; Балдар укуктары жөнүндөгү конвенция) жоболоруна ылайык келет. Жарандын динге ишенүүгө же ишенбөөгө, таат-ибадаттарга, диний ырым-жырымдарга жана салтанаттарга катышууга же катышпоого, динге окутууга карата өзүнүн мамилесин аныктоодо кандайдыр бир мажбурлоого тыюу салынат.

Дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын иш стратегиясын сыпаттаган негизги документ болуп 2014-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы саналат (мындан ары – Концепция). Концепция – 2013-2017-жылдардын мезгилине Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясынын "Мамлекеттик-диний жана конфессиялар аралык өз ара мамилелерди оптималдаштыруу" бөлүмүнүн приоритеттерин ишке ашыруу боюнча максаттарга, милдеттерге жана зарыл болгон чараларга мамлекеттин расмий өңүтүн билдирет.

Концепцияга ылайык мамлекет ар бир жаранга абийир жана дин тутуунун эркиндигине болгон укуктун кепилдигин камсыз кылат, анын ичинде:

- диний жана башка ишенимдерди эркин тандоо, тутуу жана жайылтуу, жөрөлгө жасоодо, диний жана ырасымдык ырым-жырымдарды аткарууда аларга ылайык аракеттенүү;
- өз алдынча же башкалар менен бирдикте ачык же жеке өзүнчө ар кандай динди тутуу же эч бирин тутпоо укугу;
- динге болгон мамилесине, диний же коомдук уюмдарга жана бирикмелерге таандыктыгына карабастан, адамдын жана жарандын укугунун жана эркиндиктеринин бирдейлиги;
- диний уюмдардын мыйзам алдындагы бирдейлиги, мында дин тутуу жана диний иш эркиндигинин бирдиктүү укуктук негиздерин жана кепилдиктерин Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында орнотуу божомолдонот;
- ата-энелердин же аларды алмаштырган адамдардын жеке ишенимдерине ылайык өздөрүнүн балдарына диний жана адеп-ахлактык тарбия берүүнү камсыз кылуу эркиндиги;
- жашы жете элек балдарды диний бирикмелерге тартууга, ошондой эле алардын эркине каршы жана ата-энесинин же аларды алмаштырган адамдардын макулдугусуз диний окууга тартууга тыюу салуу;
- жарандардын дин тутуу эркиндигине болгон укугун Кыргыз Республикасынын мыйзамдары, ченемдик укуктук актылары менен гана жана конституциялык түзүлүштүн негиздерин, адамдын жана жарандын адеп-ахлагын, саламаттыгын, укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо максатында зарыл болгон өлчөмдө гана чектөө.

Кыргызстандагы диний эркиндиктердин сакталышына баа берүү үчүн изилдөөнүн жүрүшүндө калкка сурамжылоо жүргүзүлгөн, алардын арасында төмөнкүдөй суроолордун бири берилген: "Сиздин оюңуз боюнча мамлекетибизде динге ишенүүчүлөрдүн укуктары жана эркиндиктери ишке ашырылдыбы?" Сурамжылоонун жыйынтыктары боюнча төмөнкүдөй маалыматтар алынды (төмөндөгү диаграмманы караңыз):

1-сүрөт. Динге ишенүүчүлөрдүн укуктары жана эркиндиктери

5 респондент гана (бардык респонденттер Бишкекте турушат) алардын ою боюнча КРда динге ишенүүчүлөрдүн укуктары жана эркиндиктери ишке ашпагандыгын айтышты. Респонденттер ушуга окшогон жооптордун так себептерин атай алышкан жок.

Эл аралык дин эркиндиги маселелери боюнча АКШнын Мамлекеттик департаментинин өзгөчө тапшырмалар боюнча элчиси Сэм Браунбек Кыргызстан демократиялык өнүгүү жана дин эркиндигин сактоо маселелеринде Борбор Азияда жетектөөчү позицияны ээлегендигин белгилегендиги кубандырат⁸.

Концепциянын артыкчылыктуу милдеттеринин бири – бул диний уюмдардын жана бирикмелердин ишин мамлекеттик жөнгө салуунун негизги багыттарын жана принциптерин аныктоо. "Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндөгү" Кыргыз Республикасынын 2008-жылдын 31-декабрындагы №282 Мыйзамында дин боюнча коомдук комитеттерди түзүү жолу менен дин иштери боюнча мамлекеттик орган менен бирдикте коомдук тартипти диний коопсуздукту, аймактык бүтүндүктү жана конституциялык түзүлүштү диний экстремизмден коргоону камсыз кылуу үчүн дин жаатында мамлекеттик саясатты жүргүзгөн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын укуктарын жана милдеттерин аныктайт деп айтылат.

Аталган иш-милдет Концепцияда майда-чүйдөсүнө чейин жазылган, анда жергиликтүү мамлекеттик администрациялар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары коомдук платформанын алкагында жергиликтүү жамааттар жана диний уюмдар, бирикмелер жана лидерлер менен өз аракеттенүү аркылуу диний чөйрөдө мамлекеттик саясатты жүзөгө ашырат деп көрсөтүлгөн. Коомдук платформалар жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жетекчилиги астында жана жергиликтүү бийлик органдарынын, жергиликтүү жамааттын өкүлдөрүнүн жана диний лидерлердин катышуусунда дин иштери жагында жергиликтүү деңгээлде каралган коомдук комитеттерди билдириши мүмкүн.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын диний уюмдар менен бирдикте диний чөйрөдөгү кырдаалды шайкештөө үчүн артыкчылыктуу багыттар болуп төмөнкүлөр саналат:

1. Өз аймагында диний кырдаалга тиешелүү маселелерди кароо жана аны жакшыртуу үчүн зарыл чараларды кабыл алуу.
2. Диний чөйрөдө мамлекеттик саясатты өркүндөтүү боюнча мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын сунуштарын жана рекомендацияларын иштеп чыгуу жана ишке киргизүү.
3. Диний касташууну козутуу, динге ишенгендердин диний сезимин кордоо, ошондой эле зомбулукка чакырыктарды же мындай актыларга шыкактоо учурларын болтурбоо жана бөгөт коюу боюнча чараларды кабыл алуу.
4. Диний сабырдуулук жана толеранттуулук, балдарды жана жаштарды атуулдук жана укуктук тарбиялоо, үй-бүлө институтун колдоо жана чыңдоо жагында ишти уюштуруу.
5. Ар бир калктуу конуштун аймагында диний билим берүү мекемелеринин ишине мониторинг жүргүзүүнү жүзөгө ашыруу.

Диний уюмдарды каттоого алуу максатында Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссия 2012-жылдын 28-январында №4 "Дин уюмдарынын өзүнүн иши жөнүндөгү отчетторун берүүнүн формалары жана мөөнөттөрү тууралуу" буйругун 2017-жылдын 24-январында киргизилген кийинки өзгөртүүлөрү менен чыгарган. Буйрукка ылайык диний уюмдар өзүнүн иши жөнүндө толук маалыматты жыл сайын 1-марттан кечиктирбестен Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиянын электрондук почтасына жиберүүгө милдеттүү⁹.

8. Кыргызстан коңшуларынан эмнеси менен мыкты экендигин АКШнын Мамдепартаментинде айтып беришти. 2018-ж., 29.05 макала. Жетүү режими: <https://ru.sputnik.kg/politics/20180529/1039393943/ssha-toktogulov-braunbek-religiya-svoboda.html> (Кайрылган күнү: 2018-ж., 29.05)

9. Диний уюмдардын өзүнүн иши жөнүндөгү отчеттуу берүү формасы жана мөөнөттөрү тууралуу. Жетүү режими: http://religion.gov.kg/ru/o_forme/

6. Конфессиялар аралык мамилелер чөйрөсүндө келип чыккан чакырыктарга коомдук мониторинг жүргүзүү, кырдаалды баалоо жана өз убагында чара көрүү үчүн жергиликтүү бийлик органдарында облустук кеңешүүчү комитеттердин, башка консультативдик-кеңешүүчү түзүмдөрдүн ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу.

"Концепцияда жергиликтүү ддеңгээлде коомдук кеңештерди же комитеттерди түзүү каралган, аларга жарандык коомдун, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун жана мамлекеттик органдардын өкүлдөрү кирет. Алар дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты ишке ашырууга жана диний уюмдардын ишине мониторинг жүргүзүүгө жардам берүүгө тийиш. Ушуга окшогон кеңештер бардык эле жерде түзүлгөн эмес. Мындай түзүмдү түзүү бир аз көйгөйлүү, себеби алардын иши үчүн каражаттар керек, ал эми коомдук башталышта бардыгы эле аны ишке ашыра алышпайт. Андыктан ар бир областта бизде өкүлдөр бар, ал эми түштүк региону боюнча төрт адамдан турган бөлүмүбүз бар".

ДИМКтин директорунун орун басары Закир Чотаев

7. Диний жамааттарда түзүлгөн позитивдүү идеяларды жана практиканы колдоо, алардын дараметин жергиликтүү жамааттагы кырдаалды жакшыртуу үчүн пайдалануу.

Акыркы багытты улантуу максатында дагы бир нече пунктту Концепциядан алып беребиз:

- мамлекет жана диний бирикмелер социалдык, маданий, билим берүү, кайрымдуулук жана экономика чөйрөлөрүндө, ошондой эле экстремизмди алдын алууну кошкондо, коомдук коопсуздукту камсыз кылуу маселелеринде кызматташат;
- диний бирикмелердин жакшы дарамети социалдык чөйрөдөгү проблемаларды чечүү, Кыргызстандын элинин тарыхый маданий мурасын сактоо жана өнүктүрүү, коомдогу руханий-адеп-ахлактык жагдайды жакшыртуу үчүн тартылат, мамлекет Кыргызстандын коомунун руханий, этикалык, маданий негиздерин калыптандырууга жакшы таасир тийгизген диний уюмдар менен артыкчылыктуу тартипте кызматташат.¹⁰

Ошентип ченемдик-укуктук актыларды изилдеп чыгып, диний саясат маселелери мамлекеттик бийлик органдарынын көңүл сыртында калган эмес деген тыянакка келүүгө болот. Кыргызстанда мамлекет менен диндин өз ара мамилелеринин өзүнчө модели калыптанган деп айтуу мүмкүн, анын уникалдуулугу – КРда дин чөйрөсүндөгү айрым көйгөйлүү зоналарга карабастан, иш жүзүндө бардык диний агымдар, уюмдар батышып келгендигинде жана мамлекет толук бойдон абийир эркиндигин камсыз кылгандыгында.

Дин маселелери боюнча көптөгөн изилдөөчүлөр жана эксперттер дин менен мамлекеттин өз ара мамилелешүүсүнүн оптималдуу моделдерин издеп келишет. Бул иштин авторлору төмөнкү пикирге кошулушат: "Азыркы коомдун жана анын стабилдүүлүгүнүн өнүгүүсү үчүн оптималдуу болуп коомдун аң-сезиминдеги кандай дин болсо да жолго коюу, сабырдуулук, абийир эркиндигине укук, ар кандай конфессиялардын, динге ишенүүчүлөрдүн жана атеисттердин ортосундагы пикир алышууга аракет жасоо принциптерин бекемдөө саналат".¹¹

Изилдөөнүн жүрүшүндө сурамжылоого катышкан бардык респонденттерге (элдер, дин маселелери боюнча эксперттер, мамлекеттик органдардын өкүлдөрү) мамлекет менен диндин өз ара мамилесинин оптималдуу схемасы жөнүндө ойду айтуу сунушталды.

Борбор Азиядагы Америка университетинин антропология кафедрасынын доценти Эмиль Насретдинов "кызматташуу модели" оптималдуу болууга тийиш, анткени анын жаштардын радикалдашуусу боюнча акыркы изилдөөсү ("Жаштардын радикалдуу жана экстремисттик уюм тарабынан тартууга алсыздыгы жана туруктуулугу: алты сектордун анализи") диний

10. 2014-2020-жж. Кыргыз Республикасынын диний чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы.

11. Сорокин П. Социомаданий динамикасы жана дин //Адам. Цивилизация. Коом. - М., 1992. - 430-б.

ишмерлер, өзгөчө жер-жерлерде көптөгөн башка коомдук ишмерлерге караганда жаштарга көбүрөөк таасир этишкендигин көрсөттү деп белгилейт.¹² Жогоруда аталган Эмиль Насретдиновдун изилдөөсүн жүргүзүүдө респонденттердин үчтөн биринен көбүрөөгү (сурамжылоого жаштар гана катышты: окуучулар, студенттер, бүтүрүүчүлөр), эгерде ал динчил адам болсо, алар ошол талапкерди колдомок (талапкерди шайлоо мүмкүнчүлүгү жогоруламак) экендигин айтышты¹³. Бул КРда жаштар арасында өзүн өзү дин жактан идентификациялоонун өскөндүгүнөн кабар берет.

Мамлекет менен диний уюмдардын өз ара аракеттешүү зарылчылыгы жөнүндө Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиянын директорунун орун басары маек учурунда бир нече жолу эскерткен. Маектен үзүндүлөр төмөндө келтирилген.

"Мамлекеттик органдар диний уюмдар менен ар кандай багыттар: маданият, билим берүү, социалдык мүнөздөгү айрым маселелер боюнча өз ара аракеттенишет. Биз диний уюмдар адеп-ахлактык жана руханий баалуулуктарды үгүттөө менен көп учурда адамдарга баңгизат көз карандуулугунан, алкоголизмден кутулуп, жашоо мүнөзүн коомдук талаптарга ылайык келтирүүгө жардам беришкендигин жакшы түшүнүп турабыз. Албетте, адамдар өтө эле динчил болуп кеткендеги айрым аша чаап кеткен учурларды да байкаганыбыз менен, бирок ага карабастан, оң таасир этүүлөрдү да көрүп жатабыз. Башка багыт – диний уюмдар кайрымдуулук жардамдарын көрсөтүп жатышат, бул дагы абдан маанилүү нерсе. Азыр дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты ишке ашыруунун алкагында диний уюмдар менен өз ара аракеттешүү маанилүү. Радикализмдин жана экстремизмдин жайылтылышын алдын алуу максатында алдын алуучу диний баалуулуктарды түшүндүрүү иштери жүргүзүлүп жатат. <...> Биздин ведомство дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты координациялоо иштерин жүргүзөт: биз жалпы иш-чараларды иштеп чыгабыз, координациялайбыз, ишке ашырабыз. Белгилүү бир даражада диний уюмдардын ишине мониторинг жүргүзөбүз, биздин дин уюму тарабынан колдонуудагы мыйзамдарды бузбагандыгына байкоо жүргүзүү ыйгарым укугубуз бар. Биз укук коргоо органдарынан укуктарды бузуу фактылары жөнүндө маалыматты көп алабыз. Пландуу текшерүүлөр жүргүзүлүп турат, бирок бизде бүт республиканы жана бардык уюмдарды толук камтуу мүмкүнчүлүгү жок. Бүгүнкү күндө үч миң диний уюм бар, алар эсепке алуу каттоосунан өтүштү, бизде 40ка жакын кызматкер иштейт. Азыр диний окуу жайларын, муфтиятты, христиандар диний уюмдарын пландуу текшерип чыктык, мусулмандар уюмдарынын көп санына системалуу түрдө текшерүүлөр жүргүзүлүп турат".¹⁴

Азыркы мезгилде формалдуу эмес ислам уюмдары менен кыймылдарынан тышкары, бардык ислам уюмдары, борборлор, фонддор жана кайрымдуулук уюмдары Кыргызстандын мусулмандар диний башкармалыгынын (КМДБ) жетекчилиги астында иштешет. КМДБ – Кыргыз Республикасындагы мусулмандардын абдан чоң бирикмеси, анын борбордук аппараты Бишкек шаарында жайгашып, регионалдык өкүлчүлүктөрү Бишкектин жана Оштун областтык маанидеги областтардын жана шаарлардын деңгээлинде иштеген, дин башчылары – казы (кади) тарабынан башкарылуучу казыяттары бар. Райондун деңгээлиндеги башчы – имам-катып (хатиб). Ар бир мечитти имам башкарат. Бүгүнкү күндө КРда 2832 мечит катталган.

КМДБ, КМБД → казыят (область) → хатибият (район) → айыл өкмөтү → айылдык мечиттер

КМДБ ДИМК, УКК, ИИМ (10-башкармалык), ЖӨБ, ТИМ (ажылыкты уюштуруу маселелери боюнча) активдүү кызматташат.

12. Эмиль Насретдиновдон алынган интервьюдан.

13. Маалыматтар изилдөөнүн авторунан алынган жеке интервьюдан алынды.

14. Закир Чотаевден алынган интервьюдан.

КМДБ ДИМК менен биргеликте төмөнкүдөй милдеттерди ишке ашырат жана бир катар долбоорлорго катышат:

- калктын руханий адеп-ахлактыгын жогорулатуу (зомбулукту болтурбоо, айлана-чөйрөгө урматтоо менен мамиле жасоого тарбиялоо, үй-бүлөлүк баалуулуктарды өнүктүрүү, суицид жөнүндө ж. б. маселелерди талкуулоо);
- калктын дин маселериндеги сабаттуулугун жогорулатуу;
- имамдардын квалификациясын жогорулатуу үчүн мини-семинарлар ("Ыйман" фонду менен биргеликте);
- региондорду өнүктүрүү планынын долбоорун иштеп чыгууга катышуу;
- калктын экстремизм жөнүндө кабардар болуусун жогорулатуу боюнча иш-чаралар, имамдар үчүн экстремизмге каршы иштөө үчүн окуу куралдары иштелип чыкты;
- ЖЖЭ тууралуу кабардар болууну жогорулатуу үчүн иш-чаралар (лекциялар, автобазалардагы таксисттер менен түшүндүрүү иштери жүргүзүлдү).¹⁵

Казыяттын сөзү боюнча Талас областында бүгүнкү күндө казыяттын иши уюштуруу маселелери жана Орозо айтта жана Курман айтта айт намаздарын өткөрүү, ошондой эле зекетти бөлүштүрүү (байлардын жакырлардын пайдасына салык төлөшү) менен гана чектелип калууда.¹⁶

Жогоруда айтылгандардын жыйынтыгын чыгарып жатып, КРда диний уюмдардын ишин контролдоо иш-милдети мамлекеттик бийликтин органдарына жүктөлгөндүгүн белгилей кетүү керек. Биз райондордун деңгээлинде кандай иш-чаралар өткөрүлгөндүгүн билүү үчүн Чүй районунун акимине кайрылдык:

"Биздин райондо 38 мечит бар, алардын 7синин гана мамлекеттик каттоосу жок. Мен биз кварталдын аягына чейин бул проблеманы чечебиз деп ойлойм. Квартал сайын координациялык кеңештер өткөрүлүп турат, ага 38 имам, прокурор, РИИБдин начальниги, УКМК, 10 айыл өкмөтүнүн башчылары жана ар кандай диний уюмдардын өкүлдөрү катышат. Ар бир жолугушууда түшүндүрүү иштери жүргүзүлүп турат. ЖИИ менен биргеликте иш-чаралар мезгил-мезгили менен өткөрүлөп турат – алар имамдар менен биргеликте мектептерге барып, салттуу ислам боюнча лекцияларды өткөрүп турушат. Эгерде жер-жерлерде айыл өкмөтүнүн башчысында шектенүү пайда болсо, ал участкалык милиционерге белги берет, участкалык милиционер РИИБдин начальнигине кайрылат. Даватка чыгуу процесси кылдат көзөмөлдөнөт. Участкалык милиционерлер мыйзамга ылайык талап кылынган бардык документтерди текшерип чыгышат".¹⁷

ЖӨБО менен диний уюмдардын өз ара аракеттешүүсү тууралуу маалыматты топтоо үчүн айыл өкмөтүнүн өкүлдөрүнөн жана диний ишмерлерден (имамдардан) интервьюлар алынды. Бул маселе ДИМКтин директорунун орун басары Закир Чотаевден интервью алган учурда да башкы маселелердин бири болгон. Пикир алышуу учурунда ал диний лидерлер жергиликтүү коомдоштукта маанилүү ролду ойноп, коомдук жашоонун бир катар чөйрөсүндө чечимдерди кабыл алууга таасирин тийгизиши мүмкүн экендигин ырастады. Толук сыпаттама төмөндөгү маектен алынган үзүндүдө берилген.

"Албетте, диний лидерлердин жергиликтүү деңгээлде чечимдерди кабыл алууга таасири бар, ал ар кандай регоиндордо жана ар кандай жергиликтүү коомдоштуктарда ар түрдүүчө байкалат. Мисал катарында сиз жарандардын динчилдигинин жогорулап

15. КМДБнын үй-бүлөлүк даттануулар бөлүмүнүн өкүлү Эратов Равшандан алынган маектен.

16. Талас областынын казыятынын өкүлүнөн алынган маектен.

17. Чүй областынын акими К. С. Апбасовдон алынган маектен.

жаткандыгын, диний мүнөздөгү ар кандай сунуштарды байкасаңыз болот. Мыйзамдарга карама-каршы келген сунуштар да болгон. Мисалы, айрым бир жергиликтүү жамааттарда мусулмандар эмдөөдөн өтпөшү керек деген маалыматтаар жайылып кеткен. Мындан кийин, 2014-жылдан тартып алдын-алуу иш-чаралары өткөрүлө баштады, бирок бул ойду карманган айрым динчил адамдар дагы деле бар. Алар өздөрүнүн пикирин бийликтин жергиликтүү органдарына таңуулап жатат деп айга болбойт, бирок алар саламаттык сактоону камсыз кылуу жагынан туура эмес иш жүргүзүп жатышат. Башка мисал спирт ичимдиктерин сатууга тыюу салууга тиешелүү. Айрымдарын жергиликтүү демилгелер көтөрүүдө. Биздин мыйзамда бийликтин жергиликтүү органдары спирт ичимдиктерин сатууну чектөөгө чечим кабыл алыша алат деген графа бар. Башка мисал – бул ар кандай маданий иш-чараларды өткөрүү. Мисалы, жергиликтүү деңгээлде мавлюд (пайгамбардын туулган күнү) бат-бат өткөрүлүп турат. Ошондой эле оң мүнөздөгү иш-чаралардын бири деп тойлорду же аштарды өткөрүүгө чыгымдарды кыскартууга багытталган иш-чараларды белгилеп кетүүгө болот. Бир жагынан – бул оң көрүнүш, экинчи жагынан – ар кимдин өз алдынча чечим кабыл алууга укугу бар. Бул нерселердин бардык жергиликтүү жамаатка таасири бар: бирөө чоң үйлөнүү тоюн өткөрүп жатса, экинчиси андан калбайын деп насыя алат. Айрым учурларда айыл өкмөттөрү, мүмкүн диний лидерлердин таасири астында, бирок чоң салтанаттарды өткөрүүгө чектөө киргизүүдө. Алар дагы мындай ыйгарым укуктарга ээ.¹⁸

ЖӨБОНу сурамжылоонун жыйынтыгында төмөнкүлөр ачыкталды:

- Чүй областынын эки айыл өкмөтүндө дин иштери боюнча комитеттер түзүлүп, аларга айыл өкмөттөрүнүн, РИИБдин өкүлдөрү, диний ишмерлер, активисттер жана айыл башчылары (Беловодское, Лебединовка) кирген, Александровка айылынын комиссиясы бар, ал дагы кээде динге байланыштуу маселелерди карайт. Аларга активисттер жана айыл башчылары, айыл өкмөттөрүнүн башчылары кирет.
- Талас областынын Бакай-Ата районунун Ак-Дөбө айылында Аксакалдар кеңеши иштейт, ага анын ичинде диний ишмерлер кирет. Кеңеш коомдогу социалдык маселелер менен гана алектенет: ысырапкорчулукка каршы биригүүгө жана ага каршы күрөшүүгө чакырат. Кеңештин демилгеси боюнча "жыртыш" (өлүм-житимде таратылган кездеменин кесиндиси) таратууну токтотушкан. Мыдай чечим Кызыл-Адыр, Покровка жана Бакай-Ата айылдарынын имамдары тарабынан токтотулган.
- Сурамжыланган бардык диний ишмерлер жана ЖӨБОНун өкүлдөрү диний ишмерлер жана уюмдар саясий партиялардын жана саясий кыймылдардын ишине кийлигише албай тургандыгы тууралуу билишерин белгилешти.

"Биз саясий уюмдардын (партиялардын) лидерлери менен көп эле жолугушабыз, бирок биздин фонд саясий жашоого катышпайт, анткени бул нерсе дин аралашпаган мыйзамдарга туура келбейт. Шайлоо кампаниясы учурунда биз бир дагы партиянын же кандайдыр бир талапкердин үгүттөө иштеринде катышкан жокпуз".

Талас областы, "Адеп башаты" КФнын директору

- Чүй областынын айыл өкмөттөрүнүн биринде гана (Беловодское айылы) интервью учурунда респондент диний уюмдар менен өз ара аракеттешүү жөнүндө бардык чечимдер "Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндөгү" Кыргыз Республикасынын Мыйзамына жана 2014-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын концепциясына ылайык кабыл алынары белгиледи.

18. ДИМКтин директорунун орун басары Закир Чотаевден алынган маектен.

- Талас областында ар кандай социалдык маселелерде кызматташуу тажрыйбасы бар. Кара-Буура райондук мамлекеттик администрациянын социалдык секторунун жетектөөчү адиси алар көп жолу мектеп окуучуларына адеп-ахлактык билим берүүгө арналган иш-чараларга, ошондой эле калк менен балдар үчүн эмдөө зарылчылыгы жөнүндө аңгемелешүүлөрдү жүргүзүү үчүн (үй-бүлөлүк дарыгерлер тобу менен биргеликте) имамдарды тартышкандыгын билдирди.
- Чүй областында диний уюмдар менен өз ара аракеттешүү көп учурда көзөмөлдөө менен чектелет. Айыл өкмөттөрүнүн диний уюмдардын ишин көзөмөлдөө даражасы ар кандай экендигин белгилебей кетүүгө болбойт (бул изилдөөнүн контекстинде "көзөмөл" деген түшүнүктүн астында уставдык документтерди текшерүү, анын жүрүшүндө кандай иш-аракеттерге тыюу салынгандыгы түшүндүрүлүп берилген түшүндүрүү иштери, ошондой эле диний уюмдардын алардын ички жашоого кийлигишүүсү жок болгон ишине мониторинг жүргүзүү түшүнүлөт). Мисалы, бир айылда же айыл аймактарында үзгүлтүксүз негизде (квартал сайын, ай сайын) текшерүүлөр өткөрүлүп турат, башкасында көзөмөл – документтерди жыл сайын текшерүү менен чектелет. Айрым бир айылдарда мечиттердин ишине мониторинг жүргүзүү иш-милдети айыл башчысына жүктөлгөн (Гроздь айылы).
- Кээде имамдар калкты мобилизациялоого же маалымат таратуу үчүн тартылат (эреже катарында, чакан айылдарда). Чүй областынын эки айыл өкмөтүндө имамдарга маалыматты калкка жеткирүү үчүн жардам сурап кайрылышарын белгилешти (Садовое, Александровка).
- Чүй областынын бир катар айыл өкмөттөрүндө имамдар менен биргелешкен иш-чаралар "жогору" жактан буйрук түшкөн учурда гана өткөрүлөрүн белгилешти. Бул ЖӨБОлор диний ишмерлердин катышуусу менен долбоорлорду өз алдынча демилгелешпейт (Көк-Жар, Кызыл-Октябрь).
- Талас областында да, Чүй областында да айрым имамдар ишембиликтерди жана жыйыштырууларды уюштуруу, көчөттөрдү отургузуу, ысырапкорчулукка каршы (тойдо ашыкча ысырап кылуулар) жана алкогольдук ичимдиктерди ичүүгө каршы демилгелерин көтөрүп чыгышты.
- Айыл өкмөттөрүнүн өкүлдөрү тарабынан белгиленген абдан курч проблемалардын бири прозелиттерди көмүү маселеси болду. Бул маселе жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын колуна өткөрүлүп берилсе да¹⁹, бийликтин жергиликтүү органдары көп учурда диний көпчүлүктүн эрки менен болуп, сөөк коюу маселесин чечүүгө жөндөмсүз. Изилдөөнүн жүрүшүндө Талас областынын Көк-Ой, Кум-Арык, Кырк-Казык айылдарында жана үч окуя Аманбаев айылындагы прозелиттерди көмүү үчүн жер бөлүп берүүгө негизделген чыр-чатактардын учурлары ачыкталды. Чүй областында бул негиздеги чыр-чатактар табылган эмес. Ошентип ар кандай конфессиялар үчүн көрүстөндөрдү уюштурууга жерлерди бөлүп берүү маселеси өкмөттүн деңгээлинде чечилип, ал эми чечим мыйзамдуу бекитилүүгө тийиш.

Изилденген региондордо адамдардын башка динге өткөндүгүнүн (көп учурда бул протестантство) себептеринин бири болуп бул диний уюмдар тарабынан финансылык ресурстарды пайдалангандыгы деп божомолдоого болот.

19. "Жергиликтүү өзүн башкаруу жөнүндө" Кыргыз Республикасынын 18-беренесинин 1-бөлүгүнүн 8-пунктуна ылайык, көрүстөндөрдүн иштешин жана ырасмий кызматтарынын көрсөтүлүшүн камсыз кылуу жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына таандык.

"Кыргыз Республикасында дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 16-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык диний ишенимдерге жараша калыптанган көрүстөндөрдү пайдалануу эрежелерин жана көрүстөн жыйымдары жөнүндө жоболорду таануу жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоболору менен жөнгө салынат.

"Бир жолу биздин үй-бүлөдө абдан чоң кыйынчылыктар болду. Мага рынокко жаш аял келип, жардам берерин убада кылып кетти. Ал мага кыргыз тилинде китеп берип, андан кийин мени үйгө алпарып, мага ал жакка келип турууга мүмкүн экендигин айтты. Ал жерда дайыма музыка ойноп, шарап ичүү сунуш кылынчу. Келгендердин көпчүлүгү кыргыздар болчу. Мага бул уюмдун муктаж адамдарга азык-түлүк жана кийим тараткандыгы, оорукчандарга жардам бергендиги жагып калды. Бирок бизге күн сайын бир нече китептен таратып берип, тексттер боюнча суроолорду берип жатышты. Мен ал жакка акча алуу үмүтү менен бара баштадым. Качан менин күйөөм билгенден кийин, ал мени катуу сабап салды. Мен ал жакка экинчи барбай калдым. Мындан кийин алар менин тынчымды көпкө алып жүрүштү, үйгө түндө келип, эшигимди каккылап да жүрүштү."

59 жаштагы жесир аял, билими орто, Талас областынын Кызыл-Адыр айылы.

Жогоруда келтирилген мисал региондорду өнүктүрүү, жакырчылык жана жумушсуздук менен күрөшүү, жашоо шартын жакшыртуу ж. б. зарылчылыгын ырастайт.

Эсте каларлыгы, протестанттык агымдагы диний уюмдардын өз ара аракеттешүүсү минимумга жеткирилген. Мисалы, Беловодское жана Лебединовка айылынын респонденттери протестанттык агымдагы диний уюмдардын өкүлдөрүн ар кандай иш-чараларга катышууга чакыргандыгын, бирок алар өздөрү каалашпагандыгын белгилешти. Калган бардык айыл өкмөттөрү бул уюмдар менен өз ара аракеттешүү ар бир жылдын башында документтерди текшерүүдөн гана турат деп жооп беришти. Чүй областынын айыл өкмөттөрүнүн бириндеги респондент протестанттык агымдагы диний уюмдар менен өз ара аракеттенбей тургандыгын, себеби бул анын диний көз караштарына каршы келерин айтып жооп берди.

Диний уюмдар ЖӨБОго төмөнкүдөй маселелер боюнча кайрылышат:

- 1) мечиттерди курууга жер бөлүп берүү;
- 2) ремонт кылуу же коммуналдык кызмат көрсөтүүлөрдү төлөө үчүн финансылык колдоо көрсөтүү;
- 3) документтерди жол-жоболоштурууга жардам берүү.

Биринчи эки суроо изилдөө үчүн абдан чоң кызыкчылыкты жаратат, себеби так ушул жерде диний уюмдардын же өзүнчө диний ишмерлердин жергиликтүү деңгээлде чечимдерди кабыл алуу процессине таасир тийгизгендиги байкалышы мүмкүн. Изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча анда таасир этүү мүмкүн болуучу негизги фактор болуп чечимдерди кабыл алган адамдардын мыйзамдарды билбегендиги ачыкталды. Сурамжыланган респонденттер көпчүлүк учурда коомдук уюмдардын, тактап айтканда, диний уюмдардын каржылануусу жөнүндө суроого жооп берүүдөн кыйналышты.

Биз мечиттерди курууга же аларды оңдоп-түздөп берүүгө финансылык каражаттарды бөлүп берүүгө укугубуз жок, анткени ал финансылык каражаттарды максатсыз пайдалануу болуп саналат. Биз жер бөлүп бере алабыз. Жарандардын өздөрү дагы участок бөлүп бере алышат. Өткөндө биздин бир тургунубуз өзүнүн демилгеси боюнча өзүнүн участогунун бир бөлүгүн мечит куруу үчүн бөлүп берди. 2016-жылы демөөрчүлөрдүн каражаттарына мечит куруу үчүн жер участогу сатып алынган.

Сокулук айыл өкмөтүнүн өкүлү

Коомдо калыптанып калган негизги ой жүгүртүүлөрдү жана пикирлерди түшүнбөстөн толук картинаны алуу мүмкүн эмес. Төмөндө калкты сурамжылоонун жыйынтыктары берилди.

- респонденттердин 40% (145тин ичинен 58и) мамлекет диний уюмдар менен экстремизмге жана радикализмге каршы күрөшүү маселелеринде өз ара аракеттешүүгө тийиш экендигин белгилешти.

Өлкөнүн дин чөйрөсүндөгү коопсуздукту камсыз кылган башкы органдардын бири болуп ички иштер органдары саналат. ИИМ диний уюмдар менен кызматташууга аракет жасап келет. Мурда мындай кызматташуу болгон эмес. ИИМ динаят жана мамлекеттик эмес эксперттик уюмдар менен бардык эле калктуу конуштарда иштейт ("Дин, укук, саясат" көз карандысыз аналитикалык изилдөө борбору, "Адеп Башаты" коомдук фонду ж. б.). Кызматташуу концепциясы үч багытты камтыйт: экстремизмге каршы кызматташуу; ИИМ кызматкерлерине руханий чөйрөдө жардам берүү (ИИМде капеланчылык идеясын киргизүү ою айтылды); башка укук бузууларды алдын алууда кызматташуу.

- Чүй областындагы сурамжылангандардын төрттөн бири мамлекет жана дин бири-биринен так ажыратылууга тийиш деп эсептейт, Талас областынан 1 гана респондент (57нин ичинен) ушундай эле ойду билдирген;
- Талас областындагы 20%дан ашуун респондент мамлекет коомду башкарууда диний принциптерди жетекчиликке алууга тийиш деген ойду билдирген, Чүй областында жооптун бул вариантын сурамжылангандардын 88 респонденттин ичинен 10у гана тандаган.

Респонденттердин элестүү көрүнүштөгү жооптору төмөндөгү диаграммада²⁰ берилген:

2-сүрөт. Респонденттердин мамлекет менен диний институттардын ортосундагы мамилеси тууралуу ой-пикири

Мамлекет менен диндин өр ара аракеттешүүсү жөнүндөгү бөлүмдүн аягында сурамжылангандардын көпчүлүгү мамлекет дин менен өнөктөштүк мамилени түзүүгө тийиш деген ойго толук кошулгандыгын белгилей кетүү керек. Мамлекеттик органдар жөн гана көзөмөлдөбөстөн, диний уюмдар менен бирдей пикир алышууну куруудан качпашы керек. Коомдун саясий конфессиялуулугун, прозелиттерди кабыл алуу жана калктын арасында башка диндердин өкүлдөрүнө сабырдуу мамиле жасоо үчүн түшүндүрүү иштерин жүргүзүү керек. Мында өздөрүнүн жолун жолдоочуларды сабырдуу болууга чакыруу менен диний уюмдардын өздөрү өзгөчө ролду ойноого тийиш.

20. Респондент жооптун бир нече вариантын тандай алган. Анкеталар жооптордун өз ара карама-каршы келген варианттардын болушуна карата текшерүүдөн өткөн.

Дин жана коом

Дин – динге ишенүүчүлөрдүн көз караштарын түзөт, ошондуктан дин аралашпаган мамлекеттерде диний уюмдар коомдун жашоосуна орточо таасир этет, себеби жашоого көз карашты, ишенимдерди, ал эми көбүнесе диний коомдоштуктун мүчөлөрү болуп саналган жарандардын жарандык позициясын калыптандырат.

Эгерде Кыргызстандагы азыркы коомдун динге карата мамилесин мүнөздөсөк, анда биздин регион үчүн салттуу болуп эсептелген диндерге жарандардын абдан калыс мамилесин (суннит исламы, православ христианчылыгы) жана жаңы агымдарга өтө эле кас мамилени байкоого болот.

Президенттин 2014-жылдын 22-январындагы №11 тескемеси менен "Ыйман" руханий маданиятты өнүктүрүүнүн коомдук фонду түзүлүп, анын уставы Президенттин аппаратынын жетекчиси тарабынан бекитилген. "Ыйман" коомдук фондунун Уставынын 11-пунктуна ылайык Фонддун ишинин предметтеринин бири болуп "Кыргыз Республикасындагы салттуу диний уюмдарга колдоо көрсөтүү" саналат. Мыйзамдарда "салттуу диний уюмдар" дегенге аныктама берилбейт. Бирок 2014-жылы парламенттин депутаты тарабынан сунушталып, коомдук талкууга коюлган "Салттуу диндерди мамлекеттик колдоо жөнүндөгү" мыйзам долбоорунда ислам менен христианчылык салттуу диндеринин диний уюмдары болуп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармалыгы жана Кыргызстандын орус православдар чиркөөсү таанылат. Мыйзам кабыл алынбаганы менен, 2014-жылы Президенттин Жарлыгы менен бекитилген 2014-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы мазмуну боюнча салттуу диндерге суннит исламынын ханафий мазхабынын жана православ христианчылыгынын уюмдарын кошот.

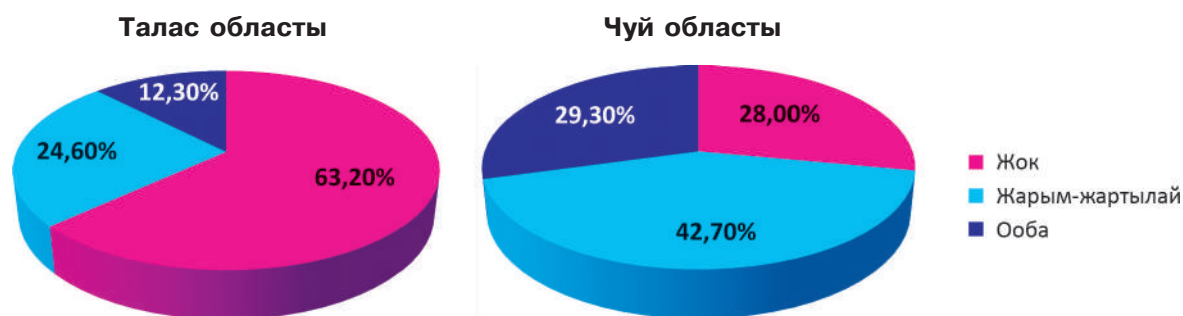
Ар бир областтан сурамжыланган респонденттердин 5%дан ашпаганы кандай гана диний уюм болбосун анын ишмердигине терс мамиледе экендигин айтышты. Чүй областында респонденттердин жарымынан азыраагы, ал эми Талас областында респонденттердин төрттөн үчү диний уюмдардын ишмердигине оң көз карашта экендигин белгилешти. Чүй областынын сурамжыланган респонденттеринин үчтөн биринен көбүрөөгү мындайча айтканда, "салттуу эмес агымдарга" (респонденттер көбүнчө Иегова күбөлөрүнө, "Хизбут-Тахрирге" же жөн гана "секталардын" ишмердигине) терс мамилеледе экендигин билдиришти. Калган бардык респонденттер нейтралдуу мамиледе экендигин айтышты.

Кызыгы, айрым кыргызстандыктар баптизм сыяктуу мындай протестанттык багытты секта деп эсептешет. Мындан тышкары, калктын көбүрөөк бөлүгүндө "диний уюм", "секта" жана "террористтик уюм" деген түшүнүктөр – синонимдүү терминдер деген пикир дагы деле бар. Маек форматындагы сурамжылоо учурунда респондентке кандай диний уюмдар тааныш деген суроого "жок, мен эч кандай секталарды билбейм" деген жоопторду алгандан кийин же респондент Кыргызстандын аймагында тыюу салынган уюмдарды санап бергенден кийин бул тыянакка келдик. Бир респондент төмөнкүдөй жооп берди: "Мен билбейм. Бул жөнөкөй жарандын эмес, ИИМдин же УКМКнын иши". Кабинеттик анализдин жүрүшүндө изилденген бир катар изилдөөлөргө ылайык "респонденттердин алардагы экстремисттик уюмдардын образы тууралуу маалыматтан кабардар болуу даражасына биринчи кезекте ЖМК таасир этет"²¹.

21. "Заманбап Кыргызстандын системалуу трансформациялануу шарттарындагы экстримизм", Токтосунова Э. С. 2016-ж., сентябрь. - 21-б.

Жогоруда айтылгандай, дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын иш стратегиясын сыпаттаган негизги документ болуп 2014-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы саналат. Концепцияда "диний бирикмелердин жакшы дарамети социалдык чөйрөдөгү проблемаларды чечүү, Кыргызстандын элинин тарыхый-маданий мурасын сактоо жана өнүктүрүү, коомдогу руханий-адеп-ахлактык жагдайды жакшыртуу үчүн тартылат, мамлекет Кыргызстандын коомунун руханий, этикалык, маданий негиздерин калыптандырууга жакшы таасир тийгизген диний уюмдар менен артыкчылыктуу тартипте кызматташат" деп белгиленет .

Сурамжылоонун жүрүшүндө биз коомдогу социалдык жана адеп-ахлактык проблемаларды чечүүдө диний уюмдардын дараметине тиешелүү коомдук пикирди билүүнү чечтик. Сурамжылоонун жалпы жыйынтыктары жана айрым өзүнчө пикирлер төмөндө келтирилди.

3-сүрөт. Диний уюмдар коомдогу социалдык проблемаларды чечүүгө тийишпи?

Респонденттердин төрттөн бири (сурамжылангандардын 145нин 33ү, ≈23%) ДУ калктын алсыз катмарына материалдык жардам берүүгө тийиш деген өздөрүнүн оюн билдиришти. Мында көпчүлүгү кайыр-садакаларды бөлүштүрүүдө ачык-айкындык болбогондугун белгилешти.

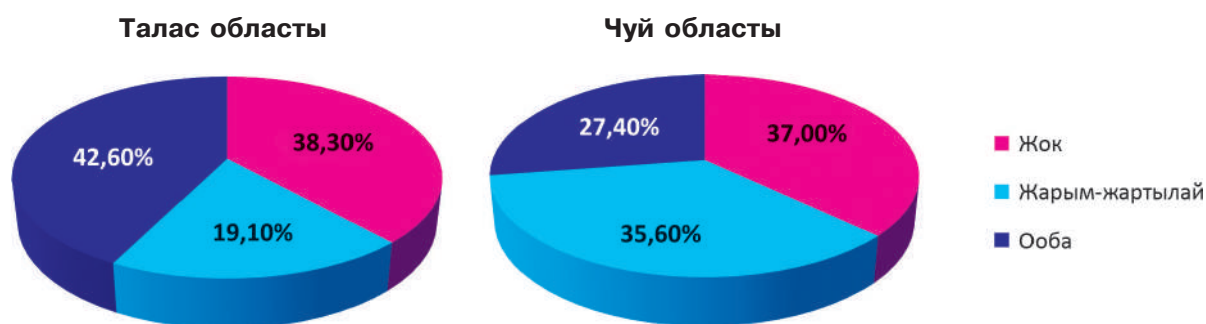
"Менин тааныштарымдын көбү мечитке акча бергенден коркушат, себеби эч кандай ачыктык жок. Менин курбума акча жок деп жардам берүүдөн баш тартып коюшту, бирок биз баарыбыз көп эле кайыр-садака берилерин билебиз. Мен диний уюмдар ачык болуп, аз камсыздарга көмүр сатып алууга, сөөк коюуну уюштурууга жардам берүү, ден соолугунда проблемалары бар болгондорго акча бөлүп берүү үчүн камылгалары болууга тийиш деп эсептейм".

49 жаштагы аял, Токмок

Респонденттер тарабынан сунуштардын төмөнкүдөй тизмеги түрүндө берүүгө мүмкүн болгон бир катар ой-пикирлер айтылды:

- Кайрымдуулук. Респонденттер тарабынан балдар үйлөрү, карылар үйү жана белгилүү бир жашаган жери жоктордун үйлөрү өзүнчө белгиленди.
- Калктын социалдык жактан жарды катмары менен иштөө. Кайрымдуулук жардамын берип эле койбостон, ошондой эле маалыматтык колдоо көрсөтүү – калктын социалдык жактан жарды катмарын колдоо менен иш алпарган тиешелүү мамлекеттик органдарга жана өкмөттүк эмес уюмдарга жиберүү.
- Дин аралашпаган билим берүүнү популяризациялоо.
- Көрүстөндөргө кошумча көзөмөл (жер-жерлердеги коррупцияны алдын алуу).
- Мечиттердин инфратүзүмдөрүн социалдык долбоорлорду өнүктүрүү үчүн пайдалануу.

- Талас областында "Айкөл" коомдук уюму тарабынан Талас шаарындагы казыяттын жана борбордук мечитинин көмөктөшүүсү менен айылдарда мектеп рэкетине, кыз ала качууга каршы акциялар; анын жүрүшүндө КРдагы аялдардын укуктарынын проблемалары көтөрүлгөн иш-чаралар өткөрүлдү.
- Сурамжылоолордо эксперттер жашы жете электердин арасында нике кыюу ырым-жырымын өткөрүү проблемалары анчалык билинбей калгандыгын белгилешти. Мындан тышкары, имамдар алар тарабынан жашы жете электерге, ошондой эле расмий никеге туруусу жок нике кыюуга тыюу салынгандыгы тууралуу түшүндүрүү иштери дайыма жүргүзүлүп тургандыгын тастыкташты.
- Талас областында имамдар жана бир нече диний уюмдардын өкүлдөрү сабырдуулукка чакырган, мектептердеги зомбулукка каршы иш-чараларды өткөрө башташты. Буга Покровка менен Бала-Саруу айылдарындагы мектептердин ортосундагы мушташтын айынан каза болгон окуучунун өлүмү себеп болду.
- Чүй областында бир нече респондент Ассалам (Кувейт) фондунун ишин белгилешти. Чүй районунун акиминин маалыматына ылайык бул фонддун каражаттарынын эсебинен 2017-жылы Искра айылында аз камсыздар үчүн 15 беш батирлүү үй, Чүй айылында 5 үй курулган. Мындан ары социалдык объектилерди куруу пландалууда.

4-сүрөт. Диний уюмдар коомдогу адеп-ахлак проблемаларын чечүүгө тийишпи?

Бул маселе боюнча респонденттер алардын ою боюнча диний лидерлер адеп-ахлактуулук, эл биримдиги, үй-бүлө институтуна жана саламат жашоо мүнөзү маселелерине көбүрөөк көңүл бөлүүлөрү керек деп толук макул болгондугун билдиришти.

Талас областында имамдардын катышуусунда эрте никелешүү, ысырапкорчулукту кыскартуу, биримдик маселелери боюнча иш-чаралар өткөрүлүүдө.

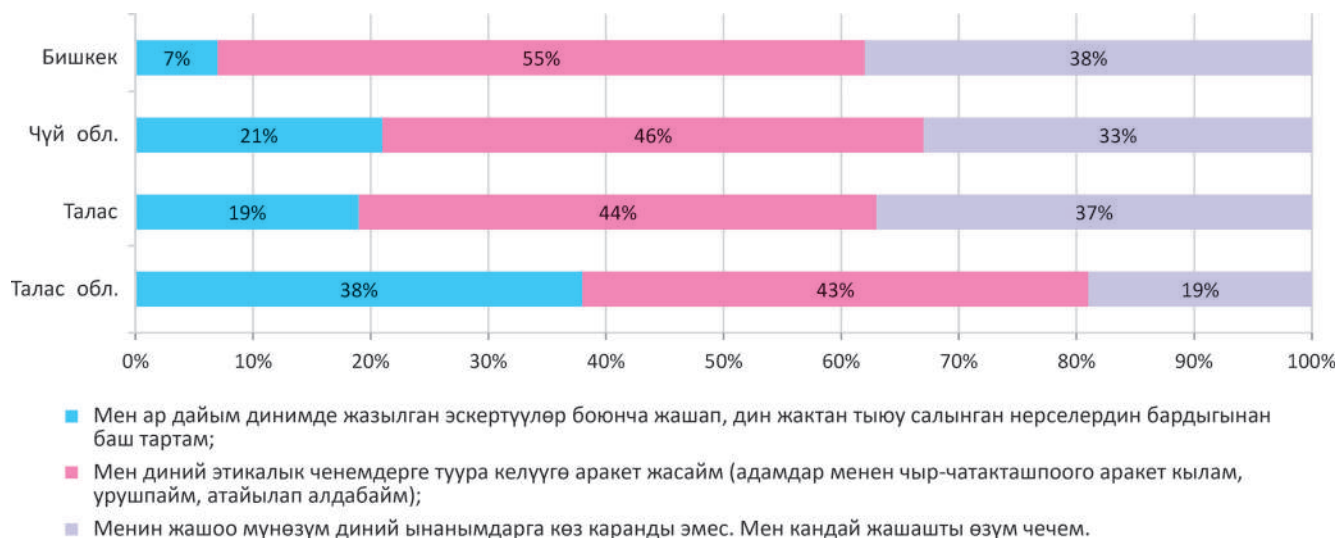
"Биздин айылда алты уруунун өкүлү жашайт, мурда тууган-урук белгилери боюнча ич ара бөлүнүүлөр бар эле. Имамдардын, Аксакалдар кеңешинин жана айылдык депутаттардын ишинин натыйжасында мындай көрүнүш башка байкалбай калды".

Талас областынын Ак-Дөбө айыл өкмөтүнүн өкүлү

Көптөгөн эксперттер диндин оң жактарын коомдогу руханий-адеп-ахлактык проблемаларды чечүүдө ресурс катары пайдаланууну сунуш кылышат. Мисалы, жалпы адамзат баалуулуктарынын дараметин баңгилик, алкоголизм, сойкулук ж. б. сыяктуу коомдогу терс көрүнүштөргө каршы күрөшүүдө пайдалануу. Үй-бүлөлүк баалуулуктарды үгүттөө, балдарды эң мыкты адамдык жана жогорку адеп-ахлактык: адамдарга болгон мээрим, алсыздарга жардам берүү, боорукердик, улууларды урматтоо, адилеттүүлүккө умтулуу, башка көз караштагы, башка диндеги жана улуттагы адамдарга сабырдуу мамиле жасоо сапаттарына үйрөтүү.

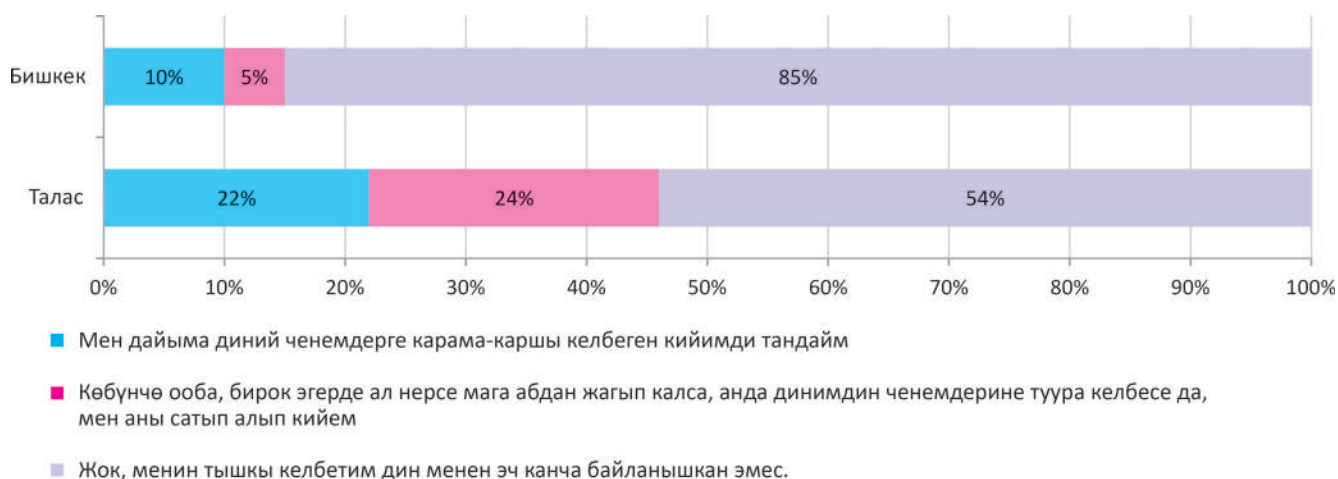
Дин жана инсан

Изилдөөнүн жүрүшүндө авторлор диндин өзү эле адамдардын күнүмдүк жашоосунда маанилүүбү, ал жүрүм-турумунун үстөмдүк кылуучу жөндөгүчтөрдүн бири болуп бараткан жокпу деген суроолорго жооп издеп көрүштү.²³

5-сүрөт. Дин жана өзүн өзү бирдейлештирүү

Эгерде шаарлардагы жана айылдардагы калктын динчилдигин салыштырып көрсөк, айылда жашаган адамдар көбүрөөк динчил экендигин байкайбыз. Кызыгы, салыштырмалуу нейтралдуу позицияны кармаган адамдардын бөлүгү респонденттин жашаган жерине карабастан, болжол менен бирдей. Ошол эле мезгилде негизги айырмачылык эки топтун өз ара катышында камтылат: биринчи топ үчүн дин чечимдерди кабыл алуу процессинде маанилүү фактор болуп саналат, экинчиси үчүн эч кандай маниге ээ эмес.

6-сүрөт. Динчилдик жана жеке тандоо

Сурамжылоонун жүрүшүндө респонденттерге алардын тигил же бул көрүнүштөр менен окуяларга мамилеси канчалык экендигин 1ден 3кө чейинки шкала менен белгилөө дагы сунушталган, ал жерде "1" – терс, "2" – көңүл кош, "3" – оң деп берилген. Эки область боюнча төмөнкүдөй орточо жыйынтыктар алынган. Жооптордун варианттары өтө төмөн баадан жогоруга карай берилди.

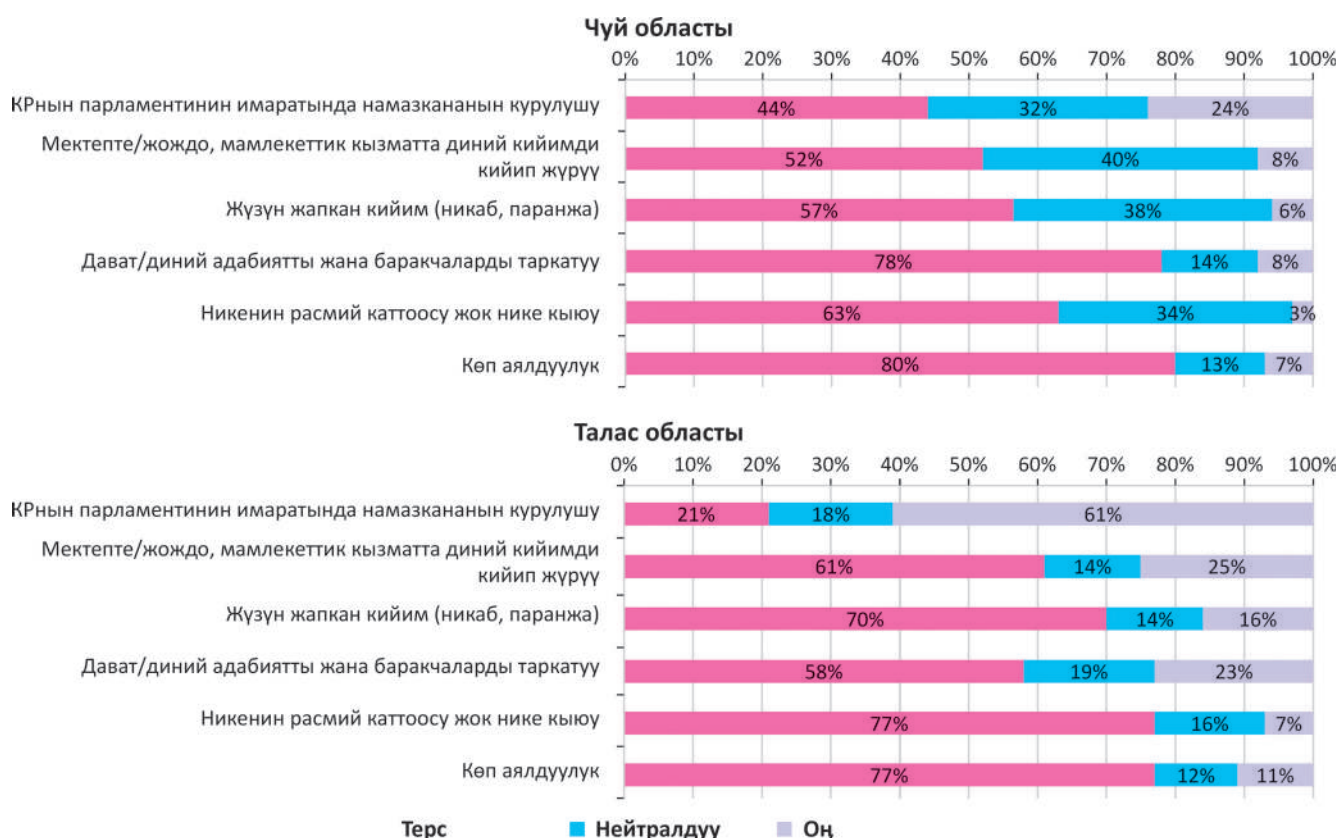
23. Областтар боюнча маалыматтар Бишкек жана Талас шаарларынан тышкары берилген.

Окуя	Орточо көрсөткүч (N=145)
Көп аялдуулук	1,30
Никенин расмий каттоосу жок нике кыюу	1,37
Дават/диний адабиятты жана баракчаларды таркатуу	1,43
Жүзүн жапкан кийим (никаб, паранжа)	1,48
Мектепте/ЖОЖдо, мамлекеттик кызматта диний кийимди кийип жүрүү	1,59
КРнын парламентинин имаратында намазкананын курулушу	2,03

"Мен көп аялдуулукка оң көз караштамын, себеби бул шариаттын жолуна туура келет. Менин атамдын үч аялы болгон. Мухаммед пайгамдар жесир аялга үйлөнгөн. Эгерде көп аял алууга уруксат берген мыйзам кабыл алынса, мен жесир аялга үйлөнөм".

Талас областынын казиятынын өкүлү

Областтар боюнча алганда респонденттердин жооптору төмөнкүчө берилет:

7-сүрөт. Респонденттердин тигил же бул окуяга карата мамилеси

Көп аялдуулук сыяктуу көрүнүшкө эки областтын тең респонденттери өтө терс көз карашта экенин көрөбүз. Бирок 145 респонденттин 13ү көп аял алууга уруксат берүүнү колдоп чыгышты. Аталган областтардын даватка жана КРнын парламентинин имаратында намазкана курууга карата мамилелери кескин түрдө айырмаланат: Талас областында үч эсеге көп респондент (сурамжылангандардын жалпы санына салыштырмалуу) аталган факторлорго карата өзүнүн оң мамилесин белгилешти.

Респонденттердин жоопторун негизденүү менен төмөнкүдөй божомолдоо жасоого болот:

- Талас областында динчилдиктин деңгээли Чүй областына караганда жогорураак;
- Чүй областында башка конфессияларга карата сабырдуулуктун деңгээли Талас областынан жогорураак.

ТЫЯНАКТАР

Изилдөөнүн максаты – диний уюмдардын жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органдары тарабынан чечимдерди кабыл алуу процессине потенциалдуу таасир этүүнүн себептерин жана мазмунун табуу болгон.

ЖӨБО менен диний уюмдардын изилденүүчү райондордо жана айылдарда өз ара аракеттешүү даражасы бирдей эмес: ал чечимдерди кабыл алуунун тышкы чөйрөсүнөн да (биринчи кезекте – бул айыл аймагында жашаган калк), ички чөйрөдөн да – биринчи кезекте, бул ЧКАнын сапатынан көз каранды. Мисалы, ЧКАнын жеке (субъективдик) мүнөздөмөлөрүн алып салып (инсандын темпераменти, мүнөзү, жөндөмдүүлүгү жана багытталышы, изилдөө контекстинде динчилдикти бөлүп кароого болот), ЧКАнын объективдүү мүнөздөмөлөрүнүн эң чоң категориясы деп кесипкөйлүк сапаттарды бөлүп кароого болот (билим берүү деңгээли, кесипкөйлүк квалификациясы, иш тажрыйбасы). Тышкы чөйрө факторлоруна таасир этүү мүмкүн болбогон фактыны кабыл алуу менен ички факторлорго, тактап айтканда, ЧКАнын кесипкөйлүк сапаттарына концентрациялануу керек.

Изилдөөнүн алкагында ЖӨБОлор диний уюмдар менен өз ара аракеттешүү механизмдери жөнүндө жетишсиз маалымдалганы белгилүү болду, буга байланыштуу чечимдерди кабыл алуу процессинде ЖӨБОНун диний уюмдар менен өз ара аракеттешүүсү ЧКАнын жеке мүнөздөмөлөрү сыяктуу субъективдүү факторлор менен жөнгө салынышы мүмкүн.

ЖӨБО менен диний уюмдардын өз ара аракеттешүү тажрыйбасын изилдөө – бюджетти бөлүштүрүү жана жер участкаларын бөлүп берүү абдан аярлуу маселе болуп саналарын көрсөттү. Изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча анда таасир этүү мүмкүн болуучу негизги фактор – бул чечимдерди кабыл алган адамдардын мыйзамдарды билбегендиги экени белгилүү болду. Кырдаалдын моделин түзүп көрөлү: ЧКАда даяр чечимдер жок болгондо, ал аны табуу менен алектенет. Биринчиден, бул ЖӨБОНун ишинин эффективдүүлүгүн төмөндөтөт, экинчиден, мүмкүн болгон бардык факторлордун, биринчи кезекте субъективдүү факторлордун таасири астында туура эмес чечим кабыл алуу тобокелдиги өсөт.

Бир катар ЖӨБОлордо бийликтин жергиликтүү органдарынын, жергиликтүү жамааттын өкүлдөрүнүн жана диний лидерлердин ичинен коомдук платформалар түзүлгөн фактыны белгилебей кетүүгө болбойт. Эреже катарында, бул платформалар радикализмге жана экстремизмге каршы күрөшүү, конфессиялар аралык чыр-чатактарды алдына алуу, сабырдуулук чөйрөсүндөгү иш-чараларды уюштуруу механизмдерин талкуулоо жана иштеп чыгуу үчүн пайдаланылат.

Ошондой эле изилдөөнүн жүрүшүндө алынган маалыматтардын негизинде төмөнкүдөй тыянактарды чыгарып, бир катар проблемаларды ачыктоого болот:

- Талас областында күрд менен кыргыз улутунун (Кызыл-Адыр айылы) өкүлдөрүнүн ортосунда улуттар аралык чыр-чатактар орун алган.
- Чүй областында ЖӨБОНун өкүлдөрү протестант агымындагы диний уюмдардын ишмердиги жөнүндө жетиштүү даражада кабардар болгон эмес. Бул уюмдар менен өз ара аракеттешүү уюмду контролдоо боюнча минималдуу талаптар менен чектелет (каттоо документтерин жана иш-чараларды өткөрүүгө уруксаттарды текшерүү).
- Калктын көбүрөөк бөлүгүндө "диний уюм", "секта" жана "террористтик уюм" деген түшүнүктөр – бул синонимдүү терминдер деген пикир дагы деле бар. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн, ошондой эле кабинеттик анализдин жүрүшүндө бул ЖМК жана Интернетте маалыматты бир беткей берүүнүн натыйжасы болуп саналат деген тыянакка келүүгө болот.

СУНУШТАР

Алынган тыянактардын негизинде авторлор тарабынан төмөнкүлөр сунуш кылынат:

1. ЖӨБОнун дараметин жогорулатуу.

- Эгерде мүмкүнчүлүк болсо ЖӨБОнун негизги кызматкерлеринин кесиптик квалификациясын аттестациялоону өткөрүү (төмөнкү суроолорго басым жасоо: диний уюмдар жана башка жарандык коомдун бирикмелери менен өз ара аракеттешүү, жергиликтүү бюджетти түзүү жана бөлүштүрүү, жер участкаларын бөлүп берүү).
- Айыл өкмөттөрүндөгү негизги кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу, бюджетти түзүү жана бөлүштүрүү маселелери боюнча жергиликтүү кеңештердин өкүлдөрүн окутуу.
- ЖӨБОнун диний уюмдар менен өз ара аракеттешүү жөнүндө кабардар болуусун жогорулатуу (үйрөтүүчү семинарлар же тренингдер, маалыматтык каттар/буклеттер аркылуу) (ДИМК, ЖӨБЭММА, макулдашуу боюнча):

2. Ажылыкка квоталарды бөлүштүрүү механизмдин сыпаттоо үчүн эл арасында маалымат кампаниясын өткөрүү (ДИМК).

3. Кайыр-садакаларды бөлүштүрүүнүн ачык-айкындуулугун жогорулатуу үчүн мечиттерге отчеттуулук механизмдин сунуштоо (ДИМК).

4. Талас областындагы күрд жана кыргыз улуттарынын өкүлдөрүнүн ортосундагы улуттар аралык чыр-чатактар көйгөйүн чечүүгө көмөк көрсөтүү (ИИМ, ЖӨБО).

5. Мындан аркы изилдөөлөр үчүн сунуштар (InternationalAlert, КЭУ).

- "Жергиликтүү бюджетти бөлүштүрүү жана жер участкаларын бөлүп берүү процессиндеги диний уюмдардын ролуна" изилдөө жүргүзүү. Бул изилдөөнүн максаты жергиликтүү бюджетти бөлүштүрүү жана жергиликтүү өзүн башкаруу органдары тарабынан жер участкаларын бөлүп берүү процессине диний уюмдардын таасир этүү мүмкүнчүлүгүн аныктоо.
- Жер-жерлерде мыкты тажрыйбаларды табуу үчүн коомдук платформалардын (дин иштери боюнча комитеттердин) ишмердигин изилдөө.
- Дин тематикасындагы ЖМКдагы жарыялоолордун анализин жана мониторингин мезгил-мезгили менен жүзөгө ашыруу.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН БУЛАКТАРДЫН ТИЗМЕСИ

Кыргыз Республикасынын Конституциясы.

2004-ж. 4-августундагы №106 КРнын кодекси – "КРнын Эмгек кодекси".

2008-жылдын 31-декабрындагы №282 "Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы.

2011-жылдын 15-июлундагы №101 "Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы.

2014-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы (Кыргыз Республикасынын Президентинин 2014-жылдын 14-ноябрындагы № 203 жарлыгы менен бекитилген).

Антонова О. И. Костина Н. Б. Диний жамааттардын социалдык саясатты ишке ашыруудагы ролу // Социологиялык изилдөөлөр. – №9. – 2009-ж., – 89-96-б.

Араван районунда айыл өкмөтүнүн башчысы Жээнбековго үгүттөдү (видео), "Азаттык" радиосу (13.09.2017). Жетүү режими: <https://rus.azattyk.org/a/28733285.html>

Байбурина Я. Дин Кыргызстандын жаштарына чоң таасир тийгизет. (13.03.2018). Жетүү режими: <http://knews.kg/2018/03/13/mnenie-religiya-okazyvaet-bolshoe-vliyanie-na-molodezh-kyrgyzstana>

Барскоон: айылдаштар баптист кошунасын көмүүгө каршы чыгышты, "Клооп" жаңылыктар веб-сайты (24.11.2017). Жетүү режими: <https://kloop.kg/blog/2017/11/24/barskoon-odnoselchane-vystupili-protiv-zahoroneniya-soseda-baptista>

Борбор Азиядагы эң динчил өлкө аталды. Ресурс "Sputnik Кыргызстан" (25.01.2018). Жетүү режими: <https://sptnkne.ws/hKvZ>

"Дело №" республикалык газетасы. Өлгөн баптист аялдын сөөгү жана иши (18.01.2017). Жетүү режими: <http://delo.kg/index.php/2011-08-04-18-06-28/10456-telo-i-delo-umershej-baptistki>

Дөөлөткелдиева А. Ислам жана кыргыз коомчулугунун ченемдери, алар канчалык бири-бирине карама-каршы келет? (27.03.2017) Жетүү режими: <http://caa-network.org/archives/8672>

Жалал-Абад: Аялды башка динде болгону үчүн кайра көмүштү, "Азаттык" радиосу (15.10.2016). Жетүү режими: <https://rus.azattyk.org/a/28054555.html>

Залужный А. Г. Мамлекет жана Россиядагы дин: таасир этүү көйгөйлөрү. [Электрондук ресурс] Жетүү режими: <http://www.civisbook.ru/files/File/Gosudarstvoireligiya.pdf>

Крылов А. Дин Кыргызстандын коомдук-саясий жашоосунда// Борбор Азия жана Кавказ. – 2006. – № 6 (48). – 101-108-б.

Курбанова Н. Кыргызстандагы исламдык диний билим берүү // Борбор Азия жана Кавказ, Т-17, 1-чыгарылыш, 2014.

Курбанова Н. Ислам жана дин аралашпаган мамлекет. Кимдин тажрыйбасы жакшыраак? "Слово Кыргызстана", (13.10. 2017). Жетүү режими: <http://slovo.kg/?p=93742>

Кыргызстан: мамлекеттин боштугу жана радикалдашуусу. Каатчылык топтун Европа жана Борбор Азия боюнча брифинги, № 83, 2016-жылдын 3-октябры Кыргызстанда диний радикалдашуу проблемаларын талкуулашты, "Российская газета" (24.05.2018). Жетүү режими: <https://news.rambler.ru/other/39926726-v-kirgizii-obsudili-problemy-radikalizatsii-religii/?updated>

Кыргызстанда "Инкар-Йакын" экстремисттик кыймылынын лидери камакка алынды. (10.11.2017) – "24.kg" МА. Жетүү режими: <https://24.kg/proisshestiya/67915>

Кыргызстандын мечиттеринде жол коопсуздугу тууралуу дават айтыла баштады. "Клооп" жаңылыктар веб-сайты (27.11.2017). Жетүү режими: <https://kloop.kg/blog/2017/11/27/dumkv-mechetyah-kyrgyzstana-nachali-chitat-propovedi-o-dorozhnoj-bezopasnosti/>

Кыргызстан коңшуларынан эмнеси менен мыкты экендигин АКШнын Мамдепартаментинде айтып беришти, "Sputnik Кыргызстан" ресурсу (29.05.2018). Жетүү режими: <https://ru.sputnik.kg/politics/20180529/1039393943/ssha-toktogulov-braunbek-religiya-svoboda.html>

Кыргызстандын муфтийи жашы жете электерге нике кыюуга тыюу салуу буйругун чыгарды. Радио "Азаттык" (22.12.2016). Жетүү режими: <https://rus.azattyk.org/a/28191065.html>

Кыргызстан калкынын динчилдигинин субъективдүү жактары. НИСИ (22. 09. 2016). Жетүү режими: <http://www.nisi.kg/93-ekspertnoe-mnenie/222-sub-ektivnye-storony-religioznosti-naseleniya-kyrgyzstana.html>

26 жылдын ичинде Кыргызстандагы мечиттердин саны 70 эсе өстү – ИИМ, "Sputnik Кыргызстан" ресурсу (22.11.2016). Жетүү режими: <https://ru.sputnik.kg/Kyrgyzstan/20161121/1030394466/za-gody-nezavisimosti-kr-chislo-mechetej-vyroslo-v-70-raz-mvd.html>

Ларионов К. Ислам диний уюмдары бийликке келүүдөбү? // ЦППИ (03.07. 2017). Жетүү режими: <http://www.center.kg/article/44>

Литвак Б. Г. Башкаруу чечимдерин иштеп чыгуу / Б. Г. Литвак. – М.: Дело, 2008.

Мирсайитов И. Ислам уюмдарынын Кыргызстандын түштүк региондорундагы иши. //Борбор Азия жана Кавказ. – 2013. – Т. 16. – №. 4.

Мурзахалилов К., Арынов М. "Таблиги Жамаат" кыймылы Кыргызстанда: ишмердигинин өзгөчөлүктөрү жана республикадагы диний кырдаалдын өнүгүүсү үчүн мүмкүн болгон кесепеттер. //Борбор Азия жана Кавказ. – 2010. – Т. 13. – №. 3.

Насритдинов Э., Эсенаманова Н. Кыргыз Республикасынданы диний коопсуздук. – 2014, Бишкек, Жетүү режими:

<https://carnegieendowment.org/files/ReligiousSecurityinKyrgyzstan.pdf>

Президент диний уюмдарды контролго алгысы келет. "Клооп" жаңылыктар веб-сайты, Титова А. (6.01.2018). Жетүү режими: <https://kloop.kg/blog/2018/01/06/prezident-schitaet-neobhodimym-ustanovit-kontrol-nad-deyatelnostyu-religioznyh-organizatsij/>

Смирнов Э. А. Башкаруу чечимдери. – М.: ИНФРА-М, 2001

Сорокин П. Социомаданий динамика жана дин // Адам. Цивилизация. Коом. – М., 1992. – 430-б.

Эсенаманова Н. С. Кыргыз Республикасындагы диний кырдаалдын өнүгүшүнүн негизги тенденциялары. (11.09.2015) Жетүү режими: <http://ruh.kg/2015/09/11/osnovnyie-tendentsii-razvitiya-religioznoy-situatsii-v-kyrgyzskoy-respublike>

1-Тиркеме. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө жалпы маалыматтар

2011-жылдын 15-июлундагы №101 "Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө" КРнын Мыйзамы

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жергиликтүү коомдоштуктар тарабынан төмөнкүлөр аркылуу жүзөгө ашырылат:

- айыл аймагынын жана шаардын өкүлчүлүктүү органдары (жергиликтүү кеңештер - айыл жана шаар);
- айыл аймагынын жана шаардын аткаруучу органдары (шаарлардын мэриялары, айыл өкмөттөрү);
- жарандардын түздөн-түз катышуусу менен.

Жергиликтүү маанидеги маселелер ("Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө" КРнын Мыйзамынын 18-беренеси).

1. Аймактын жашоо-турмушунун тутумунун иштешин жана өнүгүшүн, социалдык-экономикалык пландаштырууну уюштуруу менен калкка социалдык жана маданий кызматтарды көрсөтүүнү уюштуруу үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагына жергиликтүү өз алдынча башкаруунун төмөнкү маселелери таандык кылынат:

- 1) тиешелүү аймактын экономикалык өнүгүшүн камсыз кылуу, ошондой эле инвестицияларды жана гранттарды тартуу;
- 2) муниципалдык менчикти башкаруу;
- 3) жергиликтүү бюджетти түзүү, бекитүү жана аткаруу;
- 4) калкты ичүүчү суу менен жабдуу;
- 5) калктуу конуштарда канализация жана тазалоочу курулмалардын тутумунун ишин камсыз кылуу;
- 6) калктуу конуштардагы муниципалдык жолдордун иштешин камсыз кылуу;
- 7) жалпы пайдалануудагы жерлерге жарык берүүнү уюштуруу;
- 8) көрүстөндөрдүн иштешин жана ырасым кызматтарынын көрсөтүлүшүн камсыз кылуу;
- 9) жалпы пайдалануудагы жерлерди көрктөндүрүү жана жашылдандыруу;
- 10) парктардын, спорттук курулмалардын жана дем алуу жайларынын иштешин камсыз кылуу;
- 11) турмуш-тиричилик калдыктарын жыйноону, ташып кетүүнү жана керектен чыгарууну уюштуруу;
- 12) муниципалдык транспорттун иштешин камсыз кылуу жана калктуу конуштардын чегинде коомдук транспорттун иштешин жөнгө салуу;
- 13) жергиликтүү маанидеги тарыхый-маданий мурастарды коргоо жана пайдалануу жагындагы контролдоо;
- 14) жергиликтүү маанидеги китепканалардын ишин уюштуруу жана камсыз кылуу;

- 15) жер пайдалануу эрежелерин белгилөө жана шаар куруу менен архитектуранын ченемдерин жана эрежелерин сактоону камсыз кылуу;
 - 16) тиешелүү калктуу конуштун аймагында жарнакты Кыргыз Республикасынын мыйзамдары менен белгиленген тартипте жайгаштыруу;
 - 17) коомдук тартипти сактоого көмөктөшүү;
 - 18) элдик көркөм чыгармачылыкты өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү;
 - 19) бош убакытты өткөрүүнү уюштуруу үчүн шарттарды түзүү;
 - 20) балдар жана жаштар менен иштөө боюнча иш-чараларды жүзөгө ашырууну уюштуруу;
 - 21) дене тарбиясын жана массалык спортту өнүктүрүү үчүн шарттарды камсыз кылуу;
 - 22) өзгөчө кырдаалдардын алдын алууга жана кесепеттерин жоюуга көмөктөшүү;
 - 23) Кыргыз Республикасынын жер казынасын пайдалануу жөнүндө мыйзамдарында жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагына таандык кылынган кен байлыктарын пайдалануу чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруу.
 - 24) калкка консультациялык-укуктук жардам көрсөтүү.
 - 25) үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо боюнча чаралардын комплексин Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте жүзөгө ашыруу.
2. Ушул берененин 1-бөлүгүндө саналып өткөн ыйгарым укуктар ушуну менен бүттү деп эсептелбейт жана жергиликтүү жамааттар менен алардын органдарына Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында тыюу салынбаган башка ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырууну чектебейт.